ANTE DEFRANCESCHI

METODA

POČETNOGA ČITANJA I PISANJA TE PUT DO SLOBODNIH SASTAVAKA.

CIJENA DIN 25·–

ZAGREB 1927.
Troškom i nakladom »Narodne Knjižnice«, Zagreb, Vojnička ulica broj 13.

23545

ANTE DEFRANCESCHI:

METODA

POČETNOGA ČITANJA I PISANJA TE PUT DO SLOBODNIH SASTAVAKA.

ZAGREB 1927.
Troškom i nakladom „Narodne Knjižnice“ Zagreb, Vojnička ulica broj 13
Nadbiskupska Tiskara u Zagrebu.

PREGLED SADRŽAJA.

PREDGOVOR. Strana

Najvažnije o metodama. Svrha knjige. Njezin postanak. . . . . 1—4

UVOD.

Posljedice loše provedbe pismenih sastavaka u osnovnoj školi. Zašto iz škole izlaze nepismeni? Primjer, kako se može ustanoviti pismenost naroda. 5—8

Kako se provode kod nas pismeni sastavci? Prepisavanje. Odgovaranje na pitanja. Domaći sastavci s korekturom. Diktiranje i pisanje napamet. 8—13

Kako se dovodi učenike do samostalne gradnje rečenica? Objekti za gradnju rečenica. Vježbe u govoru. Pojam rečenice. Gradenje jedne i više rečenica o istom objektu. . . . , , , ... 13—19

PRVI DIO.

METODA POČETNOG ČITANJA I PISANJA.

I. Upoznavanje i zamjećivanje glasova:

a) Upoznavanje samoglasnika: Pojam glasa.

α) Metodička jedinica: Upoznavanje glasa (ne slova) **a**: Priča o glasu **a**. Fonomimika. Crtanje ustiju pri izgovaranju glasa **a**. Izgovaranje glasa **a**. Zamjećivanje glasa **a** u riječima.

β) Metodičke jedinice za upoznavanje ostalih samoglasnika: u, e, i, o. Komparacija.

b) Upoznavanje suglasnika: Pojam riječ: stvar, ime stvari, riječ. Analizom jednosložne riječi do suglasnika.

α) Metodička jedinica: Upoznavanje glasa **s**: Izoliranje glasa iz riječi. Traženje glasa **s** u prirodi. Fiziologija glasa **s**. Sinteza slogova i riječi. Zamjećivanje glasa **s** u riječima.

β) Metodičke jedinice za upoznavanje ostalih suglasnika: r, p. Komparacija. 19—32

II. Vježbe u početnom pisanju.

Kada se počinje sa pisanjem? Čime valja početi?

Provedba vježbi za pisanje: Točka. Uspravna, kosa i položena crta. Gore ili dolje, odnosno gore i dolje savijene crte. Crte s lijevim ili desnim polukrugom. Važnost pisanja po taktu. Crtanje predmeta. . . . . 33—40

Strana

III. Upoznavanje glasovnih simbola — slova:

Kojim ćemo redom upoznavati slova? Pomagala kod obradbe slova: kamenčići, štapići, uže ili konac, papir, glina. Pomagala za sintezu riječi: Slova na kartonu. Stalak za slova. Kako se služi stalkom.

α) Metodička jedinica: Upoznavanje slova (ne glasa) **u**: Razgovor o predmetu. Elementovanje ili izoliranje glasa **u**. Traženje glasa u riječima. Pisanje slova. Elementi slova. Građenje slova. Pravilno pisanje slova. Poredba novog sa već poznatim slovom. Vježbanje. Čitanje. Domaća zadaća.

β) Metodička jedinica: Upoznavanje slova **l**. Sve kao kod **u** k tome još: Crtanje predmeta. Sličnost predmeta i slova. Sinteza slogova i riječi. Važnost stalka za sintezu riječi. Čitanje s ploče i knjige. Diktovanje. Pojam slog.

γ) Način obradbe malih tiskanih slova.

δ) Način obradbe velikih slova: Omot (koverta) sa naslovom kao sredstvo. Krsna imena. Potreba poznavanja velikih slova. Veza s diktatima. . . 40—56

DRUGI DIO.

PUT DO SLOBODNIH SASTAVAKA.

I. Kako ćemo dovesti učenike do samostalnog sastavljanja?

1. Pismeni sastavci u prvom razredu.

Kada i u kojem razredu ćemo početi sa slobodnim pismenim sastavcima.

A) Prvi stupanj. Kako će izgledati prvi pismeni sastavak i što će sadržavati?

α) Metodička obradba prvoga sastavka. Sadržaj sastavka: Ustanovljivanje imena stvari. Razgovor o stvarima. Pisanje riječi. Čitanje napisanoga. Korektura.

β) Način obradbe četvrtog sastavka: Taj će biti slobodan sastavak. . . 57—61

B) Drugi stupanj pismenih sastavaka u prvom razredu: Pisanje rečenica. Analiza rečenice. Pisanje rečenica od dvije riječi.

α) Metodička obradba pismenih sastavaka drugoga stupnja: Sadržaj sastavka. Prijelaz od riječi na rečenice. Analiza rečenice. Sabiranje rečenica. Pisanje rečenica u bilježnice. Čitanje sastavka. Korektura.

β) Način obradbe daljnih sastavaka na drugom stupnju: Rečenice od dvije riječi. Rečenice od dvije, tri ili četiri riječi. Četvrti sastavak na tom stupnju pišu djeca slobodno.

Kako ćemo dugo pisati rečenice malim početnim slovom? . . . . 61—63

C) Treći stupanj pismenih sastavaka u prvom razredu: Pisanje po dispoziciji. Razgovor o sadržaju sastavka. Pisanje slobodno.

α) Metodička obradba pismenih sastavaka trećega stupnja: Stvarna obuka. Po dispoziciji. Sadržaj sastavka. Ustnovljivanje imena. Gradnja rečenica. Sabiranje rečenica. Kontrola gramatičkog znanja. Pisanje rečenica. Korektura.

Strana

β) Metodička obradba pism. sast. trećega stupnja: Estetsko-etički članak. Sadržaj sastavka. Ponavljanje članka. Razgovor o sadržaju. Gradnja rečenica. Odgovaranje na natučke. Gramatička kontrola. Pisanje rečenica. Korektura. — Daljni sastavci bez natučaka.

Sistem pismenih sastavaka u prvom razredu. Zadaća p. s. u prvom razredu. 63—68

2. Pismeni sastavci u drugom razredu.

α) Metodička obradba pism. sastavaka u drugom razredu: Sadržaj sastavka. Daljnja obradba kao u prvom razredu pod **C** točka α). Prijelaz od sastavaka s pomoću natučaka k posve slobodnim sastavcima čine sastavci s pomoću razgovora. Zadaća p. s. u drugom razredu. 68—71

3. Pismeni sastavci u trećem razredu.

α) Metodička obradba p. s. u trećem razredu: Sadržaj iz povijesti. Sadržaj sastavka. Kako dolazimo do sadržaja. Razgovor o sadržaju. Sabiranje sadržaja. Sređivanje sadržaja. Gramatička kontrola. Pisanje sastavka. Ispravak. Učenici se osposobljuju za samostalno sastavljanje. Prijelaz čine razgovori.

β) Metodička obradba p. s. u trećem razredu: Sadržaj iz stvarne obuke. Sve ostalo kao u prijašnjem sastavku. Svrha p. s. u trećem razredu. . . 71—74

4. Pismeni sastavci u četvrtom razredu.

U četvrtom razredu pišu se isključivo slobodni sastavci. Građa za slobodne sastavke: historija, geografija, seoski život, gospodarstvo, meteorologija, prirodopis. Konačna svrha p. s. u osnovnoj školi. . . . . 74—76

Sistem i zadaća pismenih sastavaka u osnovnoj školi.

Prvi razred ima tri stupnja pismenih sastavaka.
Drugi razred ima isto tri stupnja pismenih sastavaka.
Treći razred ima tri stupnja
Kako ćemo dovesti učenike do slobodnog sastavljanja, ako nisu imali valjane pouke u prva tri razreda. . . . . 76—77

II. Primjeri dječjih slobodnih sastavaka.

Prvi razred: 1. Kako ste proveli Božić? — 2. Nova godina kod nas. — 3. Napišite, što vidite na slici. — 4. Što rade obrtnici? — 5. Cvijeće na stolu. — 6. Opišite svoju uskršnju kartu. — 7. Vesela djeca i proljeće. — 8. Napišite nešto o leptirima. . . . . 78—80

Drugi razred: 1. Što je u našoj školskoj sobi? — 2. Tko je u tvojoj spavaćoj sobi? — 3. Lula. — 4. Naš anđeo čuvar. — 5. Što smo danas radili u školi? — 6. Posjet sv. Nikole. . . . . 80—81

Treći i četvrti razred: 1. Tko je u tvojoj sobi i odakle je? — 2. Naše ribice u akvariju. — 3. Naše zdravlje i kiša. — 4. Izlet do Sušaka. —

Strana

Prvi zimski dan u Kraljevici. — 6. Kako živimo u liječilištu? — 7. Naš radio. — 8. Poledica i snijeg u Kraljevici. — 9. Pismo u Ston. — 10. Opišite svaki svoju božićnu kartu. — 11. Opišite povijesnu sliku »Kosovka djevojka«! — 12. Opišite ilustraciju »Neposlušni Ile«! . . . 81—85

POGOVOR.

Tumačenje istovremenosti rada u školi. . . . . , 86—87

Predgovor.

Metode se praktične pedagogije razvijaju brzim tempom. Kako se razvijaju, tako se među njima odnosno njihovim predstavnicima vodi živa i jaka borba. Nove metode hoće da izguraju stare te da zauzmu njihova mjesta. One ne prezaju ni pred čim, nasrtljive su i borbene. Svoje pravo na opstanak i zamjenu starih metoda baziraju na rezultatima psihologijskih istraživanja, eksperimentima te na samoj prirodi stvari i pojava.

Nije dakle čudo, da ne vlada jednodušno mišljenje u tome, koja je metoda najbolja, odnosno, koja najviše odgovara fiziološkoj i psihološkoj konstrukciji djeteta te kojom se najprije dođe do željenog cilja.

Kao što je praktična pedagogija uopće bogata raznim metodama, tako imade raznih metoda i za početno čitanje i pisanje. U novije se vrijeme napuštaju t. zv. stare metode u početnom pisanju i čitanju, a uvode se nove. Među stare ubraja se analitičko sintetička metoda, koja je do sada dominirala i još uvijek dominira kod nas. U čemu ona sastoji? Ona sastoji u tome, da se analizom govornih cjelina (rečenica i riječi) dođe do željenog glasa (slova). Kad su djeca analitičkim putem upoznala glas (slovo), spajaju ga sa drugim glasovima (slovima), te sintezom dolazimo opet do govornih cjelina (riječi i rečenica).

Danas prevladava mišljenje, da je za početno čitanje bolja fonomimička metoda i metoda normalnih glasova. Ovo mišljenje potkrepljuju slijedeći razlozi: Jedan je od glavnih razloga, što su ovim metodama učenici prisiljeni, da u radu aktivnije sudjeluju, da sami rade, zapažaju i da se pokreću. Radom i pokretima nastaje veselje u obuci; razvija se interes, te volja i težnja za znanjem.

A sada da vidimo, u čemu sastoje pomenute metode?

Pristalice fonomimičke metode vele, da zamjećivanje i upoznavanje glasa (slova) ne smije započeti analizom riječi, jer je to apstraktna radnja, nego prostim, samostalnim glasom u savezu s mimikom. Glas, s kojim želimo upoznati učenike, mora doći kao uzvik u prikladnoj rečenici. U tu svrhu izmisli učitelj jednu priču ili pripovijeda neki događaj. Tako na pr. za glas »u« pripovijeda učitelj, kako su dječaci lovili ribu, te najedamput padne jedan dječak u vodu i sav se smoči. Kad su ga ostali izvukli, on je sav drhtao od zime, cvokotao zubima i govorio: »U, kako mi je (studeno) zima!« Djeca ponavljaju događaj, pokazuju i kretnjama, kako je onaj dječak drhtao, te osobito naglašuju »u«. Za bolje apercepiranje glasa (slova) »u« pokaže se i slika mokroga dječaka. Kad se na taj način upoznadu učenici sa više glasova (slova), spajaju ih (sinteza) u riječi i rečenice.

Metoda normalnih glasova protivna je također, da se analizom riječi dolazi do pojedinih glasova. Ona hoće, da se glas, s kojim se želi upoznati učenike, traži u prirodi onakav, kako se tamo čuje, ili

kako ga izvode životinje. Tako na pr. učitelj želi, da učenici upoznadu najprije glas, a zatim slovo r. Upita učenike, da li su kadgod vidjeli, da neko valja bačvu po cesti, po pijesku i što su pri tom čuli. Učenici će odmah početi izvoditi glas, kakav se čuje, kad se valja bačva, vičući: rrrrrr. Ako učitelj želi, da učenici izgovore samo »r«, naloži im, da vrlo kratko izgovore »glas valjanja«. Učenici izgovore vrlo kratko »r«. Kad učenici tako upoznadu neki novi glas (slovo), spajaju ga (sinteza) s već poznatim glasovima (slovima) u riječi i rečenice.

Imade i drugih metoda za početno čitanje, no ove su dvije sada najaktuelnije.

Jasno izbija vrijednost fonomimičke i metode normalnih glasova. Osim vrijednosti ranije navedenih napominjem još i ovu, koja sastoji u tome, da se radeći po njima uštedi vremena. No ne smijemo zaboraviti, da imadu i svojih poteškoća. Desilo se, da se i kod nas prema gornjim metodama sastavilo početnicu. No nije se prema njima moglo konsekventno provesti upoznavanje svih glasova (slova). Pokus je dakle tek djelomično uspio.

Radi jednoličnosti i sistema u radu obradio sam samoglasnike po fonomimičkoj, dok sam suglasnike obradio po analitičko-sintetičkoj, ili metodi normalnih riječi koristeći se u radu svim dobrim stranama i ostalih metoda.

Kao što imade raznih metoda za upoznavanje glasova i slova, jednako imade više načina za utuvljivanje slova. Neki metodičari drže, da će učenici najlakše upamtiti oblik slova s pomoću slike, koja ga na to slovo podsjeća. Drugi opet smatraju vrlo podesnim sredstvom za lakše memorisanje slova, da se ono izrezuje iz papira, gradi iz kamenčića i zrnja, slaže od štapića (drvca), oblikuje s pomoću tankog užeta ili konca; traži sličnost između oblika slova i predmeta itd. Kao najbolje sredstvo u početnom čitanju preporučuje se t. zv. Setzkasten. Mjesto njega mi imamo »Stalak za slova«. O »stalku« sam govorio opširnije dalje u prikazu. Ističem, da je naš stalak svoje vrsti.

Na koncu moram i to još napomenuti, da postoji među metodičarima jaka struja, koja zagovara i provodi princip, da učenici upoznadu i čitaju najprije tiskana slova, a tek kasnije da ih nauče i pisati. Svoj postupak opravdavaju dobrim argumentima.

Kako iz svega, što sam ukratko razložio rezultira, da još nema jedinstvene metode za početno čitanje, a kako se čini, ne će je ni biti. Ali vidi se i to, da praktična pedagogija napreduje, istražuje, razvija se i nadajmo se, da će njezini konačni rezultati biti samo na još veću korist škole i djeteta. — Polje je praktične pedagogije široko, a njezine su metode rastegljive i promjenljive. Svaki učitelj ima pravo i dužan je, da koristeći se dosadašnjim rezultatima i svojim iskustvom sam istražuje dalje, te da po svojim silama unapređuje našu nastavu.

Svrha je knjizi, da posluži učiteljima kao priručnik u praktičnom radu u školi. — Nije ona neplodna kombinacija, već produkat rada, života, pokusa i prakse u školi. Često se pišu priručnici i upute za praktičan rad u školi na osnovi kojekakvih spekulacija i pabirčenja po raznim teorijskim i praktičnim rukovođima i priručnicima. Autori takovih priručnika nisu u većini slučajeva proveli i ostvarili ono, o čemu daju upute i savjete. Oni upućuju i savjetuju, kako valja raditi, jer su jednake upute davali i oni, od kojih su sami naučili.

Ovaj je priručnik nikao u školi i u školi je oproban u radu sa djecom. To je njegova odlika, kojom se razlikuje od ostalih priručnika.

Razni su me uzroci ponukali na pisanje ovog priručnika. Prvi je uzrok nedostatak i pomanjkanje praktično pedagoške literature na našem jeziku. Ono malo pedagoških knjiga što imademo, većinom su teorijskog karaktera, pa prema tomu imadu samo informativni karakter.

Učiteljev je rad u školi praksa, koja je dosta daleko od teorije. Baš radi toga, što je učiteljev rad praksa, ovaj je rad iznesen onako, kako je već prokušan u školi i kako se ima u njoj provoditi.

Poznato mi je iz iskustva, da specijalno pismeni sastavci, te početno čitanje i pisanje zadaje većini učitelja muka i neprilika, osobito mlađima. Oni se muče, kušaju na jedan, pa na drugi način, ali im nikako ne ide. Konačno steku uvjerenje, da je istinita ona poslovična izreka, koja kaže: K o g a B o g m r z i, p o s t a v i o g a p e d a g o g o m. Onima, koji tako misle, mogli bismo kazati drugu poslovicu, koja glasi: S a m o s u B o g o m o d a b r a n i l j u d i p e d a g o z i, jer je učiteljeva misija velika. Veličinu svoje misije osjeća učitelj to jače, što je za nju spremniji.

Da se vratimo na staro. Neuspjehu učitelja u školi kriva je u najviše slučajeva njegova oskudna sprema za praktičan rad. Istina je, naše učiteljske škole daju svojim pitomcima premalo spreme za praktičan rad. Odatle i dolazi očajavanje mladih učitelja, kad dođu u praksu, u školu. Premalo spreme daju za to, što je određeno vrijeme za polazak učiteljske škole prekratko, a i zato, što mnogi predstavnici praktične pedagogije na učiteljskim školama poznaju praktičnu pedagogiju samo sa teorijske strane. Zato mora da traži sam učitelj, kad je već u životu, dobra i korisna pomagala.

Svrha je ovom priručniku, da upozna i uvede učitelje, kojima uputa treba, u lagan i uspješan rad, u metodu početnog pisanja i čitanja, te da ih upozna s metodom, kojom se dovodi učenike do samostalnog, slobodnog sastavljanja.

Ja sam sam proveo jedno i drugo škol. god. 1925.—26. u dječjem lječilištu u Kraljevici, gdje je bilo djece iz raznih krajeva naše države. Za vrijeme provađanja bilježio sam uspjehe i neuspjehe, pa je kao rezultat svih zapažanja i pokusa napisan i ovaj prikaz. — Već škol. god. 1920./21.—1923./24. prokušao sam d j e l o m i č n o obadvoje u kr. vježbaonici učitelj. škole u Čakovcu, gdje sam u to vrijeme služio. — Škol. god. 1923./24. prokušano je obadvoje u prvom razredu zagrebačke gornjogradske osnovne škole s odličnim uspjehom. (Luka Majstorović) — Škol. god. 1926./27. radila je po istoj metodi učiteljica Draga Mihičić u prvom razredu osnovne škole u Kraljevici i postigla također vrlo dobre rezultate.

Kako gornji rezultati pokazuju, ova se metoda statistički pokazala dobrom, jer su radeći po njoj uspjela razna lica na raznim mjestima, u

razno doba i s različitom djecom (samo s muškom djecom u jednom slučaju, a s muškom i ženskom u tri slučaja). — Činjenica, da je ova metoda statistički dokazana i potvrđena, daje joj pravu i potpunu vrijednost. Individualno može da bude uspjeha u nekom pothvatu, u ovom slučaju jedan učitelj može da uspije, ali većina ne mora uspjeti. Budući da su tri nastavnička lica u četiri slučaja potpuno uspjela, mogu ustvrditi, da će sa ovom metodom uspjeti i većina drugih. Ona je i napisana s intencijom, da se generalizira.

Uvjeravam sve drugove, da će velike uspjehe svoga rada vidjeti već nakon par mjeseci. Rad mora biti savjestan i sistematski proveden. Uspjesi, koje će postići ovom metodom, znatno će se razlikovati od prijašnjih. U čemu sastoje veliki rezultati, vidjet će se dalje u prikazu.

Zagreb, 1. maja 1927.

A. D.

Posljedice loše provedbe pismenih sastavaka u osnovnoj školi.

Našoj se školi zamjera, da ne zadovoljava potpuno svojoj zadaći. Ovakovi se prigovori čuju iz redova građanskih lica, ali i sami nastavnici nijesu zadovoljni njezinim rezultatima. Osobito se zamjera osnovnoj školi, da iz nje izlaze nepismeni ljudi, da otpušta djecu bez ikakve spreme, da je znanje stečeno u njoj bez jače podloge, a sve to zato, što se rad u njoj provodi dosta površno i bez pravog sistema.

Nas u ovom slučaju zanima prvi prigovor, koji veli, da iz škole izlaze nepismeni ljudi. Prije svega moramo pitati, u čemu sastoji pismenost ljudi? Da li se pod pismenosti razumijeva samo poznavanje slova i vještina u njihovom pisanju, ili spada u pismenost čovjeka i moć, da zna samostalno nešto izmisliti i pravilno napisati, ili se pod pismenosti čovjeka razumijeva njegov cjelokupni duševni razvitak, do koga se s pomoću škole popeo.

Mi ćemo uzeti, da je pismen onaj, tko zna da svoja duševna stanja, događaje, doživljaje i želje samostalno u mislima sadržajno odredi i pravilno napiše. Ako ovo uzmemo kao kriterij, po kome ćemo određivati pismenost ljudi, je li tada istinit prigovor, da naša škola otpušta nepismene ljude? Na koji bismo način mogli provjeriti, da li je ovaj prigovor opravdan? Da li je uopće moguće pismenost ljudi, u našem smislu, provjeriti u cijeloj Jugoslaviji?

Jest, moguće je i to na slijedeći način. Morala bi se sastati komisija od naših intelektualaca stručnjaka, koja će ispitati pismenost našeg naroda. Ta bi se komisija morala poslužiti sa svim svojim racionalizmom i praktičnošću, da dođe do objektivnih rezultata. Kako će ona postupati?

1. Neki će pomisliti, da će naša komisija najbolje indicije, po kojima može stvoriti opći sud, dobiti u Ministarstvu Prosvjete. (Ono ima najtačnije podatke o našim školama: osnovnim, srednjim, višim, stručnim i t. d., o broju djece sposobne za školu, o broju polaznika škole, o broju nastavnika, o školskim prostorijama, pomagalima za obuku, o rezultatima pojedine škole i t. d.)

Radi informacije iznašamo podatke, koje bi dobili u Ministarstvu Prosvjete:

Krajem 1924. god. imali smo 7.463 osnovnih škola sa 17.047 učitelja i 817.529 učenika na 12 milij. stanovnika, dok je Čehoslovačka sa nešto više stanovnika imala 14.669 osnovnih škola sa 44.450 učitelja i 2,124.702 učenika. Kod nas dolazi 1 učitelj na oko 700 žitelja, dok u Českoj na 300 žitelja.

2. Drugom će se učiniti bolje, ako zamišljena komisija posjeti centralni statistički ured, te tamo zatraži podatke o broju stanovništva Jugoslavije, o broju pismenih i nepismenih, te izračuna, u kojem omjeru stoje

pismeni prema nepismenima. Usput spominjemo, da je statistika za god. 1921. iznijela ove rezultate:

	pismenih	nepismenih
U sjev. Srbiji	34%	66%
u juž. Srbiji	16%	84%
u Crnoj Gori	33%	67%
u Dalmaciji	50·5%	49·5%
u Vojvodini	77·8%	22·2%
u Bosni i Hercegovini	20·6%	79·4%
u Hrvatskoj i Slavoniji	67%	33%
u Sloveniji	86%	14%

3. Treći će pomisliti kao najbolje rješenje slijedeći postupak: Komisija bi mogla otići po seljačkim kućama i uvjeriti se, da li svaka seljačka kuća kod nas imade svoju biblioteku; prima li svaka kuća gospodarske i političke listove i časopise; kakove su higijenske prilike, u kojima naš seljak živi i t. d.

Sve su ovo metode, s pomoću kojih bi se mogla dobiti prilično vjerna slika o prosvjetnom stanju kod nas, ali bi ipak u sva tri slučaja dobili sliku tek relativnog stanja.

U čemu sastoji relativitet ovakovih načina istraživanja prosvjetnog stanja? 1. Ministartsvo prosvjete može da raspolaže dosta velikim brojem škola svih stepena. Te škole može da polazi razmjerno velik broj đaka, ali kvaliteta škola može uza sve to da bude ispod normale. To znadu vrlo dobro članovi naše zamišljene komisije, pak će mimoići ovakvu metodu istraživanja. — 2. Državni statistički ured ima, istina je, broj pismenih i nepismenih. No kod državnog statističkog ureda upisani su među pismene i oni, koji su prigodom popisa pučanstva izjavili, da znadu potpisati svoje ime i prezime. Ove vrsti »pismenih« imade kod nas vrlo mnogo, osobito u nekim dijelovima naše države. (Ako ovo uočimo, onda vjernost naprijed iznesene statistike izgleda još sumnjivija). Dakle niti podaci državnog statističkog ureda ne mogu da pruže točnu sliku, pa će se i ovakovom načinu ispitivanja prosvjetnog stanja ukloniti. — 3. Po metodi »pohoda u seljačke kuće« izbio bi najače relativitet. Rezultat bi zavisio o tome, koje bi se kuće posjetile i u kojem kraju. Ima kuća, koje u istinu imadu makar i malu kućnu knjižnicu, ali imade i takvih, koje jedva da su na svojem stolu imale knjigu.

Članovi su istražne komisije intelektualci. Oni unaprijed znadu, što bi im moglo smetati, da dođu do prave i objektivne istine pri istraživanju prosvjetnog stanja kod nas. Zato nastoje već a priori, da se uklone svim mogućim smetnjama, zaprekama i netačnostima. Još je jedan razlog, zašto se ne će služiti navedenim metodama. Za komisiju nije važno, koliko ima škola u inventaru naše Ministarstvo prosvjete u Beogradu. Nije ni to važno, da li je kod državnog statist. ureda upisano nekoliko tisuća analfabeta više ili manje. Mnogo je za komisiju važnije da dozna,

kakav utjecaj imade naša škola na duševni razvitak našeg naroda, njegov kulturno-prosvjetni progres i konačno, da li naš narod imade u daljem svojem životu kakve koristi od onoga, što je dobio u školi. Ona će dakle ići za tim, da dozna pravu istinu, faktično stanje, kako je u narodu, da dobije objektivne i neoborive dokaze prosvjetnog stanja kod nas.

Da ponovimo već postavljeno pitanje: Na koji će način doći do objektivne istine? Poslužit će se statističkom metodom. U čemu ona sastoji? Članovi zamišljene komisije uputit će se u Ministarstvo, ali ne prosvjete, a niti policije, već u Ministarstvo pošta i telegrafa. Zamoliti će g. Ministra, da im dozvoli sabrati listovnu poštu, koja kroz jedan dan (određenog datuma) stigne u nekoliko sela bivših osam pokrajina (Slovenije, Crne Gore, Hrvatske i Slavonije, Srbije. Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Vojvodine i Makedonije). Pri izboru sela pazit će, da ona budu neka aritmetička sredina prosvjetnog stanja svih sela dotične pokrajine. Članovi komisije sabrat će u određeni dan pisma, a iza toga sastat će se u neki centar na anketu i na temelju sabranih pisama statistički ustanoviti, kakva je pismenost pismenih osoba u Jugoslaviji.

Našto će sve paziti kod čitanja pisama? Čim prime pismo u ruke i nehotice će svratiti pažnju na njegovu estetsku stranu (obzirom na čistoću omota i pravilnost pisanja slova (kaligrafiju). Koji će biti prvi utisak i sud, kad se bude sve kritičkim okom gledalo? — Zatim će nožem ili nožicama otvoriti omot i izvaditi tekst. Što će se dogoditi? Tražit će najprije, gdje zapravo počinje pismo, a gdje svršava.

Kad se i tu malo orijentiraju, teškom će im mukom uspjeti, da ga pročitaju. Vrijedno bi još bilo znati njihovo duševno stanje za vrijeme čitanja teksta. Što će misliti o našem narodu obzirom na poznavanje svoga jezika, obzirom na logičan red pisanja, o gramatičkoj strani teksta, o uporabi interpunkcija, o načinu izražavanja misli i prenašanju na papir, a da ne ponavljamo, kakovo će čustvo pobuditi u njima estetska strana pisma.

Pretpostavimo, da će iz svih sela doći na anketu 600 pisama. Koliko će pisama biti, ako se bude na sve pazilo, što smo gore naveli, ocijenjeno pozitivno, a koliko negativno?

Što će još moći doznati članovi komisije iz pisama, koja dođu na anketu? Čitajući pisma doznat će, da su ljudi, koji su pisma pisali, negda polazili školu, ali doznat će i to, da je na te ljude (ondašnju djecu) prestala škola djelovati baš onda, kad im je bila njezina pomoć i vodstvo najpotrebitije za budući život. Ovo je jedan od glavnih uzroka negativnoj ocjeni većini od onih 600 pisama.

Ali članovi će komisije naći među onim neestetskim i nelogičnim pismima i nešto dobra. Oni će naići često i na koju lijepu, upravo pjesničku, ali stilistički i gramatički nedotjeranu misao. Oni će i tome tražiti uzrok. I naći će ga. Opazit će, da naša djeca ne dobivaju niti ono vrijeme, dok polaze školu, valjanu obuku u materinskom jeziku. Tako će konačno pasti krivnja na našu školu radi zlo sastavljenih pisama. Prema tome bit će rad ove komisije i neka indirektna kontrola

rada u našim školama. Kontrola ove vrsti je najbolja klasifikacija škole i ocjene njezinog rada u prošlosti, jer škola postizava samo tada pozitivne rezultate, ako se njezin rad i uspjesi očituju u kasnijem životu ljudi i ako postaju njihovom svojinom.

Zašto je kriva škola slabo sastavljenim pismima? Zato, jer nije naučila djecu misliti, izražavati misli te gramatički i stilistički dotjerane misli iznositi na papir. — Kako će škola naučiti tome djecu? Samo tako, **ako se budu u njoj provodili pismeni sastavci valjano i prema propisima i zahtjevima metodike.** Prema tome: **Negativnoj ocjeni pisama uzrok su i zlo provedeni pismeni sastavci u osnovnoj školi.**

Kako se provode kod nas pismeni sastavci?

U našim osnovnim školama nema jedinstvenog načina u provedbi pismenih sastavaka. Nastavnici provode pismene sastavke na razne načine, svaki prema svojoj uviđavnosti i metodi. Ovako slobodna provedba pismenih sastavaka ima bezuvjetno i dobrih strana, jer se tako podaje učiteljima mogućnost istraživanja novih metoda, ali smo ipak mišljenja, da bi se uzevši u obzir sve naše osnovne škole postizavalo bolje i trajnije rezultate, kad bi se način i provedba pismenih sastavaka barem donekle unificirala. Unifikacija ima i svoje praktične razloge, o kojima nije mjesto, da se ovdje govori. Da se unifikacija postigne, moralo bi se već u učiteljskim školama uvesti »jedinstvena metoda za provedbu pismenih sastavaka« i prema njoj postupati u spremanju mlađeg naraštaja za učiteljsko zvanje. Zato bi se pak morala izabrati najbolja i najsigurnija metoda t. j. takova, koja će učenika potpuno osposobiti za slobodno sastavljanje i pisanje

Kod nas su najobičnije ove tri vrsti pismenih sastavaka:

1. Prepisivanje;
2. Odgovaranje na pitanja i
3. Domaći sastavci s korekturom.

1. Prepisivanje.

Ovi sastavci sastoje u tome, da učitelj iz preduzete građe sam nešto sastavi, napiše na ploču, a djeca jednostavno prepišu s ploče u svoje bilježnice. Znademo, da se ovakovi sastavci ne prakticiraju baš mnogo, ali znademo i to, da imade nastavničkih lica, koja se vrlo rado služe njima. Zle strane ovakovih t. zv. pismenih sastavaka ne treba niti napominjati, jer je jasno, ako sam učitelj nešto sastavi i svoj sastavak napiše na ploču, da nijesu djeca u tom radu apsolutno sudjelovala, te se prema tomu ovakovi radovi ne smiju ubrajati u dječje pismene sastavke. Ovakovi su radovi produkat učiteljevog maštanja i kombiniranja. Djeca vrše tu samo tehničku, manuelnu stranu, koja sastoji samo u točnom prepisivanju sa ploče. Sastavcima ove vrste pristajalo bi bolje ime: Vježbe u tačnom prepisivanju, ili bilo koje drugo ime, ali ni u kojem slučaju »pismeni sastavci«, jer je pismenim sastavcima, kako ćemo kasnije vidjeti, sasma druga zadaća, a nije tehnička t. j. vježba ruke, oka i tačnog prepisivanja.

2. Odgovaranje na pitanja.

Ovima sastavcima dajemo prednost pred prijašnjima. Prema načinu »odgovaranja na pitanja« izrađuje se najviše pismenih sastavaka u našim školama. U čemu sastoji ovaj način, nije teško pogoditi.

Preduzme se neki materijal iz stvarne obuke, zemljopisa, povijesti, estetsko-etičkog članka ili nečeg drugoga. Iz preduzetog materijala sastavi učitelj nekoliko pitanja, napiše ih na ploču, a djeca imadu da na napisana pitanja odgovaraju. U čemu sastoje dječji odgovori? Dječji odgovori sastoje u tome, da u odgovoru ponove pitanje (samo drukčije poredaju riječi) i dodaju jednu novu riječ. Vrlo se lako dade ustanoviti, da li se u jednom razredu provode na gornji način pismeni sastavci. Uzme se nekoliko sastavaka od raznih učenika u istom razredu. Jedne se sastavke komparira s drugima i odmah se opazi, da je u svim sastavcima ista konstrukcija rečenica, kao i poredaj riječi. Što to znači? Može da znači dvoje:

a) Ili je sastavak prepisan s ploče, o čemu smo malo prije govorili.

b) Ili postoji mogućnost, da je pitanje za dotičnu rečenicu bilo napisano na ploči. U ovom slučaju djeca odgovaraju na napisano pitanje tako dugo, dok svaki pojedinac nauči točno odgovoriti. Kad su učenici naučili vješto odgovarati usmeno, prijeđe se na pismeno odgovaranje u bilježnice. — Uzmimo na pr. pismeni sastavak »Voće u jeseni«. Između inih pitanja bila su napisana i ova: Što se kuha od šljiva? — Što se od njih peče? — U svim su dječjim bilježnicama bili ovako stilizirani odgovori: Od šljiva se kuha pekmez. Od njih se peče šljivovica. Ni u jednom sastavku nije se našlo ovako stilizirane rečenice: Od šljiva se kuha pekmez i peče šljivovica. Zašto nema ovakove stilizacije? Sigurno zato, što su djeca tako dugo odgovarala usmeno na postavljena pitanja, dok nisu posve mehanički zapamtila gornju konstrukciju rečenica. Ovakove stilizacije nema i stoga, što su dva pitanja, pak moraju biti i dva odgovora. Konačno moguće i zato, što učitelj ne dozvoljava, da djeca drukčije odgovore, osim onako, kako su vježbala.

Koje su negativne strane »odgovaranja na pitanje«?

a) Djeci je posvema oduzeta sloboda sastavljanja i ona su podvrgnuta dresuri. Rezultati dresure poznati su iz običnog, izvanškolskog života. Sve, što se metodom dresure radi, ne ide od srca. Čim dresura, koja se u ovom slučaju zove pomoć učitelja, prestane, djeca su nemoćna, a školi je zadaća, da u djeci razvija duh za slobodnu akciju i samostalnost.

b) Druga zla strana »odgovaranja na pitanja« vezana je s prvom. **Odgovarajući na pitanja dijete nema zapravo što da sastavlja.** Ono ima već u pitanju gotov odgovor. Uzmimo već spomenuta pitanja: 1. Pita-

nje: Što se kuha od šljiva? (Od šljiva se kuha p e k m e z). 2. Pitanje: Što se od njih peče? (Od njih se peče š l j i v o v i c a). U oba je slučaja zadaća djeteta, da pitanje nadopuni riječju p e k m e z u prvom, a riječju š l j i v o v i c a u drugom odgovoru. Time je učenik udovoljio i izvršio ono, što se od njega tražilo. Kako je odgovorio u ova dva slučaja, tako odgovara u cijelom radu. I to se zove pismeni »sastavak«. Naravno da su sastavci izrađeni po ovoj metodi bez pogrešaka. Ima nastavnika, koji su ponosni s ovakovim sastavcima, i vele, da im učenici jako dobro »sastavljaju«.

Nameće se pitanje, da li se na ovakav način postizava svrha, kojoj su pismeni sastavci namijenjeni? Nikako ne, jer pismeni sastavci imadu posve drugu svrhu, a nije im svrha **jednostavno pogađanje i nadopunjivanje tuđih misli.**

Dolazimo do treće vrste pismenih sastavaka i to onih, kojima se služe u najviše slučajeva nastavnici — dobri metodičari. Teško im je naći pravo ime, jer je naša pedagoška terminologija dosta siromašna. Radi boljeg razlikovanja od prijašnjih nazvat ćemo ih:

3. Korigirani pismeni sastavci.

Kako se oni provode? Djeca nešto dožive, vide ili nauče, kao na pr. izlet, sajam, poplavu, svečanost, ili nešto iz školskih predmeta, što se obradilo u školi. Učenici dobiju zadaću, da dotični doživljaj u cjelini, ili samo jedan njegov momenat opišu slobodno kod kuće. Svako je dijete slobodno, da kod kuće piše, što hoće i kako hoće. Na određeni dan mora svaki učenik da donese radnju u školu. Učitelj radnju (sastavak) pregleda, ispravi crvenilom, a nakon njegovog ispravka (korekture), prepišu učenici te iste radnje u svoje službene bilježnice za pismene sastavke.

Ovakova provedba pismenih sastavaka ima nešto dobra. Svakako odskače daleko od prvih dviju. Ali imade u njoj i nešto zla. Što prevladava, dobro ili zlo? Teško je naprečac reći. Pokušat ćemo to analizom ustanoviti.

Učenici dakle prepišu korigirani sastavak u svoje bilježnice. Ako su učenici vješti u prepisivanju, svi će sastavci biti bez pogrešaka i odlični. Ovakovi se sastavci čitaju s užitkom. Svaki je sastavak drukčiji. U svakom su sastavku rečenice drukčije komponovane, a i poredaj im je riječi različit. Osim toga svako će dijete iznijeti neki momenat, koji nije iznijelo drugo dijete. Sastavci će imati posve individualni karakter. Sve to ugađa oku i mozgu, a o razredu, u kojem se ovako radi, mora da čovjek steče najbolje mnijenje, jer ovakav rad imponira. I doista će čovjek čitajući ovakove sastavke dobiti najugodnije impresije, — ali samo onaj, tko nije upućen u njihov historijat i postupak, kojim su nastali.

Počeli smo iznašati prigovore metodi »korigiranih pismenih sastavaka«, a to znači, da smo protiv nje. Zašto smo protiv te metode? Evo odgovora i prigovora:

Sastavci, koje učenici najprije pišu na »blatno«, pa ih učitelj korigira prije, nego li dođu u službene bilježnice, izgledaju nam, kao da su pisani samo radi parade. Tu se valjda išlo zatim, da se prikaže, kako djeca vladaju jezikom i kako su vješta u »slobodnom «sastavljanju. Tu je dakle učitelj, možda nesvijesno prevario najprije samoga sebe, zatim djecu, a na koncu i sve one, koji sastavke čitaju. — Drugi prigovor: Slobodni sastavci izrađeni kod kuće nisu produkat i vlasništvo samih učenika. Osobito ne u gradovima, jer se uvijek netko umiješa u dječji rad, ili samo dijete traži instruktora, ili bilo koga. To svjedoče sami sastavci, jer se često u njima nađe veoma lijepih i biranih književnih riječi, kojima dijete nikako ne može da vlada. Ako reasumiramo ova dva prigovora u jedno, izlazi slijedeće: Na dječjem t. zv. slobodnom sastavku sarađivalo je nekoliko lica (a možda najmanje učenik sam). Takav sastavak dolazi konačno na korekturu učitelju. Iza korekture prepiše ga učenik u svoju bilježnicu i servira se kasnije svima i svakome kao slobodni dječji sastavak. Zar nije to obmana i ignorisanje svih dobrodušnih ljudi, koji vjeruju i hoće da vjeruju u moć i slobodu dječjeg sastavljanja.

Da ima nastavnika, koji po gornjoj metodi rade, to ponovno tvrdimo. No ne možemo ustvrditi, da je njihov rad svijestan i s nekom naročitom tendencijom, da izazove čuđenje. Ako je pak ovakav postupak svijestan i tendencijozan, onda je jasno, da ide samo za efektom i paradom. — Neki ubrajaju u pismene sastavke d i k t o v a n j e i p i s a n j e n a p a m e t.

Pismeni su sastavci na gornji način provedeni bez pogrešaka, kao što je i razumljivo. Ima nastavnika, kod kojih vlada krivo mišljenje, da moraju biti sastavci u službenim bilježnicama bez pogrešaka i pisani biranim književnim jezikom. Pitamo sve one, koji tako misle: Tko to zahtijeva? Gdje je to zapisano? (Ta danas ima prilično jaka struja među pedagozima, koja zagovara, da se barem u prvim godištima osnovne škole rabi lokalni jezik — dijalekat, ako je obuka u književnom jeziku preteška). Zar ne će mnogo bolji utisak učiniti na svakoga učitelja i svako drugo lice, koje čita dječje radove, ako nađe u njima i pogrešaka, ali vidi, da su sastavci produkat djece same, nego li ako su sastavci bez pogrešaka, a pisani su jezikom, koji nije dječji.

Da se iz gornjega ne zaključi krivo. Ne smije se shvatiti, da mi u pismenim sastavcima zagovaramo što više pogrešaka i što lošiji jezik. Ima ljudi, istina je, u našem pedagoškom inventaru, koji nisu baš daleko od toga. Oni resoniraju ovako: »Što se nas tiče, ako je u svakoj rečenici toliko pogrešaka, koliko i riječi. Nama to ne smeta. Nama je glavno, da učenik iznese lijepu misao. Glavno je opažanje učenika, iznašanje i rađanje misli. Gramatička i stilistička strana je »sporedna«. Mi smo daleko od ovakovog mišljenja. Ljudi i pedagozi, koji ovako govore, za nas su anarhisti u praktičnoj pedagogiji. Njihov anarhizam ima i svoje uzroke.

Naše je rezonovanje kontrarno njihovom. O tome ćemo kasnije govoriti, a za sada kažemo ovo: **I za nas je vrlo važno, da učenik zna izni-**

jeti lijepu misao. No što se tiče gramatičke i stilističke dotjeranosti, mi ćemo, da se izrazimo medicinskom terminologijom, **poduzeti preventivne mjere t. j. mi ćemo već ispočetka tako provoditi pismene sastavke, da ne će naši učenici uopće doći u priliku, da u većem broju čine pogreške.** O tome kasnije.

Raščinjajući metodu korigiranih pismenih sastavaka rekli smo, da ima u njoj i nešto dobra. A što je dobro? Dobro je to, što se uopće zadaju slobodni sastavci. Ali kako smo kasnije razložili, ono dobro, koje je sadržano u samom principu zadavanja slobodnih sastavaka, ruši kasnija provedba i postupak te svađa njihovu vrijednost na minimum.

Još nešto na adresu »korigiranih pismenih sastavaka«. Zar se moraju baš kod kuće zadavati slobodni sastavci? Zar nema za to dovoljno vremena i u školi, pa makar i svaki dan? Za dječji sastavak ne treba više od 20—25 minuta, a naša su djeca dnevno do 5 sati u školi. Vrijeme i to dozvoljava. — Svi znamo, da dijete piše o jednoj stvari tako dugo, dok zna, a čim se njegov rezervoar znanja iscrpe, ono se ogleda okolo, a smeta i drugima. U vremenu od 20—25 minuta može se vrlo mnogo napisati. Čim se počnu učenici ogledati, valja prestati sa pisanjem, inače se uludo gubi vrijeme. Mi smo mišljenja, da se što više slobodnih stavaka izrađuje u školi, a što manje kod kuće.

Govoreći o provedbi pismenih sastavaka po gornjim trim metodama (prepisivanje, odgovaranje na pitanja i korigirani pismeni sastavci), iznijeli smo u glavnom samo njihove loše strane, jer mnogo dobra nijesmo mogli kazati ni o jednoj. Moglo bi nam se radi toga prigovoriti, da sve niječemo i rušimo, a ništa ne gradimo; da smo negativni, a nismo konstruktivni, pa nastaje pitanje:

1. Što hoćemo? 2. Kakvi su sastavci dobri i vrijedni? 3. Kako ćemo dovesti učenike do toga, da pišu dobre sastavke, a istovremeno da slobodno pišu?

Mi hoćemo, da naša škola osposobi učenike za samostalno pisanje. Sastavci moraju biti izrađeni bez ičije ingerencije i uplitanja, jer nam samo tada mogu »bilježnice za slobodne sastavke« poslužiti kao pravi testovi dječjeg razvitka i napretka u slobodnom izražavanju i sastavljanju. **Vrijedni i dobri su sastavci oni, kad se misli, koje su iznesene u njima, rode u dječjem mozgu, kad te misli traže i nađu izlaz, te se s pomoću kretnja manifestiraju na papiru,** a sve to iz prve ruke.

Preostaje nam još, da raščinimo način, kojim se može pripraviti učenike, **da iz prve ruke pišu sastavke, te da u tim sastavcima bude svaka misao izražena u potpunoj rečeničnoj cjelini i da je gramatički, interpunkcijski i stilistički potpuno dotjerana.** Kad bismo ovo riješili, odgovorili bismo na treće, gore postavljeno pitanje. To je pitanje vrlo široko i opsežno, pa je na nj teško sa nekoliko riječi odgovoriti. Rješenje pitanja još je teže i opširnije time, što ćemo uza nj vezati metodu početnog pisanja i čitanja. Uz metodu početnog pisanja i čitanja vezat ćemo i početke pismenih sastavaka od najlakših t. j. od prvih početaka do posve slobodnih sastavaka. Da ukratko kažemo, prikazat ćemo cijeli razvitak pismenih sastavaka t. j. njihovu genezu.

Još je jedan uzrok, zašto ćemo vezati razvitak pismenih sastavaka uz metodu početnog pisanja i čitanja. Uzrok je tome, što je prvi i pravi početak slobodnim sastavcima u prvom razredu osnovne škole u vezi s početnim čitanjem i pisanjem. Zatim: Što se već u prvom razredu osnovne škole, pod konac godine, mogu zadavati posve slobodni sastavci.

Tijekom daljega našeg rada bit će cijeli razvitak prikazan. Izlazna će nam točka biti prvi razred. Zatim ćemo prijeći na drugi, treći i četvrti. Prikazat ćemo način obradbe u pojedinom razredu, a donekle i materijal, koji se ima obraditi. Paralelno s obradbom vidjet ćemo i svrhu pismenih sastavaka u pojedinom razredu. U budućem razlaganju pomoći će nam jedino oprobana praksa.

Sada nam se nameće jedno vrlo važno pitanje, a to je: 1. **Kako valja provoditi pismene sastavke?** Isto tako važno je i drugo pitanje, koje slijedi iz prvoga. Ono glasi: **2. Kada treba početi sa pismenim sastavcima?** Treće i posljednje pitanje glasi: **3. Kako se najlakše dovodi učenike do samostalne gradnje rečenica?** Treće je pitanje podređeno drugome. Ovo ćemo najprije riješiti.

Kako se dovodi učenike do samostalne gradnje rečenica?

Prema sadašnjem školskom zakonu svako je dijete obvezano da sa navršenom sedmom godinom polazi školu. Ali »tjelesno i duševno osobito razvijena djeca mogu biti upisana u školu i s potpuno navršenom šestom godinom, ako u školi ima dovoljno mjesta«.

U godinama, koje su predviđene za polazak škole, učenik je, ako je zdrav, dovoljno razvijen. On dolazi u školu sa stanovitim opsegom iskustva, a što je za nas u ovom slučaju najvažnije, on zna izražavati misli u potpunim rečenicama.

S tom sposobnosti učenika, da zna izražavati misli u potpunim rečenicama, koristit ćemo se u našem radu. Već prvih dana školskog života provodit ćemo s djecom vježbe u govoru. Te ćemo vježbe provoditi tako, da privikavamo učenike na odgovaranje u potpunim rečenicama. Odgovaranje u potpunim rečenicama bit će podloga za pismene sastavke. Na pr. na pitanje: Kako se ti zoveš? zahtijevat ćemo odgovor: Ja se zovem Mirko Tomšić. Ili: Kamo si danas došao? (Danas sam došao u školu). Ili: Gdje je tvoja majka? (Moja je majka doma). Nikako se ne ćemo zadovoljiti, ako dijete odgovori na prvo pitanje samo »doma«, ili na drugo pitanje »u školu« itd. Ovakove i slične razgovore vodit ćemo s učenicima već prvih dana u školi.

Samostalna gradnja rečenica.

Objekti za stvaranje rečenica. Sa samostalnom gradnjom rečenica počnemo drugi školski tjedan. Početkom je školske godine vrlo mnogo objekata u prirodi, koji djecu zanimaju. S tim ćemo se objektima poslužiti za provedbu vježbi u

govoru. Zato će te objekte donijeti u školu sam učitelj ili će kazati djeci, da ih ona donesu. U tu će nam svrhu dobro poslužiti jesensko voće kao: jabuke, kruške, breskve, šljive, grožđe i drugo. Možemo se poslužiti i s raznobojnim cvijećem i povrćem. Kod vježbi u govoru obratit ćemo osobitu pažnju i na to da i sami učenici stvaraju (grade) rečenice. Da je to moguće, pokazat će nam slijedeći primjer::

Prvi dan. Iznesemo pred djecu raznovrsno jesensko voće (jabuku, krušku, šljivu, breskvu i grozd). Najprije ustanovimo ime za pojedinu vrst voća i poredamo ga na stol onako, kako smo ga iznašali pred djecu. Zatim možemo još jedan ili dva puta ponoviti imena voća najprije redom, kako je na stolu, a kasnije preskakivajući, dok sva djeca zapamte ime svakog voća.

Kad smo dobro ustanovili imena voća, prijeđemo na stvaranje (gradnju) rečenica. — Kako ćemo započeti? Uzmimo jabuku i damo jednom učeniku, da jedamput zagrize. U školi će nastati smijeh. Učitelj će ga upitati: Kako ti se dopada jabuka? Odgovor će glasiti: Dobra je. — Ako učenik odgovori sa »dobra je«, učitelj će postaviti određenije pitanje: Što je dobro? Učenik je prisiljen, da na ovako određeno pitanje odgovori: Jabuka je dobra. Učenik još jednom ponovi rečenicu. — Sada dademo komadić jabuke drugom učeniku, pa i njega pitamo, kakva je jabuka. I on će odgovoriti: Jabuka je dobra. — Ostatak jabuke razdijelimo na tri, četiri učenika, pa upravimo pitanje na svu trojicu: Kakva je jabuka? Oni složno odgovore: Jabuka je dobra. Učitelj pozove i prijašnje učenike, koji su jeli od jabuke, te upravi pitanje na sve dionike jabuke, a oni svi složno odgovaraju: Jabuka je dobra. Možemo upraviti pitanje na cijeli razred, pa će svi isto odgovoriti. — Tko bi sam znao kazati, kakva je jabuka? Kaži ti! Ti! Nejmote zaboraviti, što smo kazali o jabuci!

Jabuku ostavimo i prijeđemo na grožđe. Pozovemo jednoga učenika i damo mu par boba grožđa. Kad je bobe pojeo, upitamo ga: Što veliš o grožđu? Ili: Kako ti se grožđe dopada? Učenik će jamačno odgovoriti: Slatko je! Ovakovim se odgovorom ne ćemo zadovoljiti, pak ćemo mu upraviti određenije pitanje: Što je slatko: I u ovom će slučaju biti učenik prisiljen da odgovori: Grožđe je slatko. Reci još jedamput kakvo je grožđe! Grožđe je slatko. — Da zainteresiramo cijeli razred i da nastane živahnost, razdijelimo ostatak grožđa među ostale učenike, pa im upravimo pitanje: Kakvo je grožđe? Cijeli razred odgovara: Grožđe je slatko. Recite još jedamput, kakvo je grožđe! Tko bi sam znao kazati? Kaži, Ivo, Drago, Pero! — A jeste li već zaboravili, što smo čas prije kazali o jabuci? Kaži nam, Milane! Slavko! Kažimo svi! — Što smo kazali o grožđu? Recimo svi!

Ove su dvije rečenice posve dovoljne za vježbu u jednom danu, jer su naši školski vaspitanici novajlije. Prije otpusta djece kući, reći će im učitelj: Sutra, kad dođete u školu, pitat ću vas što smo kazali o jabuci, a što o grožđu. Napominjem, da se ovakove vježbe ne provode, više od 15—20 minuta. — Osobito će nam dobro doći ovaj način iznašanja svega voća najedamput na stol, ako imademo u istoj prostoriji

prvi i drugi razred zajedno. Dok gradimo i govorimo rečenice s prvim razredom, drugi razred piše pismeni sastavak o pomenutom voću. Sastavak sastoji u tome, da piše ili samo imena voća ili rečenice i to o svakoj vrsti voća po jednu rečenicu. Drugi je razred zato sposoban, jer smo ga osposobili u prvom razredu. Ovo iznašam usput, jer nas zanima na ovome mjestu specijalno prvi razred.

Slijedeći dan. Iznesemo jabuku i grožđe opet na stol. Jučer sam vam kazao, da ću vas pitati, što smo rekli o jabuci i grožđu. Da vidimo, tko je od vas zapamtio. Što smo r e k l i o grožđu? (Rekli smo, da je slatko). A kako smo baš rekli? (Grožđe je slatko). Kaži još jedamput, Milane! Neka kaže Đuro! Recimo svi skupa! — Što smo kazali o jabuci? Neka nam kaže Dušan! (Jabuka je dobra). Recimo svi! Još jednom!

Pojam rečenice. Sada kažimo najprije, što smo r e k l i o grožđu! (Grožđe je slatko). Sada recimo za jabuku! (Jabuka je dobra). Evo, djeco, to, **što smo rekli o jabuci, zove se rečenica.** Recimo još jednom r e č e n i c u (učitelj naglasi »rečenicu«) o jabuci. Milane, reci sam r e č e n i c u o jabuci! Neka kaže Slavko r e č e n i c u o jabuci! Što je rekao Slavko o jabuci? (On je rekao rečenicu). Sada će kazati Vladimir rečenicu o jabuci! (Jabuka je dobra). Kako se zove to, što si rekao o jabuci. (To, što sam rekao, zove se r e č e n i c a). Sada pitajte svi Vladimira, što je rekao o jabuci! Ostali ga učenici pitaju, što je rekao, a on odgovara, da je rekao rečenicu. Iza toga pita Vladimir učenike, što je rekao o jabuci, a oni odgovaraju, da je rekao r e č e n i c u. Riječ r e č e n i c a odgovaraju svi učenici glasnije, da im ostane u pameti.

Zatim se prijeđe na grožđe. Učenici govore u zboru rečenicu »grožđe je slatko« i pojedinačno. Izmjenično pitaju jedan drugoga, jedan sve, svi jednoga, jedan red klupa drugi red itd. i utuvljuje im se, da je ono, što su o grožđu rekli »rečenica. — Prečesto ponavljanje riječi »rečenica« izgleda da će umoriti djecu, ali tome nije tako. Izmjena pitanja i odgovaranja čini obuku veselom i zabavnom. Naravno, da i o samom učitelju ovisi, kakav će duh vladati obukom . Pojam »rečenica« dosta je apstraktan, pak moramo osobito paziti, da utuvljivanje ne postane dosadno. Svaki se put riječ »rečenica« naglasi. Pri završetku obuke kazat će učitelj djeci, da će ih sutra pitati, kako se zove ono, kad se kaže »jabuka je dobra« ili »grožđe je slatko«.

Treći dan. Na stol donesemo jabuku i grožđe. Da vidimo, jeste li zaboravili ono, što ste jučer čuli. Kakvo je grožđe? (Grožđe je slatko). Recimo svi! Kako se zove to, što smo rekli o grožđu. (To se zove rečenica). Sada recite svi, kako se to zove! Za pojedinačne odgovore zovemo one učenike, za koje znamo, da će odgovoriti. Kad su nam djeca na prvo pitanje odgovorila, nastavimo dalje ovako: Koju smo rečenicu kazali o jabuci? Recimo svi tu rečenicu! (Jabuka je dobra). Neka kaže Marko rečenicu o jabuci! — Zorice, kako se zove ono, što je Marko rekao? (Marko: Jabuka je dobra. Zora:

Marko je rekao rečenicu). Ovaj će red klupa kazati rečenicu o grožđu, a onaj red, kako se zove ono, što su ovi rekli! (Prvi red: Grožđe je slatko. Drugi red: Oni su kazali rečenicu).

Sada učitelj pokaže krušku i upita: Što imam u ruci? Tko bi znao kazati rečenicu o kruški? — Ovdje je već, kako se vidi, nastupio momenat, da tražimo od učenika posve slobodno stvaranje rečenice. Moguće je, da se u početku ne će usuditi djeca da kažu rečenicu. U tom će im slučaju učitelj pomoći. No postoji veća mogućnost, da će biti učenika, koji će reći i o kruški istu rečenicu, koju su prije govorili o jabuci ili grožđu, a to je: »Kruška je dobra« ili »kruška je slatka«. Učitelj će ovakovu rečenicu odobriti. Ma da je rečenicu odobrio, pitat će učenike, bi li možda znali i nešto drugo reći o kruški? Pokaže li se, da su djeca nemoćna, učitelj će ih zgodnim načinom navesti na to, da opaze da je kruška sitna, debela (velika) ili zelena. Čim on zamjeti, da su djeca opazila ono, što on želi, tražit će od njih, da kažu potpunu rečenicu o kruški. (Kruška je zelena, kruška je debela ili nešto slična). Učenik, koji kaže ovakovu rečenicu, pa i uz malu pomoć učitelja, bit će u svakoj drugoj zgodi odvažan, da sam kaže rečenicu o predmetu, koji mu se pokaže. Rečenicu, koju kaže učenik o kruški, ponovit će cijeli razred, kao i pojedinci, i ustvrdit ćemo opet, da je to, što smo mi rekli, rečenica.

Sa gradnjom rečenica ići ćemo dalje. Učitelj će pokazati učenicima šljivu. Opet postavi pitanje: Tko bi znao kazati rečenicu o šljivi? Sada će se već naći više odvažnih učenika, koji će htjeti, da nešto kažu o šljivi. Najvjerojatnija je rečenica ove konstrukcije: Šljiva je crna. Ovu ćemo rečenicu ponoviti u zboru i pojedinačno i ustvrditi, da smo o šljivi kazali rečenicu. — Tako ćemo isto postupati i sa breskvom. Što dalje idemo, sve će se više javljati učenika, koji će htjeli da govore rečenice. Ne ćemo ni u kojem slučaju tražiti od učenika, da o jednom objektu govore više rečenica. Posve je dovoljno u početku, ako za svaki objekat kažu samo jednu rečenicu.

Četvrti dan. Voće, o kojem smo govorili rečenice, iznesemo na stol. Čim je izneseno voće, tražimo od učenika, da kažu rečenicu o jabuci, grožđu, kruški, šljivi i breskvi. Kazivanje rečenica ići će brzo i uspješno. I ovom ćemo zgodom ustanoviti, da smo o svakom voću kazali r e č e n i c u.

Učitelj ima u pripravi raznog povrća. Čim smo ponovili rečenice o voću, prijeđemo na povrće. Pomoćno nam je povrće: paprika, rajčica, krastavac, krumpir i grah. I sada ćemo najprije ustanoviti imena povrća. Kad smo ustanovili imena, učitelj će uzeti na pr. rajčicu i reći: Neka svaki od vas izmisli jednu rečenicu o rajčici! Tko je izmislio rečenicu, neka digne ruku! Kaži, Mladene, rečenicu o rajčici! (Rajčica je crvena). Kažite svi tu rečenicu! Kako se zove to, što smo kazali o rajčici? Kaži, Mirko! (To, što smo kazali o rajčici, zove se rečenica). Tako ćemo isto tražiti, da učenici izmisle rečenicu o paprici, krumpiru, grahu i krastavcu. Za cijelog ćemo rada tražiti, da učenici kažu, kako se zove to, što su rekli.

Peti dan. Već je dan prije učitelj naredio djeci, da donesu u školu svaki po jedan cvijet. Ali im je naredio i to, da svaki pita majku ili nekoga od ukućana, kako se cvijet zove. Djeca donesu cvijeće u školu, te se izabere nekoliko najpoznatijih cvjetova, četiri do pet. Najprije ustanovimo imena cvijeća, a zatim prelazimo na gradnju rečenica o cvijeću. Rečenice će učenici posve samostalno graditi. Na pr. pokazat ćemo učenicima klinčić i upitat ih: Kako se zove ovaj cvijet? (Taj se cvijet zove klinčić). Neka svaki izmisli jednu rečenicu o klinčiću! Tko zna? Mnoga se djeca javljaju, jer su već stekla dovoljno vještine u samostalnoj gradnji rečenica. Neka nam kaže rečenicu Marko! (Klinčić je crven). Ponovimo svi tu rečenicu! — Tako će isto sami učenici da izmisle rečenice o ostalom cvijeću.

Mi smo za građenje rečenica potrošili pet školskih dana, a to je jedan školski tjedan. To je d r u g i t j e d a n na početku školske godine u prvom razredu. Nastaje pitanje: Je li korisno i rentabilno, da se toliko vremena gubi sa gradnjom rečenica? Da li imadu učenici kakove koristi od toga za budući školski rad? Na postavljena pitanja odgovaram slijedeće: Prva je korist u tome, što učenici ovakovim radom f a k t i č n o s t e k u v j e š t i n u u s a m o s t a l n o m g r a đ e n j u r e č e n i c a. Napominjem, da se i u daljnjem radu mora uvijek nukati učenike na samostalnu gradnju rečenica. — Druga je korist u tome, što će učenici na ovaj način dobiti pojam, d a j e r e č e n i c a p o t p u n s u d o n e k o m p r e d m e t u. Razumije se, da ne ćemo zahtijevati od učenika, da nam kažu definiciju rečenice. To nije na ovom mjestu niti nužno.

Treći tjedan. Budući da smo u drugom tjednu posvetili dovoljno pažnje gradnji rečenica, naša su djeca već stekla dovoljno vještine u gradnji. Najprije smo stvarali (gradili) rečenice s pomoću voća, zatim s pomoću povrća te na koncu tjedna s pomoću cvijeća.

Već prvog dana trećeg tjedna donesemo nekoliko komada voća, povrća i nekoliko cvjetova. Najprije se uvjerimo, da li su naši učenici zaboravili imena. Kad se uvjerimo, da znadu imena, uzmemo grozd i pokažemo ga djeci. Upitamo ih, što smo bili kazali o grožđu. Jedan će se učenik javiti i reći: Grožđe je slatko. Na to upitamo dalje: Kako se zove to, što smo rekli o grožđu? (Rečenica).

Stvaranje druge rečenice o istom objektu. Sada nastaje novi momenat. Mi naime želimo, da učenici kažu i drugu rečenicu o grožđu. Drugu ćemo rečenicu dobiti lako, ako imademo u istoj prostoriji i drugi razred. U slučaju, da je prvi razred nemoćan, pozovemo u pomoć drugi razred i stvar će ići. Ako drugog razreda nema, ići će malo teže. Uspjeh zavisi i o učiteljevoj vještini. Učitelj mora ovako postupati:

Najprije pozove još kojega učenika, da kaže već poznatu rečenicu o grožđu. Zatim ponovi istu rečenicu cijeli razred. Učitelj nastavi ovako: Rečenica, koju smo kazali o grožđu, je dobra, a da li bi možda tko znao kazati još jednu rečenicu o grožđu? Ima mnogo faktora, o kojima ovisi,

da li će učenici znati kazati i drugu rečenicu. Jedan između inih bio bi i taj, što oni misle, da je time, čim su kazali »grožđe je slatko«, sve rečeno o grožđu. Učenici su naime privikli, da o svakom voću, povrću, kao i o cvijetu kažu samo po jednu rečenicu. Ali postoji također veća mogućnost, da će jedan učenik ustati i reći: »Od grožđa prave mošt«, ili: »grožđe je crno«, ili što slična. Ako učenici ne dođu sami do ove rečenice, učitelj ih na nju navede. S pomoću ostalog voća i povrća doći ćemo mnogo lakše do druge, pa možda i treće rečenice.

Mi se u početku moramo zadovoljiti, ako nam učenici kažu samostalno samo jednu rečenicu o svakom objektu. Građenje druge i treće rečenice preduzima se tamo, gdje je uz prvi još i drugi razred. To se čini zato, da se drugi razred zaposli (tihi rad) pisanjem rečenica o svakom objektu, dok je učitelj zaposlen s prvim razredom.

Uspjeli mi ili ne, da nam učenici već u početku prvog razreda o jednom predmetu kazuju više rečenica, *prokušana je činjenica, da ćemo načinom, kako je gore iznesen uspjeti da dovedemo učenike do samostalne gradnje rečenica.*

Ranije sam naglasio, da ću prikazati način, kako se učenike dovodi do slobodnih sastavaka i to ne u četvrtom, već i u prvom razredu. Ali tom činjenicom, što smo osposobili učenike za samostalno građenje rečenica, daleko smo još od slobodnih sastavaka. Moja je intencija, da baš taj način prikažem. Ova će tvrdnja izgledati presmiona laicima i teoretičarima, koji su u praksi premalo aktivno sudjelovali. No budući da je ovu tvrdnju potkrijepila i sankcionisala praksa, hoću da iznesem taj način onako, kako će biti jasan svakome.

Da se uzmogne doći do željenog uspjeha u slobodnim dječjim sastavcima, moraju se dobro obaviti sve nužne predradnje. Te se predradnje sastoje u početkom pisanju i čitanju, u dobro provedenoj analizi i sintezi glasova, koje označujemo slovima. Kod nas se obično baš ovoj pripravi (analizi i sintezi) daje premalo važnosti, a u mnogo se slučajeva posvema mimoilazi. Priprave se za početno čitanje provode površno ili se ne provode nikako, što se kasnije u školskom radu veoma osvećuje. Budući da je baš u početnom čitanju i pisanju temelj, na kojem sav daljnji rad bazira, moramo se osvrnuti na metodu početnog pisanja i čitanja.

DIO I.

Metoda početnog čitanja i pisanja.

Vježbe za početno pisanje i čitanje iznijet ćemo ukratko, ali jasno i razumljivo za svakoga.

Prije svega raščinit ćemo način, kako se moraju vršiti vježbe (priprava) za početno čitanje.

Vježbe u početnom čitanju.

Odmah moramo naglasiti, da kod vježbi za početno čitanje razlikujemo dvoje i to:

1. Upoznavanje i zamjećivanje glasova i
2. Upoznavanje glasovnih simbola (slova).

S upoznavanjem i zamjećivanjem glasova počnemo odmah na početku školske godine, a s upoznavanjem slova, kad su učenici stekli vještinu u zamjećivanju glasova u riječima t. j. u raščlanjivanju riječi na njihove elemente (glasove).

Paralelno s vježbama za početno čitanje provodimo i vježbe za početno pisanje. Ove potonje iznijet ćemo kasnije.

Malo prije napomenuli smo, da će naši učenici već prvih dana obuke naučiti graditi rečenice. Građenje rečenica ne će biti za nas od veće važnosti u ovom momentu. Sada bi mogao netko pitati, zašto smo ipak već prvih dana školskog života vježbali učenike u samostalnoj gradnji rečenica. Dva su razloga tome: Prvo, radi vježbi u govoru, a drugo, za kasniji naš rad u slobodnim sastavcima, kako ćemo poslije vidjeti.

Najobičniji je način kod nas, da se za početno čitanje počinje sa gradnjom rečenica. Iza toga slijedi analiza (rastavljanje) rečenice na riječi, riječi na slogove i slogova u glasove.

Da se cijeli ovaj proces prođe i temeljito obradi, mora se izgubiti mnogo vremena, često i dva mjeseca. Djeca pobrkaju i pomiješaju pojmove rečenica, riječ, slog i glas, i tako se postigne protivno od onoga, što se htjelo. Mnogi su savremeni metodičari protiv rastavljanja rečenice na riječi, riječi na slogove i slogova na glasove. Oni rezoniraju po prilici ovako: Istina je, da ljudi izražavaju misli u rečenicama. Ali za učenike je težak već sam pojam rečenice, jer je rečenica nešto apstraktna. Još je teže i neshvatljivije rastavljanje rečenice na riječi. Kod rastavljanja rečenice u riječi mora se prisilnim načinom, koji se u govoru nikada ne rabi, stvarati umjetno pauze, da se tako odijeli riječ od riječi i dođe do pojma »riječ«. Isto je tako neprirodno rastavljanje riječi u slogove. Oni vele, da je ovo nepotreban posao, jer se njime gubi mnogo vremena, a učitelja i učenika stoji mnogo napora.

To je isto i naše mišljenje, pa ćemo prema tome analizu rečenice u riječi i riječi u slogove na ovome stupnju izostaviti kao nepotrebnu. Da je ona nepotrebna, iznosimo ovaj primjer: Učitelj zahtijeva, da mu učenici kažu rečenicu o nekoj stvari. Učenici je kažu. Tu rečenicu označi učitelj na ploči oduljom crtom. Zatim on sam izgovori prvu riječ, dotakne se ustiju i postane malo; iza toga drugu riječ, dotakne se ustiju i opet postane malo i t. d. Učenici mu iza toga kažu prema onome, što su vidjeli i čuli, koliko imade u rečenici riječi. Tu je učitelj prisiljeno prekidao govor i doticao se ustiju, samo da učenici opaze, koliko ima u rečenici riječi. Koja korist od svega toga? Zar nije ovo u istinu nepotreban gubitak vremena i mučenje učitelja i djece?

Kako ćemo postupati u našem radu? Zar ćemo posvema zabaciti analizu? Ne, analizu ne ćemo zabaciti. I mi smo za analizu, ali racionalniju i prirodniju. Za upoznavanje i zamjećivanje glasova služit ćemo se analizom. Izlazna će nam točka biti r i j e č, a ne rečenica. Analizom riječi upoznat će naši učenici glasove i slova. Analizu rečenice u riječi i dalje riječi u slogove provest ćemo poslije, kad nam to bude potrebno. K a k o ć e m o d a k l e p o č e t i s a n a l i z o m r i j e č i i u p o z n a v a n j e m p o j e d i n i h g l a s o v a?

Upoznavanje i zamjećivanje glasova.

Upoznavanje glasova razdijelit ćemo u dvije skupine i to:

1. U p o z n a v a n j e s a m o g l a s n i k a (i, u, e, o, a).
2. U p o z n a v a n j e s u g l a s n i k a (t, b, d, r, l, ž itd.).

Upoznavanje samoglasnika preduzet ćemo posve samostalno, ne analizom riječi, već ćemo tražiti kakvu zgodnu priču, u kojoj će dotični samoglasnik imati posebno, slobodno mjesto. On će u priči doći kao uzvik, a bit će popraćen mimikom (fonomimička metoda).

Suglasnike ćemo upoznati analitičkim putem (analizom riječi).

1. Upoznavanje samoglasnika.

Upoznavanje učenika sa glasovima počet će sa samoglasnicima. Najprije ćemo upoznati učenika sa svim samoglasnicima, bez obzira na red u početnici. To ćemo upoznavanje obaviti u drugom tjednu na početku školske godine istovremeno, dok budemo učenike vježbali u građenju rečenica. Zamjećivanje i upoznavanje samoglasnika bit će za djecu zabava, jer smo već napomenuli, da će se preduzeti u zgodnim i zanimljivim pričama.

Pojam glasa. Prije nego li započnemo s upoznavanjem pojedinih glasova, nastojat ćemo, da učenici dobiju pojam glasa uopće. To ćemo postići s pomoću nekih pomagala kao na pr. zvonca, čaše, zviždaljke, normarnog **a**, udarca po stolu, peći i t. d. — Učitelj će na pr. pokazati djeci zvono i zazvoniti malo. Djeco, što ste sada čuli? (Čuli smo, kako zvono zvoni). Zatim će zažviždati i upitati učenike, što su čuli. Dalje će udariti po klaviru, guslama, metalnom štapiću, čaši, peći, stolu i svaki će put pitati učenike, što su čuli. Reći će im, da je ono, što su čuli, kad je udario po klaviru, kad je zažviždao, kad je pozvonio, g l a s. Što ste dakle čuli? — Zatim će opet pozvoniti i upitati djecu: Čiji ste glas čuli? (Čuli smo glas zvona). Sada se okrenite licem prema stražnjem zidu. Učitelj zazviždа i upita: Čiji ste glas sada čuli? (Čuli smo glas zviždaljke). Čiji ste glas sada čuli? (Glas gusala). Čiji sada? (Glas čaše, peći). Okrenite se ovamo! Tko će od vas da proizvede glas na harmoniju? (Učenik dođe harmoniju i udari po tipki). Tko želi da proizvede glas s pomoću zvona, čaše, peći, zviždaljke, stola? Koji vam se od glasova, koje ste čuli, najviše dopada? Koji najmanje?

Sada lijepo sjednite, budite mirni, pak ćete mi kazati, što ćete čuti. Učitelj pođe iza ploče ili se okrene od učenika. Učenici slušaju. Učitelj izgovori jedan glas, jasan ili nejasan, malo postane i upita učenike: Čiji ste glas čuli sada? (Vaš glas; učiteljev glas). Učitelj pozove pojedine učenike, da izgovore neki glas. Zatim ih upita: Što se čuje, kada ljudi govore? (Čuju se glasovi).

Navještaj: Danas ćemo upoznati glas, koji se čuje, kada dijete plače.

a) U p o z n a v a n j e g l a s a **a.**

1. **Priča o glasu a.** Tko ima kod kuće maloga bracu ili sekicu? Kako mu je ime? A da li se ti igraš kadgod s njime? Da li se smije, kad se s njime igraš? A plače li kadgod? Pokaži nam kako plače!

Sada ću vam pričati, kako je jedan dječak plakao. Bio sam u polju. Prolazio sam pokraj vinograda. Iz vinograda izlazila su tri dječaka, jedan manji i dva veća. Dječaci su nosili grožđe. Grožđe su jela samo ona dva veća dječaka, a malenomu nisu dali ništa. Mali ih je dječak molio, da i njemu dadu, ali mu oni nisu htjeli dati. Tada je manji dječak počeo plakati i govorio je: **A a a a,** daj-te mi gro-žđa! — Pripovijedaj, Milane, priču, koju si čuo!

2. **Fonomimika.** Pokaži nam, Drago, kako je onaj dječak plakao i što je plačući govorio. Još jednom, Milane. Pokažite svi! Sada neka pokaže Mladen, samo, kako je dječak plakao. (A a a a a). Još jednom Mirko. Svi. Izađi napolje, Stanko. Idi iza ploče (ili pred vrata izvan školske sobe). Plači, Stanko, onako, kako je onaj dječak plakao. (Aaaaa). Koji se glas jako čuo, kad je dječak plakao? (Čuo se glas **a**). Izgovorimo svi glas **a**. Sada plačimo kao dječak.

Pazite svi ovamo! Ja ću plakati onako, kao onaj dječak, a vi pazite na moja usta. Što se opazili? (Usta ste jako raširili). Učitelj pozove pojedine učenike, da pred razredom plaču, a razred im pazi na usta i jezik. Okrenite se u klupi jedan prema drugome i plačite! Kako ste otvorili usta pri izgovaranju glasa **a**? (Usta smo jako otvorili). A što radi jezik, kad izgovaramo **a**? Izgovorimo još jedamput! (Jezik je miran). Da li se usne giblju, dok govorimo **a**? (I usne su mirne). — Zatvorite usta! Pokušajte zatvorenim ustima izgovoriti glas **a**! (Ne možemo).

3. **Crtanje usta pri izgovaranju glasa a.** Tko bi od vas znao nacrtati glavu dječaka, koji plače? Budući da nitko ne zna, ja ću je nacrtati. Nacrtana će glava izgledati ovako:

Što radi ovaj dječak? Koji glas izgovara? (On izgovara glas **a**). Kako ćemo ga nazvati, kad plače? (Plačidrug). A kako bismo ga mogli nazvati, budući da ima velika usta? — Na koji ćete se glas sjetiti, kad kažemo Plačidrug? Namjestite usta svi onako, kako ih drži Plačidrug, ali ne govorite ništa! Sada izgovorite glas, koji on govori! — Nacrtajte Plačidruga na svoje pločice i dok ga crtate, izgovarajte onaj glas, koji on govori!

Ovdje imadem jednu lijepu sliku, pa da vidimo, hoćete li pogoditi, tko je na njoj nacrtan. Pokažem je. (To je Plačidrug). Što govori Plačidrug? (Aaaa). Na koji ćete se glas sjetiti, kad opazite sliku Plačidruga? Slika se Plačidruga objesi o zid pokraj ploče.

Pogledajte me svi! — Kako sam držao usta, dok ste me gledali? (Zatvorena). Pazite, kako ću ih držati sada! (Sada ste ih držali kao Plačidrug). Jeste li čuli koji glas, dok sam držao otvorena usta? (Ne). Na koji ćete se glas sjetiti, kad ovako otvorim usta? (Na glas **a**). Ja ću sada namjestiti usta, a vi govorite glas, koji se govori, kad se ovako drže usta!

4. **Izgovaranje glasa a.** Učenici izgovaraju glas **a** pojedinačno, u zboru; dugo, kratko; tiho i glasno; u višem i nižem tonu (po kakvoj poznatoj, ali jednostavnoj melodiji).

5. Zamjećivanje glasa »a« u riječima. Učitelj kaže jednu riječ, koja počinje glasom **a**, na pr. Adam. Najprije izgovori riječ kao u običnom govoru, a drugi put zategne malo prvi slog i pita učenike, da li su pri izgovaranju riječi Adam čuli glas **a**. Da li ste ga čuli na početku ili pri kraju moga izgovaranja. Slušajte, hoćete li ga čuti u ovoj riječi: koza, klupa, ovca i t. d. Da li ste ga čuli na početku ili na kraju riječi? Da li ćete čuti glas **a** u ovoj riječi: Mladen. — Sve riječi, u kojima želimo, da učenici opaze **a**, moramo izgovarati malo otegnuto. Na početku i na kraju riječi zamjetit će ga lako, dok će ga u sredini riječi (Mladen) teže opaziti. — U početku zamjećivanja i upoznavanja glasova ne ćemo tražiti od učenika, da oni kažu riječ u kojoj dotični glas dolazi. Dovoljno će biti ako oni glas zamjete, kad mi kažemo riječ u kojoj glas dolazi.

Za sutra ćete nacrtati kod kuće glavu Plačidruga i dok ga budete crtali, rugat ćete mu se, kako plače.

Time je upoznavanje glasa **a** završeno. Cijela ova obradba ne će trajati dugo, a ne će biti djeci niti dosadno, jer će se u radu smijati i zabavljati.

Što smo započeli s upoznavanjem i zamjećivanjem glasa **a**, uzrok je taj, što se baš kod njega najjasnije vidi položaj ustiju. Sliku (glavu) Plačidruga pribili smo o zid kod ploče. Zašto smo to učinili, vidjet ćemo kasnije.

---

b) **Upoznavanje glasa »u«.**

Slijedeći dan preduzet ćemo upoznavanje glasa **u**. Kod komparacije **a** i **u** opazit će djeca jasno razliku u položaju ustiju. Iza navještaja prijeđemo odmah na priču.

1. **Priča o glasu »u«.** Prikladnim uvodom stvori učitelj dispoziciju za slijedeću priču: Bilo je studeno. U selu je bila bara. Oko bare igrala su se djeca. Kako su se igrala, jedan je dječak pao u baru i sav se smočio. Ostali su ga dječaci izvukli iz vode, a on je sav drhtao i drhćući govorio: **Uuuu**, kako mi je studeno! — Jedan učenik ponovi priču.

Ostalo sve, kako i kod glasa »a« i to:

2. **Fonomimika.** Učenici ponove pojedinačno i u zboru usklik i rečenicu (Uuu, kako mi je studeno!). Učenici paze na pokrete usana, jezika i oblik usta.

3. **Crtanje ustiju.** Učitelj nacrta usta na ploči, a učenici na svoje tablice. Dječak, koji govori **u u u,** dobije ime Ukalo. Glavu Ukala pribijemo o zid kraj ploče.

4. **Izgovaranje glasa »u«.** Učenici izgovaraju pojedinačno i u zboru, glasno i tiho, kratko i dugo.

5. **Komparacija s poznatim glasovima.** Budući da je **u** drugi glas, koji smo upoznali, to ćemo provesti komparaciju između njega i već poznatog nam glasa **a**. Koji smo glas upoznali jučer? (a). Koji danas? (u). Izgovorite svi glas **a**! Sada izgovorite glas **u**! Pazite na moja usta! Ja ću najprije izgovoriti **a**, a zatim **u**, pa da vidimo, hoćete li opaziti kakvu razliku! — Što ste opazili? (Kad ste izgovarali glas **a**, otvorili ste jako usta; kad ste pak izgovarali glas **u**, skupili ste usne i izbočili, a između njih ostao je mali okrugli otvor). Izgovorite svi **a**! Sada izgovorite **u**! — Pazite opet na moja usta! Učitelj namjesti usta, kao da će izgovoriti **a** te upita učenike: Koji se glas izgovara, kad se ovako namjeste usta? (Glas a). Namjestite i vi ovako usta, ali ništa ne govorite! — Sada izgovorite glas! (aaa).

Pogledajte opet na moja usta! — Kada ovako držimo usta? (Kad izgovaramo **u**). Namjestite i vi ovako usta! Sada izgovorite glas! (u)

Pokažite mi Ukala! (Učenici pokažu na sliku pribijenu o zid kraj ploče). Što govori? (u). Pokažite mi Plačidruga! Što govori on? (a). Na koji ćete se glas sjetiti, kad vam pokažem glavu Ukala, a na koji, kad vam pokažem glavu Plačidruga?

6. **Zamjećivanje »u« u riječima.** Učitelj govori najprije riječi, u kojima dolazi **u** na početku, zatim na kraju i u sredini.

---

c) **Upoznavanje glasa »e«.**

Treći dan preduzmemo upoznavanje glasa **e**. Cijela jedinica sadrži slijedeće točke:

1. **Navještaj,** do koga se dođe prikladnom pripravom.

2. **Priča o glasu »e«.** Šetao sam cestom i sreo jedna kola. Na kolima je sjedio kočijaš i pušio lulu. U kola su bila upregnuta dva konja. Najedamput se konji poplaše i stanu divlje trčati. Kočijaš primi uzde i stane ih vući natrag (tu učitelj pokaže kretnjom, kako ih vuče. Bit će dobro, da nacrta poplašene konje i kočijaša) vičući: **Eeee,** stanite! Jedan ili više učenika ponove priču.

3. **Fonomimika.** 4. **Crtanje ustiju.** 5. **Izgovaranje »e«.** 6. **Komparacija e, u, a.** Kod komparacje pazit ćemo, da naši učenici već iz položaja ustiju znadu, koji se glas mora izgovoriti. Na nacrtanim glavama usta su također nacrtana onako, kako je karakteristično za pojedini glas.

7. **Zamjećivanje glasa »e« u riječima.**

Glas će **e** vjerojatno dobiti ime Kočijaš. Pa neka bude i to, ako tako zaključe djeca. Nama mora biti glavno, da postignemo ono, što želimo.

---

d) **Upoznavanje glasa »i«.**

1. **Navještaj.**

2. **Priča o glasu »i«.** Bila je nedjelja. Otac povede sa sobom na šetnju svoga sinčića. Sunce je sjalo, a na livadi se zelenila trava. Dječak je skakao po livadi i molio oca, da i on s njim skače. Ali otac je bio malo bolešljiv, pa nije mogao skakati. Najednom opaze na drugoj strani livade jednog čovjeka i dva dječaka, koji su dolazili k njima. Sin upita oca: Tata, tko ono dolazi? Otac mu odgovori: Zar ih ne poznaš? Ono su tvoji prijatelji Miloš i Dušan. Dječak se razveseli i od radosti usklikne: **Iiii,** kako ćemo se igrati!

3. **Fonomimika.** 4. **Crtanje ustiju.** (Dječak, koji govori **iiii,** dobit će ime Veseljak). 5. **Izgovaranje glasa »i«.** 6. **Komparacija s poznatim glasovima.** 7. **Zamjećivanje glasa »i« u riječima.**

---

e) **Upoznavanje glasa »o«.**

1. **Navještaj.**

2. **Priča o glasu »o«.** Peričina se majka spremila u grad. Prije njena odlaska došulja se do nje Perica i reče: Mamice, donesi mi nešto lijepa iz grada. Majka ode, a Perica željno iščekivaše njen povratak. Kad je na tornju udarilo podne, kućna se vrata otvore, a majka stupi u sobu. Perica skoči i upita: Mamice, što si mi donijela? Majka izvadi zamotak i reče: Pogodi, što je unutra! Perica je pogađao, ali uzalud . Majka počne odvijati zamotak, a Perica čeka, pa čeka, što će to biti. Najednom ugleda u majčinoj ruci lijepa šarena konjića. Sav sretan i veseo zaplješće rukama i usklikne: **Oooo,** kako je lijepo!

3. **Fonomimika.** 4. **Crtanje ustiju.** Koje će ime dobiti dječak, koji govori **ooo**? 5. **Izgovaranje glasa »o«.** 6. **Komparacija s poznatim glasovima.** 7. **Zamjećivanje glasa »o« u riječima.**

Kako smo već prije napomenuli, nacrtat ćemo za svaki glas posebnu glavu. Usta će imati na svakoj glavi položaj, koji imadu pri izgovaranju dotičnog glasa. Bit će dobro, da učitelj crtežom prikaže cijelu priču. Naše ćemo učenike priučiti, da čim štapićem pokažemo nacrtanu glavu (usta), odmah izgovore dotični glas. Kad na pr. pokažemo »Kočijaša«, djeca će izgovarati »e« itd. Ne samo to, nego će učitelj vježbom postići, da će učenici, čim on pred njih stane i namjesti usta, kao da će izgovoriti glas »o«, svi složno izgovoriti »o«.

Kako se iz svega vidi, metoda, koju smo rabili pri upoznavanju samoglasnika, je f o n o m i m i č k a.

Konačno, kad smo upoznali sve samoglasnike, nacrtamo svih pet glava na pô arka risaćeg papira i pribijemo ih pokraj ploče o zid. One će nam još u daljem radu koristiti. Korist od nacrtanih glava vidjet ćemo kod upoznavanja i zamjećivanja suglasnika (konsonanta). — Nacrtane glave izgledaju po prilici ovako:

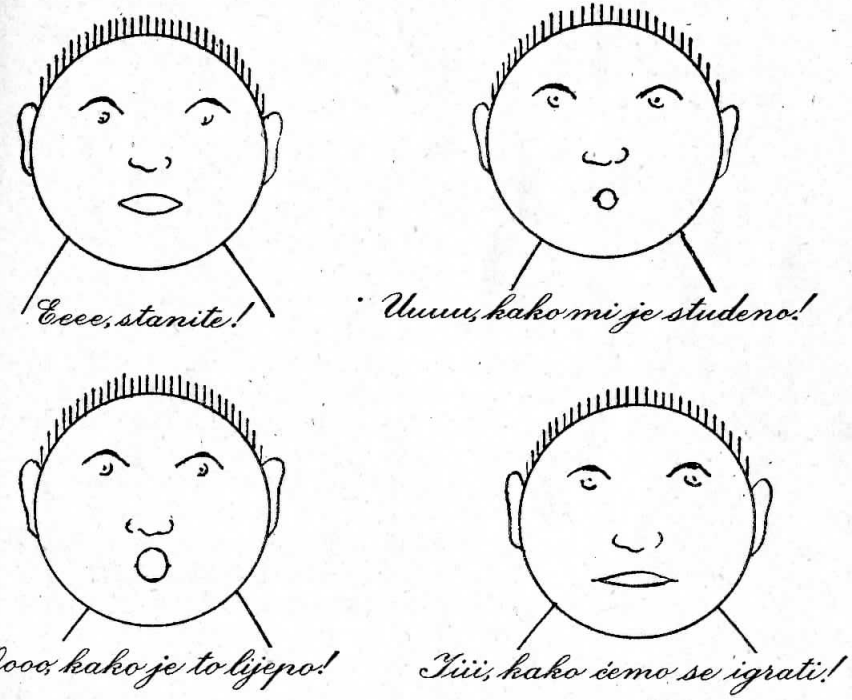

Upoznavanje suglasnika.

Naši su učenici naučili zamjećivati samoglasnike u riječima već drugi tjedan, kako su došli u školu. Oni su osim toga stekli takovu vještinu, da će iz položaja ustiju učitelja ili jednoga učenika ili iz slika glava, koje smo pribili o zid, odmah pogoditi (znati), koji se glas izgo-

vara, kad se ovako ili onako namjeste usta. Istovremeno, dok su učili zamjećivati samoglasnike, učili su i samostalno graditi rečenice. To smo sve, jedno i drugo, obavili uspješno u drugom tjednu.

U trećem smo tjednu zahtijevali od djece, da nam odmah kažu rečenicu o nekom predmetu, čim smo im taj predmet pokazali. U tu smo svrhu uzeli raznog voća, povrća i cvijeća, jer to zahtijeva didaktički momenat na početku školske godine.

No u istom (trećem) ćemo tjednu započeti i s u p o z n a v a n j e m s u g l a s n i k a. Budući da će nam za upoznavanje suglasnika biti izlazna točka »r i j e č«, to moramo učenicima najprije dati pojam riječi.

Pojam »riječi«. Do pojma riječi doći ćemo po prilici ovako: Iznijet ćemo pred učenike voća, povrća i cvijeća. Imena su voća, povrća i cvijeća učenicima već poznata, jer smo to isto upotrebljavali pri gradnji rečenica (jabuka, kruška, grožđe, dunja, paprika i ciklama). Sve ćemo ovo poredati na stol, iza kako smo ponovili imena.

Učitelj će pozvati jednoga učenika, da prebroji, koliko imade stvari na stolu. Koliko imade stvari na stolu? (Na stolu imade šest stvari). Koja je p r v a s t v a r? (Prva je stvar jabuka). Koja je druga stvar, treća, četvrta, peta, šesta? Učenici odgovaraju redom, kako ih prozivljemo: Druga je stvar kruška; treća je stvar grožđe; četvrta je stvar dunja itd.

Pazite, kako ću vas sada pitati! Kako je i m e prvoj stvari? (Prvoj je stvari ime jabuka). Kako je ime drugoj, trećoj, četvrtoj, petoj, šestoj stvari? Učenici opet odgovaraju naglašujući riječ »i m e«. Drugoj je stvari i m e kruška; trećoj je stvari i m e dunja i tako do kraja.

Pazite, sada ću ja pokazivati stvari redom, a Milovan će reći samo ime one stvari, koju ja pokažem. — Ja ću opet pokazivati, a vi ćete svi govoriti samo imena! — Sada ćemo opet, ali malo drukčije. Ja ću pokazivati stvari, a vi ćete govoriti samo imena, ali na koncu ćete mi kazati, koliko ste imena rekli! Koliko ste imena rekli? (Mi smo rekli sedam imena). Zašto ste rekli baš sedam imena? (Jer na stolu imade sedam stvari, a svaka stvar ima svoje ime).

Sada će biti veselja. Tko želi izaći napolje? Dvojicu trebamo. Neka dođu Milan i Blagoje!

Milane, uzmi u ruku prvu stvar! (Milan uzme jabuku). Blagoje, kaži samo ime one stvari, koju je uzeo Milan! (Milan kaže j a b u k a). Dakle, Milan je uzeo stvar, a Blagoje je rekao j a b u k a. Milane, digni u vis stvar, koju imaš u ruci! (Milan je dignuo jabuku, da je cijeli razred vidi). Blagoje, kaži ime stvari, koju je Milan digao! (Jabuka). Zagrizi malo, Milane, od tvoje stvari! (Milan zagrize od jabuke). Blagoje, reci ime one stvari, od koje je Milan zagrizao! (Blagoje kaže j a b u k a). Sada zagrizi i ti Blagoje od tvoje j a b u k e! (Ja nemam j a b u k e, Milan je ima). Kako da je nemaš, kad sve vrijeme govoriš j a b u k a? (Ja sam govorio samo ime j a b u k a, a pravu jabuku ima Milan). Tko bi znao kazati, koja je razlika između stvari j a b u k a i imena j a b u k a? (Stvar j a b u k a se može jesti, a ime j a b u k a se ne može jesti; ime smo samo kazali). Koju dakle jabuku možemo jesti, onu, koja je bila na stolu ili onu, što je izgovorio Blagoje? (Onu možemo jesti, koja je na stolu). Izgovorite svi j a b u k a! Možemo li tu jabuku jesti? (Ne možemo, to je ime prave jabuke). Izgovorite svi još jedamput j a b u k a! Vidite, djeco, kad smo izgovorili j a b u k a, rekli smo j e d n u r i j e č, a riječ se ne može jesti. Riječ se može samo izgovoriti. Izgovorite svi riječ j a b u k a! Još jednom! Što smo sada izgovorili? (Jednu riječ). A koju riječ? (Riječ j a b u k a).

Sada trebamo, da izađu trojica napolje. Tko želi doći? (Stanko, Branko i Mirko). Stanko, uzmi onu stvar sa stola, koja ti se najviše odpada! (Stanko uzme grožđe). Branko, kaži nam, kako se ona stvar zove? (Grožđe). Mirko, ti nam kaži, hoćeš li radije stvar, koju drži Stanko ili ćeš radije Brankovo g r o ž đ e? (Ja ću radije stvar, a g r o ž đ e neka pojede sam Branko). Zašto? (Jer Stanko ima pravo grožđe, a Branko je kazao samo ime grožđa). Što možemo raditi s grožđem, što ga ima Stanko? (Možemo ga pojesti; možemo ga spremiti za zimu; možemo od njega praviti mošt). A što možemo s Brankovim grožđem? (Možemo samo izgovoriti i čuti). Što smo izgovorili, kad smo kazali g r o ž đ e? (Izgovorili smo j e d n u r i j e č). Izgovorimo svi riječ grožđe! — Na što mislimo, kad izgovorimo r i j e č grožđe? (Onda mislimo na pravo grožđe, na ono, koje se jede).

Postavite ostatak grožđa i jabuke opet na stol! Drago će pokazivati stvari, a onaj, koga ja pozovem, kazat će ime stvari. Drago pokaže krušku. Vlado, kaži ime stvari! (Kruška). Što je Vlado rekao? Što je to k r u š k a? (To je riječ). Koja je razlika između riječi kruška i stvari kruška? — Tako pitamo djecu za sve, što je na stolu. Svako je dijete dužno da kaže razliku na pr. između »dunje« i dunje, između »paprike« i paprike, »ciklame« i ciklame.

Da vidimo, da li tko između vas znade kazati neku drugu riječ, a ne samo imena stvari, koje su na stolu. Učenici govore najprije imena drugog voća, a zatim i školskih predmeta. Svaki je učenik dužan da kaže, kad je rekao ime jednog predmeta, da je izgovorio jednu riječ.

Na ovaj će način učenici najlakše dobiti pojam riječi i doznat će, da su riječi apstraktne oznake realnosti, ma da toga ne će znati definirati.

Domaća zadaća. Danas, kad dođete kući, pogledajte dobro, što imade u kuhinji, pak ćete sutra govoriti riječi (imena predmeta) u školi.

Budući da nam je izlazna točka za poznavanje i zamjećivanje suglasnika riječ, a naša su djeca dobila pojam riječi, možemo prijeći na upoznavanje suglasnika. Do suglasnika doći ćemo a n a l i z o m r i j e č i.

Iz riječi ćemo izolirati pojedini glas (suglasnik), s kojim želimo upoznati djecu. Ne ćemo dakle najprije riječ rastavljati na slogove, kako je uobičajeno kod nas, već ćemo odmah iz riječi dobiti analizom željeni glas. Već smo prije napomenuli, da ćemo rečenicu rastavljati na riječi, kad bude zgodan čas i kad bude to naš rad zahtijevao. Kad bude naš rad zahtijevao, provest ćemo i analizu riječi na slogove.

Budući da se u našem radu držimo principa »od lakšega k težemu«, počet ćemo kod zamjećivanja suglasnika analizom jednosložnih riječi (od dva glasa) na pr. ti, da, on, mi, so, vo, uh, eh i t. d. U daljem ćemo radu morati uzimati isto jednosložne riječi, ali one, koje su sastavljene od tri glasa na pr. kos, nos, nož, pod, rak i t. d. Zatim ćemo prijeći na analizu dvosložnih riječi na pr. otac, sova, beba, lula, noga, rana, ruka, žaba i t. d. Iza toga uzimat ćemo takove dvosložne riječi, koje završuju suglasnikom kao: potok, nosač, sapun, Josip i t. d. Na koncu analizirat ćemo riječi, u kojima dolaze nagomilani suglasnici kao most, post, rast, gost i t. d.

Kod upoznavanja samoglasnika služili smo se fonomimičkom metodom, dok ćemo se za upoznavanja suglasnika služiti analitičkom ili metodom normalnih riječi.

a) **Upoznavanje glasa s.**

1. **Izoliranje glasa.** Polazna će nam točka biti riječ **sô**. Učitelj donese u školu malo soli. Poznate li ovo, što sam donio? Čemu služi sô? Čemu je slična? (Šećeru). Tko želi kazati rečenicu o soli? (Sô je slična šećeru). Još jednu! Uzmi malo soli u usta! Kaži sada rečenicu o soli! (Sô je slana). Ponovimo svi tu rečenicu!

Uzmemo malo soli i rečemo djeci: Kažite svi ime ove stvari! (Sô). Još jednom! Što je to, kad kažemo **sô**? (Jedna riječ). Izgovorimo svi riječ **sô**!

Navještaj: Sada ćemo vidjeti, koliko se glasova čuje, kad kažemo riječ sô.

Izgovorite svi riječ sô na dugo! Još jednom! Sada ću izgovoriti ja sam, a vi pazite, da li već poznate neki glas. Učitelj izgovori otežući soooo. Da li poznate koji glas? (Jest, poznamo glas **o**). Izgovorimo svi skupa riječ **sô**, ali malo otežući! Da li ste glas **o** čuli na početku ili na kraju riječi? (Na kraju). Tko je ono govorio oooo? (Onaj dječak, kad mu je majka donijela konja). A kako je baš rekao? (Oooo, kako je to lijepo). Pokaži glavu tog dječaka na papiru kraj ploče!

Djeco, sada ću ja sam izgovoriti riječ **so**, a vi pazite, čuje li se još koji glas osim **o**! (Čuje se **s**). Da li se glas **s** čuje prije ili poslije **o**? Slušajte! (Glas s se prije čuje). Izgovorimo svi riječ so, ali tako, da **s** otegnemo! (Sssso). Koliko se dakle glasova čuje u riječi **so**? Koji su to glasovi? (**S** i **o**).

2. **Traženje glasa »s« u prirodi.** Izgovorimo svi skupa glas **s** otežući! (Sssss). Još jednom! — Jeste li kadgod čuli u kakvom dvorištu ili na ulici, da se od neke životinje čuje glas ssss? (Ja sam čuo gusaka, kako odaje od sebe glas ssss, kad trči za djecom i kad ih hvata za hlače). Kaži nam, kako psiče gusak! Recimo svi! Koji se glas čuje, kad gusak psiče? (Ssss). — Znate li pak, koju ono životinju huškaju dječaci tako, da govore ssss? (Kad hoćemo, da pas laje, onda mu govorimo ssss). Govorite svi, kao da huškate psa, da laje! (Ssss). Još! Kojim glasom huškate psa na lajanje? (Ssss).

3. **Fiziologija glasa s.** Kažite još jednom, kako psiče gusak. Sada otvorite usta jako i psičite! (Ne možemo). Sada zatvorite usta posvema

i psičite! (Niti ovako ne možemo). Sada metnite jezik među zube, pak psičite! (Ni ovako ne možemo). Kažite, kako je ono siktao gusak? (Ssss). Ja ću sam, a vi pazite na moja usta! Što ste opazili? (Gornje i donje zube ste skoro sastavili, a gornju ste i donju usnu malo podignuli). Namjestite i vi ovako usta! Izgoovrite glas **s**! Izgovarajmo ga dugo! Kratko!

4. **Sinteza: a) Slogova.** Da dođemo do izolacije glasa **s** iz riječi sô, morali smo postupati analitički t. j. analizom riječi došli smo do glasa **s**. Zatim smo **s** tražili u prirodi (normalni glas) i konačno smo opažali, koje funkcije vrše i kako su namješteni pojedini dijelovi ustiju. Preostaje nam, da s pomoću **s** i već poznatih samoglasnika sastavljamo (sinteza) slogove, a ako je moguće i riječi.

Kod upoznavanja samoglasnika rekli smo, da ćemo crtež glava, koje izgovaraju samoglasnike, pribiti o zid pokraj ploče. To smo i učinili. Crteži će nam sada pri sintezi vrlo dobro i korisno poslužiti.

Djeco, koji smo novi glas danas upoznali? (Danas smo upoznali **s**). Ja ću na ploči nacrtati gušću glavu. Na koji će vas glas sjetiti? Na glas **s**). Zašto? (Jer kad gusak psiče, čuje se s). Tako i učinimo.

Pozovemo jednoga učenika, da pokaže Ukala. Što govori Ukalo? (On govori uuuu).

Pazite djeco! Koji smo glas označili guščjom glavom? (S). Ja ću pokazati gušću glavu na ploči, a vi ćete izgovarati **s**. Zatim ću vam pokazati Ukala, a vi ćete govoriti onaj glas, koji on govori. Glas **s** ćete tako dugo izgovarati, dok šibom pokažem Ukala, a kad njega pokažem, reći ćete onaj glas, koji on govori. Učitelj pokaže šibom glavu, koja označuje s i pomalo pomiče šibu od nje prema slici, da pokaže Ukala. Učenici za to vrijeme govore sss. Čim učitelj pokaže Ukala, učenici izgovore u.

Ssss → u

Govorimo svi skupa još jedamput! Tko bi znao sam? Ovakovo čitanje« možemo više puta ponoviti u zboru i pojedinačno.

Sada ćete čitati malo drukčije! Glas **s** ćete izgovoriti malo glasnije i kraće, a glas u malo tiše, samo morate paziti, kako ja šibom pokazujem. Kad učitelj pokaže s, učini i rukom gest, da ga učenici jače izgovore i brzo polazi prema u. Tako sve brže i brže, te konačno učenici čitaju oba glasa kao jedan slog.

S → u; s → u; s → u; su

Čitajmo još jednom brzo (Su). Što smo pročitali? Koliko se je glasova čulo? Koji je prvi, a koji drugi glas?

Na isti ćemo način sastavljati (sintetizirati) glasove *s → o*; *s → e*; *s → i*; *s → a*. Svaki ćemo put pitati učenike, da nam kažu, od kojih smo glasova dobili su, se, so, i si. — Pri sastavljanju glasova nastojat ćemo, da učenici nešto jače izgovore suglasnik, jer se tako čini lakša veza.

Djeco, kako se izgovore najedamput glasovi s-o; s-i, s-u, s-e, s-a? Koje glasove izgovorimo, kad kažemo sô, si, su, sa, se?

b) **Riječi.** Na ovome mjestu napominjemo, da upoznavanje i zamjećivanje suglasnika s ne će činiti jednu neprekidnu jedinicu. Možemo ga obraditi u dvije ili ako je potrebno i više jedinica. No tko pomno prati naše razlaganje, opazit će veliku vrijednost ovakvog rada.

Sada hoćemo da prikažemo, kako mogu naši učenici da sastavljaju i **čitaju** riječi odmah nakon upoznavanja **prvog** suglasnika.

Na ploči je još uvijek označen s, s pomoću gušćje glave. Mi želimo, da učenici sastave s pomoću samoglasnika i suglasnika s riječ **iso**. Kako ćemo postupati? Učitelj pokaže usta Veseljaka, a djeca počnu govoriti i,; zatim pokaže šibom na ploču, a djeca govore s,; vraća se natrag na crtež (glavu onoga koji govori o,), i djeca izgovore o, i to ovako: iii sss ooo, a zatim malo brže. Još brže! Na jedamput! (iso). Izgovorimo još jednom! Još! Što je to **iso?** (Jedan se dječak tako zove. Ja ga poznam). Što smo izgovorili, kad kažemo »iso«? (Izgovorili smo jednu riječ). Izgovorimo još riječ **iso**! Koji se sve glasovi čuju u riječi iso? (i-s-o). Koliko ih ima? — Tako isto dođemo do riječi **sisa, osa.**

5. **Zamjećivanje glasa s u riječima.** Čuje li se s u riječi šito, sto, sava, sat? Da li se čuje na početku ili na kraju govora? Čuje li se u riječi konj, kuća, grad? Čuje li se u riječi pas, kos? Gdje ga čujete, na početku ili na kraju? Gdje se čuje s u riječi vasa, misa?

Tako smo preduzeli upoznavanje i zamjećivanje prvoga suglasnika. Kako smo gore prikazali, uspjelo nam je, da već s pomoću prvoga suglasnika sastavljamo riječi i da ih naši učenici »čitaju«. Sastavili smo riječi **iso, osa i sisa.** U daljem ćemo razlaganju vidjeti, kako ćemo moći sastavljati sve to više riječi, što budemo poznavali više suglasnika.

U ovom momentu moramo naglasiti i veliku važnost analize i sinteze (rastavljanje riječi u glasove i sastavljanje riječi od glasova). Na ovu ćemo činjenicu svratiti pažnju još jedamput, kad budemo govorili o počecima slobodnih sastavaka. — Zgodan je momenat, da se vratimo malo natrag na onih pet nacrtanih glava, koje smo pribili o zid. One predstavljaju pet samoglasnika. Već se kod sastavljanja slogova mogla opaziti njihova velika vrijednost. Još se više opazila njihova vrijednost pri sastavljanju riječi iso, osa i sisa. Njihovom smo si pomoći uvelike olakšali rad. I u buduće će nam one dobro poslužiti pri sastavljanju riječi, kad budemo upoznavali ostale suglasnike.

Upoznavanje ostalih suglasnika.

Učitelj nije vezan na neki red kod upoznavanja glasova. On počne djecu upoznavati s onim suglasnicima, za koje drži, da su u stanovitom momentu najprikladniji za to. Svakako mora kod toga paziti na lakoću izgovora t. j. počet će s onim glasovima, koji se lakše izgovaraju. Ne mora dakle nitko započeti s upoznavanjem glasa s, kako je slučaj kod nas.

Malo ranije smo napomenuli, da ćemo započeti s upoznavanjem suglasnika na taj način, da ih izoliramo iz riječi. U početku ćemo ih izolirati iz jednosložnih riječi sa dva glasa, kao što je bio slučaj sa s, (iz sô). Iz jednosložnih riječi izolirat ćemo još nekoliko glasova kao t iz ti, n iz on, m iz mi i t. d.

Kad smo na taj način upoznali još nekoliko glasova izolirajući ih iz jednosložnih riječi, prijeći ćemo na izoliranje glasova također iz jednosložnih riječi ,ali sastavljenih iz tri glasa na pr. r iz sir, k iz kos td.

Kako smo postupali kod zamjećivanja s, tako ćemo isto raditi i kod zamjećivanja ostalih suglasnika. Za svaki ćemo glas naći prikladnu riječ u stvarnoj obuci (normalnu riječ) ili ćemo specijalno u tu svrhu povesti razgovor o stvari, objektu, čije ime počinje ili svršava sa dotičnim suglasnikom. Iza toga dolazi izolacija glasa analitičkim putem iz riječi.

Prelazimo na upoznavanje i zamjećivanje glasa r.

---

b) Upoznavanje glasa r.

1. Izoliranje glasa. Glas ćemo r izolirati iz riječi »sir«. Učenicima su poznati već glasovi »s« te »i«, pa ćemo **analizom** lako doći do r. Pokažemo učenicima komadić sira. Recite, kako se ova stvar zove! Još jednom! Izgovorimo svi na dugo riječ **sir!** Sada ću je izgovoriti ja sam, a vi dobro slušajte! **Sir.** Je li vam već poznat koji glas u riječi **sir?** (Poznamo **s** te **i**). Čuje li se i neki glas, koji još nismo upoznali? (Čuje se **r**). Čujete li ga na početku ili na kraju riječi? (Na kraju). Koliko glasova čujemo u svemu, kad kažemo **sir?** Koji je prvi, drugi, treći? — Prije same analize dolazi **navještaj.**

2. Glas u prirodi (normalni glas). Učenici će se uz dobro vodstvo učitelja sjetiti, da se prigodom kotrljanja bačve po pijesku čuje glas rrrr.

3. Fiziologija. Učenici će izgovarajući r opaziti, da se usta malo otvore, jezik u početku upre o kraj gornjega nepca (na ivici zubi i nepca), a zatim titra.

4. Komparacija. Izgovarat ćemo u zboru i pojedinačno **s** i **r,** a učenici će opaziti razliku u funkcijama pojedinih dijelova usta.

5. Sinteza. a) Slogova, b) Riječi. Spajajući vokale sa suglasnikom r doći ćemo do pojedinih (besmislenih slogova. Daljom sintezom dobit ćemo riječi na pr. rana, rosa, rat,mara itd.

6. Zamjećivanje glasa. Učitelj govori pojedine riječi, u kojima dolazi r na početku, na kraju i sredini, a učenici moraju zamjetiti, da li je na početku riječi, na kraju ili u sredini. Dobro je, da se među riječima kaže i takovih, koje ne sadržavaju r.

---

c) Upoznavanje p.

Za upoznavanje glasa p, izlazna će nam točka biti dvosložna riječ **pero.** Dosadašnjim su radom učenici stekli vještinu da zamijete sve glasove, koji dolaze u jednosložnim riječima sa dva i tri glasa. Zato prelazimo na analizu dvosložnih riječi.

1. Analiza (izolacija glasa). Svi su glasovi, koji dolaze u riječi pero, djeci poznati, osim prvoga. Učenici će lako pronaći već poznate glasove. Preostat će nam sam **p** kao novi glas, koji moramo malo bolje upoznati.

2. P kao normalni glas. Sami će učenici kazati, da ljudi izgovaraju p, kad hoće da utrnu lampu ili kad hoće da otpuhnu prašinu sa stola.

3. Fiziologija. Djeca će izgovarajući glas p razjasniti, kako se najlakše izgovori. (Usne se skupe i naglo izdune zrak napolje. Pri glasnijem izgovaranju dolazi glas također iz grla. Ako ga izgovaramo bez pomoći grla, samo usnama, onda je tih i slabo se čuje).

4. Komparacija. P kompariramo s posljednjim suglasnikom, koji smo upoznali. Izgovarajući jedan i drugi ustanove učenici razliku u tehnici izgovaranja.

5. **Sinteza.** Sintetičkim putem sastavljaju učenici slogove i riječi s pomoću p i ostalih poznatih glasova.

6. Zamjećivanje. Glas se p zamjećuje u riječima na početku, na kraju i u sredini.

Detaljniju obradbu pojedinog glasa (ne slova) prikazali smo kod glasa **s.** Svi se ostali glasovi mogu obrađivati po istoj formuli, koja sastoji od šest važnih točaka, koje se ne smiju mimoići. Pri obradbi svakog glasa tražit ćemo na drugom stupnju, iza analize, glas i u prirodi, kao što je to bio slučaj sa **s, r** i **p.** Ima još nekoliko glasova, koje možemo naći kao normalne glasove na pr. š, z, h.

Možda ne će biti potrebno, da zamjevićanje svih dvadesetpet suglasnika provedemo na ovaj način, prije nego li prijeđemo na upoznavanje njihovih simbola — slova. No u svakom slučaju moramo ih što više ovako obraditi, jer ako zanemarimo ili čak mimoiđemo zamjećivanje glasova u riječima, osvetit će nam se kasnije kod čitanja. Kako ćemo se dugo na upoznavanju glasova zadržati, neka nam bude ovo mjerilom: Tako dugo, dok najmanje dvije trećine učenika može bez ikakvih teškoća rastaviti riječi u njihove sastavne elemente-glasove. Razumnim, sistematskim i metodičkim radom moramo učenike dovesti dotle, da čim na pr. učitelj kaže, neka rastave riječ »otac« na galsove, oni izgovore o--t-a-c.

Za upoznavanje i zamjećivanje pojedinih glasova u riječima imade dosta vremena u prvom razredu, jer, dok se pojedini glasovi upoznavaju i zamjećuju, dotle se provode vježbe u početnom pisanju.

Vježbe u početnom pisanju.

Kad ćemo početi sa vježbama za pisanje? Vježbama za pisanje počet ćemo istovremeno, kada počnemo sa zamjećivanjem glasova. To će biti već koncem prvoga ili početkom drugoga tjedna.

Već prvih dana školskog života upoznat će se djeca s materijalom, koji će kod pisanja služiti: pločica, pisaljka-kamenčić, spužvica i krpica. Zatim ćemo priučiti djecu na orijentiranje u školi (gore, dolje, desno, lijevo, sredina, ugao, sprijeda i straga). Takovu ćemo orijentaciju tražiti od djece i na pločici. Tražit ćemo, da nam kažu, koja je gornja, a koja donja strana, desno i lijevo, sprijeda i straga, gdje je sredina pločice. Samu ćemo pločicu razgledavati, pak ćemo opaziti, da su na jednoj strani male kućice, mreža ili četvorinice, dok su na drugoj strani crte. Pločica imade i okvir, da bude ljepša i da se ne razbije. Tako ćemo pogledati i kamenčić. Na nj valja paziti, jer se lako lomi. I on je na gornjoj strani omotan lijepim papirom.

Prije nego li počnemo s pisanjem, privikavat ćemo djecu na pravilno držanje pločice i kamenčića te na pravilno sjedenje. Nekoliko ćemo puta pozvati učenike, da se namjeste onako, kao da će pisati i pri tome kontrolirat ćemo njihovo držanje. Učitelj će upućivati djecu na pravilno držanje, što će im i sam pokazati. Kad se uvjerimo, da su djeca zadovoljila zahtjevima, koje na njih stavljamo, prijeći ćemo na samo pisanje ili kako se obično kaže na »predvježbe za pisanje«.

O važnosti vježbi za pisanje suvišno je govoriti. Njihova je vrijednost velika. O njihovoj provedbi zavisi u velikoj mjeri ljepota pisma pojedinog čovjeka. Naravno, da i tu igra ulogu individualna vještina. Budući da pojedinci čine društvo, narod, to se prema kaligrafiji pojedinaca iz jednog naroda, sudi ljepota, estetika pisma cijelog naroda. U savezu s ovim možemo reći: Narodi, kod kojih je škola na visini, imadu lijep rukopis, dok narodi, kod kojih se radi u školi bez stalnog sistema i protiv metodičkih zahtjeva, imadu ružan rukopis. Mi smo dakle prema ovome za metodičku i sistematsku provedbu vježbi za početno pisanje. Ima još jedan razlog, koji govori u prilog našem mišljenju. Ako razumno provedemo vježbe u pisanju, lako će biti i djeci i nama, kad počnemo s upoznavanjem i pisanjem slova; jer će ono ići »samo od sebe«. Naše je dakle mišljenje, da vježbe u početnom pisanju moraju trajati tako dugo, dok učenici steku vještinu za lako i spretno pisanje slova.

Kako smo na početku ovoga članka kazali, vježbe za pisanje idu paralelno s upoznavanjem i zamjećivanjem pojedinih glasova; dokle jedno, dotle i drugo. Ne mari, ako s ovim vježbama otegnemo jedan mjesec i po ili dva kalendarska mjeseca. Glavno je, da ih dobro i temeljeto provedemo. Kad smo dobro proveli jedne i druge, te kad nam se čini, da smo postigli ono, što smo željeli za uspješan napredak u daljem radu, prijeđemo na poznavanje, pisanje i čitanje slova. Ali pisanje će i čitanje slova tada ići zbilja »samo od sebe«.

Kako ćemo početi s vježbama za pisanje? Kao što u svakom radu, gdje moraju učenici da nešto usvoje, da postane njihovom svojinom, tako

ćemo se i u ovom slučaju držati principa od »lakšega k težemu«. Prema tom principu počet ćemo od onoga, što je za djecu najlakše napisati (nacrtati), a to je točka. Drugi vrlo važan princip, koga se moramo držati u našem radu, glasi: **Sve oblike, koje budemo s pomoću raznih crta izvodili, pokazat ćemo djeci najprije na realnim predmetima i s pomoću realnih predmeta, pomagala, a iza toga ćemo tek prijeći na njihovo izvođenje.** Tako ćemo, na pr. kad budemo crtali okomitu (uspravnu) crtu, najprije postaviti uz ploču ravnalo ili šibu, pokazati djeci nogu ploče ili ivicu ploče, da učenici opaze , kakov se položaj zove **uspravan.** Iza toga tražit ćemo od učenika, da sami nalaze u školi objekte, koji stoje uspravno. Kad su djeca dobila pojam, što je uspravno, učitelj povuče uspravnu crtu na ploči i pita učenike, kako stoji crta, koju je povukao. Sada će učenici uprijeti prstom prema ploči i na isti način, kako je učitelj vukao od gornje strane prema donjoj po ploči, tako će vući učenici po zraku od gore prema dolje. Od vučenja prstom po zraku prijeđe se na vučenje po klupi (od gore prema dolje), a konačno na vučenje kamenčićem po pločici. Tako će se isto postupati kod **vodoravne** i **kose** crte.

Da pokažemo oblik **savijenih, krivih** i **kružnih** crta, dobro će nam poslužiti konac ili tanko uže, srp ili obruč. Učitelj će najprije praviti takav oblik s pomoću užeta pred djecom, a djeca će gledati. Učenici će kazati, kako je učitelj odnosni oblik dobio, a kasnije će ga i sami napraviti. Sada se prelazi na crtanje oblika na ploči. Učitelj pozove jednoga učenika, a učenik govori, kako će ga nacrtati na ploči. Učitelj crta po cijeloj ploči, a dok on radi, učenici govore, što on radi. Isti oblik prave učenici prstom po zraku i klupi, a konačno ga crtaju kamenčićem po cijeloj ploči. Kad se učitelj uvjeri, da su svi učenici dotični oblik pogodili, napiše ga on iznova na ploči, ali u određeni za to prostor. Istom sada crtaju i učenici odnosni oblik na svojim pločicama u određeni prostor. I kod svih drugih novih oblika, koji dolaze za vrijeme napredovanja u pisanju, postupa se na isti način.

Osobitu pažnju valja posvetiti **pisanju po taktu.** Pisanje po taktu sili sve učenike, da napišu ono, što se po taktu govori ili taktira. Naprotiv, ako prepustimo djeci pisanje po volji, t. j. da pišu, kako hoće, dogodi se, da neko dijete napiše punu pločicu, dok je drugo dijete povuklo jedva dva, tri poteza. Zato imade pisanje po taktu i tu prednost, što sili učenike na pisanje, na rad. Ono je direktno sredstvo za suzbijanje lijenosti i priučavanje na rad u zajednici.

Cijeli proces, kako smo ga gore prikazali, teško je svaki put temeljito proći. No ne prođemo li ga ili ako ga samo djelomično prođemo, naići ćemo na nepredvidljive zapreke kod upoznavanja i pisanja pojedinih slova, što će nam svakako kočiti rad. Bolje je dakle, da se predvježbe valjano provedu, pak da pisanje slova ide bez poteškoća. Kako ćemo vidjeti niže, u predvježbama za pisanje dolazi mnogo oblika, iz kojih se lako izvode slova, što će svakako ubrzati rad kod pisanja i poznavanja slova.

Sve predvježbe za početno pisanje razdijelili smo prema crtama, koje u njima dolaze, u pet skupina i to:

1. **Točka.**
2. **Uspravna, kosa i položena crta.**
3. **Gore ili dolje, ili gore i dolje savijene crte.**
4. **Crte, koje se ukrštavaju, s lijevim ili desnim polukrugom.**
5. **Crte eliptičnog oblika.**

Provedba vježbi za pisanja.

1. **Točka.** — Pismene ćemo vježbe početi sa točkom. Počet ćemo u mrežastom dijelu pločice, u kutijicama. Bit će dobro, ako u tu svrhu napravimo nekoliko 1 dm dugih štapića i od njih napravimo mrežu na školskom podu. Mrežu će nam i učenici pomoći raditi. Kad je mreža gotova, u svako oko, četvorinicu postavimo po jedno kukuruzno zrno. Učenike upozorimo, da imadu i oni takovu mrežu na svojim pločicama. Oni će u svaku kutijicu pstaviti po jednu točku mjesto zrna i to baš u sredinu. Počet će u lijevom uglu gore i postavljat će ih redom do kraja. Zatim crtaju točke u drugi, treći red i tako do kraja.

Kad smo postavili po jednu točku u svaku četvorinu, možemo postavljati po dvije, jednu nad drugom, zatim po tri; dvije lijevo i dvije desno u istoj četvorini i t. d. Prvih će par dana sačinjavati vježbe u pisanju samo razne kombinacije sa točkom. Ovako:

a) ⋅ ⋅ ⋅ ⋅ ⋅
b) ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮
c) ⋮ ⋮ ⋮ ⋮ ⋮
d) ⁘ ⁘ ⁘ ⁘ ⁘
e) ⁙ ⁙ ⁙ ⁙ ⁙
f) ⁙ ⁙ ⁙ ⁙ ⁙

Kako se vidi, vježbe s točkom mogli bismo dovesti u vezu s pojmom brojeva od jedan do pet. To zahtijeva princip koncentracije u nastavi.

2. **Uspravna, kosa i položena crta.** — Kako smo napomenuli, učitelj će izabrati zgodne objekte, s pomoću kojih će rastumačiti pojmove uspravan, kos i položen. Samo jednu vrstu crta crtat će učenici u jednom danu. Kad se svrši s pojedinim crtama, pravit će se razne kombinacije sa svim crtama, a također s točkom i sa crtama.

a) | | | | |
b) ⁄ ⁄ ⁄ ⁄ ⁄
c) — — — — —
d) + + + + +
e) × × × × ×

f) Pisanje po taktu 1, 2!

g) Pisanje po taktu 1, 2, 3!

h) Pisanje po taktu na više od 3.

Crtanje raznih predmeta. Predmete, o kojima je bilo govora u stvarnoj obuci ili koje učenici inače dobro poznaju, crtamo. To zahtijeva dječji nagon za crtanjem. Time se ujedno očituju dječje sposobnosti. Crteži predmeta moraju sastojati samo od dosada poznatih crta.

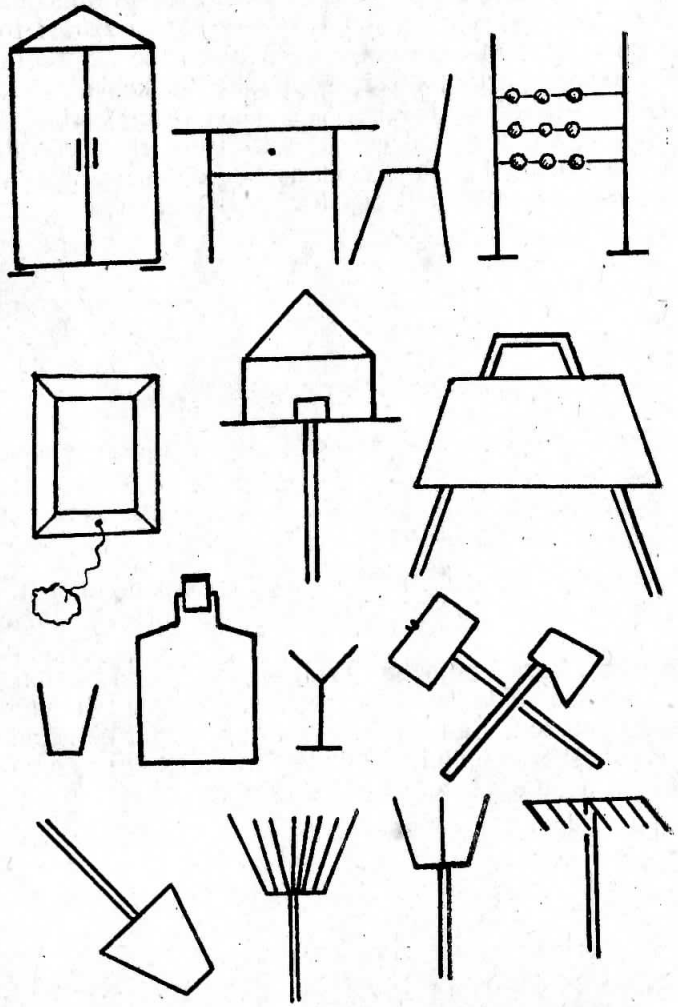

3. **Savijene crte gore ili dolje, odnosno gore i dolje.**

a)

b)

c)

Ovim će vježbama učenici steći vještinu za pisanje slijedećih slova:

d)

e)

f)

g)

Za provedbu ovih vježbi dobro će nam poslužiti komadići tankog užeta. Još će nam bolje poslužiti uže u grupi, koja niže dolazi.

4. **Crte, koje se ukrštavaju, s lijevim i desnim polukrugom.** — Ove su vježbe osobito dobre za pokretnost i elasticitetu ruke. Njima se ruka oslobođava ukočenosti i postaje slobodna. Učitelj će donijeti u školu komad užeta. Pred učenicima će ga smotati u svitak. Djeci je poznato, da i seljaci, kad voze sijeno ili drva, na isti način smataju uže. Ribari tako smataju užeta, kad idu »na ribu«. Od svitka, koji smo napravili, proslijedimo jednim krajem užeta dalje praveći »eee«:

a)

Zatim se radi užetom obrnuto:

b)

c) *Alelelelelele*

Ovim, a i prijašnjim vježbama stekli su učenici toliko vještine, da će s lakoćom moći pisati-crtati nekoliko novih oblika:

d) *l l l ll lll*

e) *e e e eee eeee le le*

f) *b b b bbb bb*

g) *h h h hhh hh*

h) *j j j jj jjj*

i) *ly ly ly lyly lyly*

5. **Crte eliptičnog oblika.** — Početak im je u prijašnjoj skupini. U ovoj ćemo ih skupini izolirati, da dobijemo oblike, koji su nam potrebni:

a) *o o o o o*

b) *o o o o o*

c) *a a a aaaa*

d) *a a a aa aaa*

e) *g g g ggg gg*

f) *d d d ddd d d*

g) *c c c ccc cccc*

Učitelj ima da odluči sam, da li će u ovom momentu prestati sa predvježbama, ili će još crtati i one oblike, kojih mi nijesmo ovdje iznijeli kao: *zzzz, ssssss, ttttt.* U svakom slučaju učenici će sve ono što dalje slijedi, lako svladavati i radit će s lakoćom.

U početku predvježbi kazali smo, da će se svaki dan crtati samo po jedan oblik. To je i potrebno, jer su u početku djeca nevješta. No kako budemo više napredovali, tako ćemo moći crtati i po više oblika u jednom danu, dva, a možda i tri. Kako smo vidjeli, vježbe napreduju tako brzo, da možemo već nakon nekoliko dana crtati pojedina slova. Ako je učitelj u povoljnim prilikama, moći će da u predvježbama nauči djecu crtati sve potrebne oblike za pojedina slova. Sada istom možemo shvatiti, kako ćemo brzo napredovati, kad počnemo upoznavati pojedina slova.

Trideset punih školskih dana trebali smo (po prilici), da temeljito obradimo i prođemo vježbe za početno pisanje. Isto smo toliko dana trebali za upoznavanje i zamjećivanje glasova (samoglasnika i suglasnika). Istovremeno smo dakle gotovi s jednim i drugim. Sistematskim i metodičkim radom pripravili smo dobar teren za dalji rad: za čitanje i pisanje, pak zato prelazimo na upoznavanje slova.

Upoznavanje glasovnih simbola — slova.

Što su slova i koja im je zadaća? Slova su simboli za glasove. S pomoću njih označujemo ljudske glasove. Glasovi čine riječi, a riječima se u rečenicama izrazuju ljudske misli, koje se očituju govorom ili pismom.. Ljudski se govor i misli s pomoću slova ovjekovječuju, prenašaju na papir i ostavljaju kasnijim pokoljenjima u naslijeđe. U tome sastoji velika važnost slova i njihova velika potreba za ljude. Zato je obradba slova u osnovnoj školi od najveće važnosti.

Kojim ćemo redom upoznavati slova? Pri upoznavanju slova ići ćemo u početku onim istim putem, kojim smo išli, kad smo upoznavali i zamjećivali glasove t. j. najprije ćemo upoznati sve samoglasnike (slova: i, u, e, o, a), a zatim ćemo upoznati suglasnike (slova: t, l, b, d, n i t. d.). Radi jasnoće u daljem razlaganju moramo razlikovati **glas** i **slovo.** Ako ja izgovorim na pr. »a«, čuo se glas »a«. Ako pak »a« napišem na ploču ili u bilježnicu, tada nije više glas, već slovo »a«. To moramo imati na umu. Mi dakle sada govorimo o slovima kao simbolima (znakovima) za glasove. O glasovima govorili smo prije. — U našim početnicama nisu poredana slova ovako, kako ćemo ih mi upoznavati. U početnici su poredana slova onim redom, kako su se jedno iz drugoga razvijala, dakle prema teškoći pisanja — genetički na pr. i, u, t, e, l, b, i t. d. Mi ćemo usprkos takvog reda u početnici najprije upoznati sve samoglasnike, a onda ćemo prijeći na upoznavanje suglasnika. To ćemo učiniti s dva razloga:

1. U predvježbama za pisanje naši su učenici stekli toliko vještine u pisanju, da im ne će činiti poteškoća pisanje i najtežeg samoglasnika o ili a. — 2. Ako najprije upoznamo sve samoglasnike, imat ćemo dovoljno građe za spajanje (građenje) slogova i riječi, čim upoznamo prvi suglasnik. Tako ćemo odmah, čim učenici upoznadu prvi suglasnik (t), moći graditi riječi ta, to, tu, ti, te. Osim jednosložnih, moći ćemo graditi i dvosložne riječi teta, tato, teti, tati. Ove ćemo riječi pisati na pločice ili u bilježnice, a da ih ne rastavljamo u slogove. Dakle: Samoglasnike ćemo najprije upoznati, a tada ćemo prijeći na poznavanje suglasnika. Suglasnike ćemo upoznavati onim redom, kako su izloženi u početnici.

Pomagla kod obradbe slova. Svaka bi naša škola morala imati sva mala i velika slova (tiskana i pisana) prilijepljena na malenim pločicama od kartona i to svako slovo zasebice. Tako bi se moglo uzeti svaki put samo ono slovo, koje je potrebno. Ali budući da naše škole takvih slova nemaju, barem u većini, nastaje pitanje: Kako si možemo ipak pomoći? U današnjim prilikama nema drugog izlaska, nego da si sam učitelj pomogne. Ako se učitelj i škola nalaze u gradu ili u blizini grada, zamolit će tiskaru u gradu, da mu u »prosvjetne svrhe« otiska cijeli alfabet in duplo s malim i velikim pisanim i tiskanim slovima. Ako učitelj dobije

tako štampana slova, razrezat će svako slovo zasebice i složiti ih u obliku snopa igraćih karata i čuvati u školskom ormaru.

Ako učitelju uspije, da nabavi sva slova, ma i uz mali honorar tiskari, imat će vrlo dobro i korisno pomagalo, kojim će se moći služiti kroz cijeli prvi razred.

Ako je pak učitelj izoliran od svijeta i ako mu je teško podržavati vezu s gradom, te nema u blizini tiskare, izradit će sam barem mala pisana slova. U tu mu svrhu treba nekoliko komada risaćeg papira. Risaći će papir razrezati na 10 cm široke i 18 cm dugačke komade papira. Papir će iscrtati i na svakom komadu kaligrafski napisati po jedno malo pisano slovo. I samo malim pisanim slovima koristit ćemo se uvelike. Takova će slova biti **prvo pomagalo.**

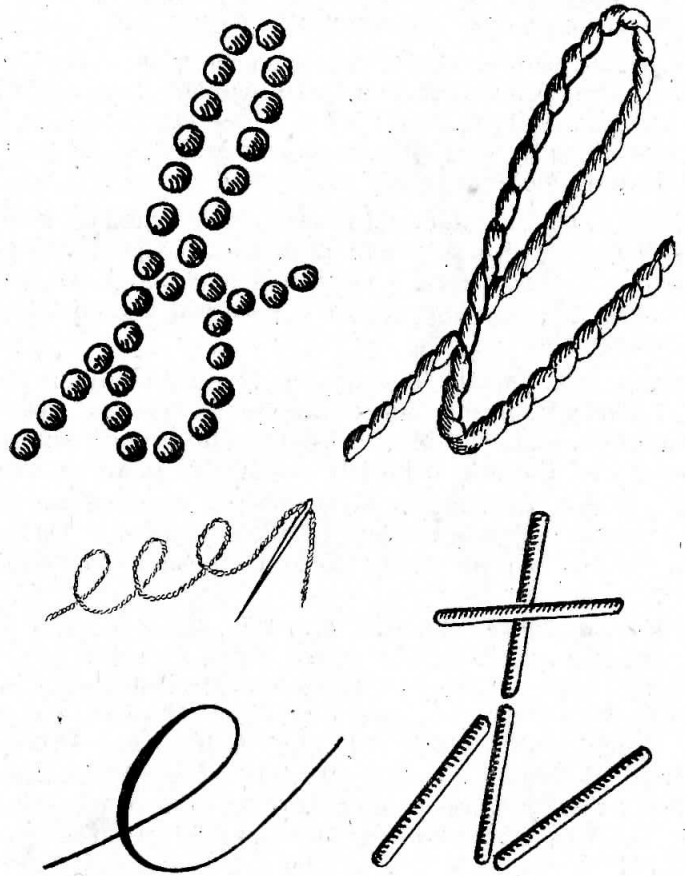

Drugo je vrlo važno pomagalo z r n j e (kukuruzno), k a m e n č i ć i, k r a t k i š t a p i ć i, t a n k o u ž e, p a p i r i g l i n a. Sredstva, koja smo sada nabrojili, rabimo za bolje upoznavanje slova. Kad naime preduzmemo neko novo slovo, najprije ga napišemo na ploču, a onda ga i poka-

žemo učenicima. Prije nego li učenici pokušaju da ga napišu, grade ga od zrnja, izrezuju iz papira, sastavljaju s pomoću štapića ili modeliraju iz gline. Tako na pr. slovo **e** možemo lijepo uobličiti s pomoću užeta, **b** s pomoću zrnja ili kamenčića, **t** s pomoću štapića, **u** izrezujemo iz papira, **s** mijesimo iz gline i t. d. Vidi sliku na str. 41.

Kakovu vrijednost ima ovakovo građenje, modeliranje, izrezivanje i sastavljanje slova? Najveća je vrijednost u tome, što učenici dobiju pravi pojam o obliku slova, te im i kasnije ostane jasna predodžba dotičnog slova. Pri građenju slova pokreću se učenici i veselost vlada u obuci. U radu se natječu djeca i svaki gleda da napravi najljepše slovo. Radom je zaposleno više osjetila. Građenje slova s pomoću modelovanja razvija u djece osobito veselje, jer je modelovanje slova i prvo dječje stvaranje. Važan je također i drugi momenat kod modelovanja naime, da se i upoznavanje slova vrši s pomoću ručnog rada.

Pomagala za sintezu riječi. Nije dovoljno, da učenici samo upoznadu slova. Praktičnu vrijednost poznavanja slova osjeti dijete (čovjek), kad se time u životu koristi, kad može čitati i pisati, odnosno da s pomoću slova dozna tuđe misli, razne događaje, a da isto tako može s pomoću slova saopćiti drugome svoje misli.

Zadaća je škole, da zadovolji praktičnim potrebama života. Ona će im zadovoljiti jedino, ako se u njoj radi, kako valja. Valjano mogu raditi samo spremni, invenciozni i požrtovni nastavnici. U koliko nemaju pomagala, oni si ih sami stvaraju, pa si tako rad ujednostave, ali ujedno pospješe i unaprijede.

Pomagala, o kojima hoćemo pod ovim naslovom da govorimo, su dvojaka: a) **Slova** ispisana (otisnuta) na komadima risaćeg papira, b) **Stalak za slova.** — O slovima kao pomagalu govorili smo malo ranije. Sada bismo morali govoriti o koristi i upotrebi stalka za slova.

Stalak. Stalak za slova je od vanredne važnosti pri upoznavanju slova, kao i pri sastavljanju u riječi (analiza i sinteza). Budući da ćemo se u našem budućem radu služiti stalkom, moramo pogledati, kako taj izgleda.

To je komad daske, dugačak oko 1 m, širok 5 cm, a debeo 2 cm. Po sredini, uzduž daske, ide žlijeb dubok 1 cm, a širok 5 mm. Na jednom i drugom kraju daske izdube se po jedna četverouglasta rupa duboka 1 cm, kojoj je duža stranica 2 cm, a kraća 1. U svaku rupu umetne se po jedan drveni klin visok 14 cm. Vrh prvog klina omotamo tankim užetom ili debljim koncem. Ostatak užeta nategnemo i omotamo oko vrha drugog klina te opet povučemo do vrha prvog klina, pri čemu valja paziti, da bude uže napeto. Gotov stalak izgleda, kako prikazuje slika na str. 44.

Kako ćemo se služiti stalkom? Uporaba stalka bit će u glavnom trojaka:

1. Stalak ćemo rabiti, kad preduzmemo neko novo slovo. Kad je podesan momenat u radu, učitelj pokaže učenicima novo slovo. Postavi ga na stalak pred učenike, da ga mogu cijelo vrijeme motriti, dok se o njemu govori. Dok je ovako izloženo slovo, povede se o njemu razgovor. Djeca gledaju, motre, od kojih se elemenata sastoji (gdje su tanke, a gdje debele crte, gdje se crta zavija, odnosno gdje prelaze crte jedna preko druge i t. d.)

2. Stalak će nam poslužiti pri sintezi slogova. Kad smo s učenicima razmotrili neko slovo i njegove elemente, prelazimo na pisanje slova. Učenici ga pišu na pločice ili u bilježnice. Čim su učenici vješti u pisanju, prelazi se na spajanje novog sa već poznatim slovima. Kod novog spajanja (sčitavanja) postupa se ovako:

Neka je slovo, koje smo upoznali, na pr. **r.** Na jednoj se strani stalka metne slovo r, a na drugoj slovo **i.** Učitelj pokaže **r**, a učenici ga izgovaraju otežući rrrr i tako dugo izgovaraju, dok učitelj pokaže **i,** a u tom momentu izgovore **i.** — Zatim približi učitelj slova jedno drugome. Učenici govore kao i prije, samo što kraće traje. Učitelj ih još približi, dok ih konačno ne postavi jedno kraj drugoga, a učenici čitaju kratko **ri.** (Vidi grafički prikaz kod l).

Kratko izgovaranje cijelog sloga najedamput ide malo teže. Mnogo će koristiti, ako učitelj traži od učenika, da suglasnik **r** izgovaraju malo glasnije, a on pri tom učini gest rukom i odmah povuče ruku na i — **r i.**

Kako smo postupali sa **r** te **i,** tako isto postupamo sa **r** i ostalim samoglasnicima.

Stalak ćemo moći uvijek korisno upotrijebiti pri sastavljanju slogova. U radu će cijeli razred veselo sudjelovati, i djeca će se natjecati, tko će izvršiti učiteljev nalog. Učitelj će na pr. kazati: Tko bi znao postaviti na stalak slog **ra?** Neka ga postavi Ivan, ali prije će nam kazati, koja će slova postaviti. (Ja ću postaviti **r,** a do njega **a,** pa ćemo čitati **ra).** Tko želi da postavi slog **ru, ri,** re, **ro?** — Tako se postupa kod svakog novog slova. — Učenik, koga pozovemo da postavi slog, izabere u hrpi poznatih slova ona, koja su mu potrebna, te ih izloži na stalak. Ovakav je rad dobar i zato, što u radu sudjeluje cijeli razred. Svi naime učenici konstrolišu onoga, koji sastavlja slogove.

3. Stalak dobro služi i pri **sastavljanju riječi.** Učitelj pokaže razredu na pr. **pero** i upita: Što sam pokazao? Što je to, kad kažemo **pero?** Rastavi riječ pero na slogove! Koji je prvi, a koji drugi slog? Neka izađe Milovan i neka sastavi na stalku riječ **pero!** Što ćeš sastaviti? Koja su ti slova potrebna, da sastaviš riječ **pero?** Kaži nam redom, koja ćeš slova postaviti na stalak? Postavi ih! — Učenik traži slova i postavlja ih na stalak, dok ne sastavi riječ, a cijeli razred prati njegov rad.

Iz ove se slike vidi, kako je učenik sastavio na stalku riječ **riba.** (Vidi sliku na strani 44.).

Ako odmah u početku, čim upoznamo sve samoglasnike i prvi suglasnik, ovako sastavljamo slogove i riječi, našoj će djeci biti zabava, a ne muka sastavljati riječi, a kasnije i rečenice. Djeca će sama tražiti priliku, da dođu do slova i da sastavljaju riječi. — Učitelj ne će svaki put,

kad bude želio, da učenici sastave neku riječ na stalku, prolaziti cijelu analizu s njima, već će jednostavno kazati: Tu imaš slova, pa sastavi riječ čaša, kutija, novine, otac, zec itd.

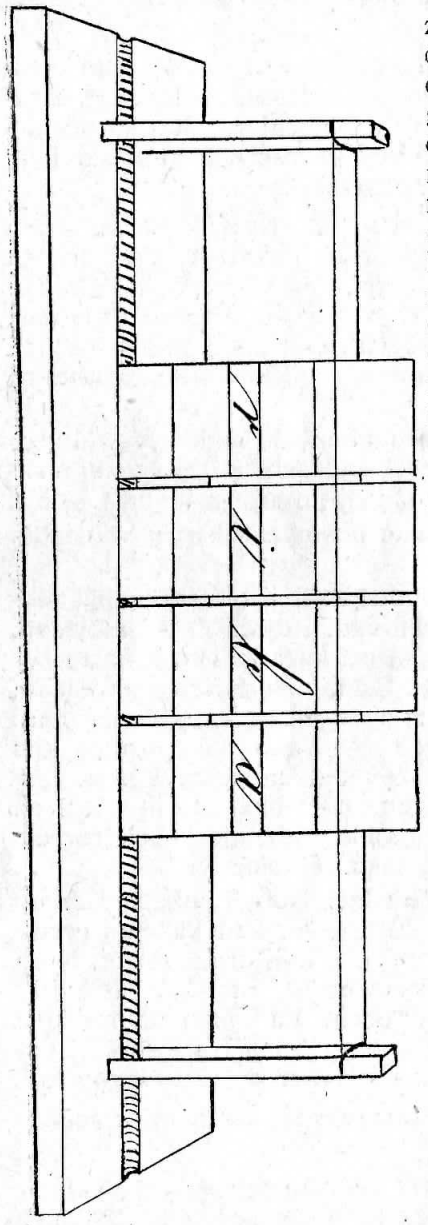

Sastavljanje je riječi na stalku od znatne koristi. Kad učenik dobije zadaću, da sastavi jednu riječ, mora najprije da tu riječ elementira t. j. da je rastavi u glasove, od kojih ona sastoji. On mora dakle da najprije provede analizu dotične riječi. Kad je analizom došao do elemenata, od kojih riječ sastoji, mora da te elemente traži u snopu poznatih slova. Kad je našao slova, sastavi riječ. Učenik je prisiljen, da sintetičkim putem dolazi od jednostavnijih do složenijih govornih elemenata. Učenik je dakle prisiljen, da pri ovakovom radu sam istovremeno provodi analizu i sintezu.

Druga je vrijednost ovako provedene analize i sinteze u tome, što učenik analizirajući i sintetizirajući riječ opazi baš sve elemente (slova), od kojih ona sastoji. Tako se ne će moći dogoditi, da učenici ispuštaju u pismenim sastavcima pojedina slova iz riječi. Osobito se događa, da vrlo često ispuštaju suglasnike, ako dolaze u riječi dva i to jedan iza drugoga.

Na početku našega rada napomenuli smo, da ćemo preventivnim sredstvima zapriječiti loše sastavke u osnovnoj školi. Jedno od takovih sredstava je i valjano provedena analiza i sinteza.

Još hoćemo da kažemo nekoliko riječi o stalku za slova. Pedagogija hoće a osobito sada, da s malim i jeftinim sredstvima djeluje dobro i uspješno. Jedno od tako jeftinih sredstava je stalak. Čim učitelj izvadi stalak, sama njegova pojava rađa kod djece veselje, jer znadu, da će se igrati sa stalkom i slovima. Stalak čini dakle djecu aktivnijom. Ona se rado **igraju**, a igrajući najlakše uče.

Ne sastoji radna škola samo u tome, da se izrezuju slova iz papira, da se grade iz kamenčića i zrnja ili da se sastavljaju s pomoću štapića, mijese od gline ili savijaju s pomoću užeta, već je zadaća radne škole,

da zna razviti u djece ljubav i pokrenuti volju za upoznavanjem i radom sa slovima. Ovo posljednje postizavamo sa stalkom. Naš nam je dakle stalak poslužio, da osobito jako istaknemo jednu vrlo važnu karakteristiku radne škole. On spada i poželjno je, da se nađe u svakoj školi, koja pretendira na naziv **radna škola,** pa je svejedno, bio ovakvog ili drugog oblika. Mi smo izabrali ovaj oblik, jer je vrlo jeftin, svrsi služi dobro, a mogu ga napraviti stariji učenici.

Metodičke jedinice za upoznavanje slova.

Malo pisano u.

1. Razgovor o predmetu. U stvarnoj obuci govorili smo o uhu. Prikladnim pitanjima ponovimo stečeno znanje. Nacrtamo dio glave s velikim uhom. Učenici također nacrtaju.

2. Izoliranje glasa u ili elementovanje. Kaži, Petre, jednu rečenicu o uhu! (Uho je čisto). Što je Petar kazao? (Rečenicu). Kažimo svi tu rečenicu! A što je to, kad kažemo samo **uho?** (To je jedna riječ). Koja je razlika između ovoga uha (pokažem uho) i kad kažemo **uho?** (Vidi sprijeda pojam riječ). Izgovorimo svi riječ **uho!** Rastavi, Milane, riječ uho na glasove! Koliko ih ima? Koji je prvi, drugi, treći glas? (U-h-o). Brojimo svi još jednom!

Koji se glas najprije čuje, kad kažemo riječ uho? (U). Izgovorimo svi glas **u** na dugo! Kada smo ga još tako dugo izgovarali? (Kada smo govorili o dječaku, koji je pao u baru, pak mu je bilo zima). Kako smo toga dječaka nazvali? (Ukalo).

3. Traženje glasa u riječima. Svaki neka se sjeti jedne riječi, u kojoj će se glas **u** čuti na početku! (Ura, uho, ujak, unuk). Sada se sjetite riječi gdje se **u** čuje u sredini! (Ruka, muha, jabuka). Sada jedne riječi, u kojoj dolazi na kraju!

Navještaj: Sada ćemo vidjeti, kako se može napisati u.

4. Pisanje slova. Učitelj napiše u velikim dimenzijama po cijeloj ploči malo **u.** Učenici gledaju, dok on piše. Što sam napisao? (Vi ste napisali glas **u**). Ovom ćemo prilikom (naime kod pisanja prvog slova) upozoriti djecu, da se glasovi označuju slovima. **Dok govorimo u čuje se glas, a kad ga napišemo, nije više glas, nego je slovo u.** Što sam dakle napisao? (Vi ste napisali slovo **u**). Recite svi, što sam napisao?

Pročitajmo svi, što sam napisao! Neka pročita sam Mirko! Koga ćete se sjetiti, kad budete vidjeli napisano slovo **u**? (Sjetit ćemo se na Ukala). Zašto baš na nj? (Jer je govorio uuu, kad mu je bilo zima). Na koga ćete se još sjetiti? (Na uho). Zašto na uho? (Jer riječ uho počinje sa **u**).

5. Elementi slova. Pogledajte crte, iz kojih sastoji slovo u! Što opažate? (Neke su tanke, a neke debele). Još ću napisati jedno slovo u, a vi pazite kada budem pravio tanke, a kada debele crte. (Kada ste

vukli gore, pravili ste tanke, a kada ste vukli dolje, pravili ste debele crte). Koliko imade tankih, a koliko debelih crta? Kakav imadu položaj crte, koje čine slovo u? (Sve crte stoje koso).

Pogledajte, da li su sve crte jednako ravne? (Tanke su crte sve ravne, a debele ste crte svaki put savinuli, kad ste došli do dolje). Još ću napisati jedno **u**, a vi ćete govoriti, kako budem vukao tanke, debele i savinute crte. (Tanka kosa gore; debela kosa dolje savinuta; tanka kosa gore; debela kosa dolje savinuta; tanka kosa gore). Još jednom!

Ima metodičara, koji su protivni, da se opisuje slovo, kao na pr. tanka kosa gore, debela kosa dolje savinuta itd., već da je dovoljno, da se samo broji, taktira.

6. Građenje slova. Vi već dobro znate, kako izgleda slovo **u**, pak ćemo ga sada sastaviti (složiti) od štapića. Koliko će nam štapića trebati? (5). Zašto baš 5? Evo vam štapića, pak sastavite slovo **u**. — Isto se tako može sastaviti **u** iz kamenčića ili izrezati iz papira.

7. Pravilno pisanje slova. Slovo **u**, kako smo ga prije napisali na ploči, nije napisano na onom mjestu kamo spada. Ono ima svoje određeno mjesto, kamo ga valja pisati i na ploči i u bilježnicama.

Učitelj napiše pravilno **u** među crte, kamo spada. Kaži, Drago, gdje sam počeo, kako sam vukao i među kojim sam ga crtama napisao! Još jednom, Petre! — Još ću napisati jedno **u** među crte onako, kako se mora napisati, a vi svi brojite! (**Jedan:** tanka kosa gore; **dva:** debela kosa dolje savinuta; **tri:** tanka kosa gore; **četiri:** debela kosa dolje savinuta; **pet:** tanka kosa gore). — Sada će biti zgodan momenat, da izložimo na s t a l a k pravilno napisano **u** pred učenike te da i na njemu razmotrimo elemente, od kojih sastoji.

8. Poredba novog sa poznatim slovom. Koje smo slovo upoznali posljednji put? (Slovo **i**). A koje danas? (u). Koja je razlika između njih? (Slovo **i** imade kapicu, a slovo **u** je nema. Slovo **i** smo pisali na tri, a **u** na pet. **U** izgleda kao dva **i** bez kapice). U čemu su slični? (Slovo **i** te slovo **u** pišu se između blizih crta. Jedan i drugi sastoje od tankih i debelih crta. Kod obojice se dolje savije).

9. Učenici pišu. Pisanje prstom po zraku i klupi izostavljamo, jer smo dovoljno pisali u predvježbama. Kad bismo ponovno to isto radili, gubili bi samo vrijeme.

Da vidimo, kako biste vi znali pisati slovo u. Učitelj pozove nekolicinu učenika, da pišu na ploči. Kad se uvjerio, da pravilno pišu, prelazi se na skupno pisanje na pločice ili u bilježnice. Učenici pišu skupno na brojenje 1, 2, 3, 4, 5! ili prema kazivanju: tanka kosa gore, debela kosa dolje savinuta itd.

10. Čitanje iz knjige. Još jednom prije čitanja ustanovimo, da će nas **uho** sjetiti slova **u**. Otvorimo početnice, pogledamo sliku uha, razgovorimo se nešto o slici uha, uhu, kao stvarnosti i o riječi **uho**, ustanovimo razlike i prijeđemo na čitanje onoga, što je pod **u**.

Domaća zadaća. a) Za sutra će svaki napisati tri reda **u**. b) Prve četiri klupe sastavit će (svaki učenik) po jedno slovo **u** iz štapića i prilijepiti ga na papir. c) Posljednje četiri klupe sastavit će (svaki učenik) po jedno **u** iz kukuruznog zrnja i prilijepiti na papir. a) Svaka će djevojčica izrezati po jedno **u** iz papira.

Slovo **i** obradili smo dan prije na isti način, a ostala tri samoglasnika (e, o, a) obradit ćemo slijedećih dana također na ovaj način.

Pri obradbi svakog slova moramo proći deset točaka. Jedino će tada biti zahtjevima metodike udovoljeno, a bit će i potpun uspjeh. Te točke su:

1. Razgovor o predmetu (normalna riječ).
2. Elementovanje.
3. Traženje glasa u riječima. Navještaj.
4. Pisanje slova 5. Elementi slova. 6. Građenje slova.
7. Pravilno pisanje slova.
8. Poredba novog sa starim. 9. Učenici pišu. 10. Čitanje iz početnice.

Kod upoznavanja slova, mogu se zadavati i lake domaće zadaće, kao što je slučaj kod nas. Domaće zadaće imadu svrhu, da se djeca što dulje bave slovom, te tako brže dobiju trajnu predodžbu o slovu.

Ima metodičara, koji zagovaraju već u početku, čim djeca upoznadu prvo slovo, pisanje crnilom (tintom) u bilježnice.

Malo pisano l.

Prvi dio obradbe suglasnika bit će do navještaja kao i kod samoglasnika, no drugi će se dio znatno razlikovati.

1. Razgovor o predmetu. U školu donesem maleni zamotak. Djeca su vesela i radoznala, što je u zamotku, jer očekuju nešto nova. Pogodite, što je u zamotku! (Učit ćemo nešto nova). Jest, učit ćemo nešto nova, ali ja bih rado, da pogodite, što je u papiru. Još ne možete pogoditi. O stvari, koja je u papiru, govorili smo, kad smo govorili o djedu. (U papiru je lula). — Povedemo razgovor o luli, njezinoj uporabi, građi i obliku. Tko rabi lulu? (Djed, stari ljudi). Gdje sjedi djed, dok puši? Evo lule, pa neka netko puši kao djed kraj peći. Učenik puši kraj peći, a ostali mu učenici govore: Djed puši lulu, djed puši lulu.

2. Crtanje predmeta. Vama se svima dopada lula, pa ćemo ju nacrtati. Nacrtaj je, Milutine, na ploči. Gledajte, kako je Milutin lijepo nacrtao lulu. Možda bi je netko znao još ljepše nacrtati? — Sada ću ja nacrtati ovu lulu baš onakvu, kakva je.

4. Elemetovanje. Podignem lulu, a učenici kažu njezino ime: **lula.** Što ste sada kazali? (Riječ **lula).** Izgovorimo svi skupa riječ **lula!** Još jednom nadugo! Koliko se glasova čuje u riječi **lula?** (l u l a). Brojimo ih svi skupa! (Jedan: **l**; dva: **u**; tri: **l**, četiri **a**).

5. Traženje l u riječima. Pobrojimo još jednom glasove u riječi **lula!** Koji se glas čuje na početku riječi? (l). Da li bi se vi mogli sjetiti još koje riječi, gdje će se čuti na početku glas **l?** (luk, luda, lovac, lokva, lipa, lan, loza). Nađite riječ, u kojoj će se **l** čuti na kraju! (bol, vol). U sredini? (kula, bula, kolar, Milka).

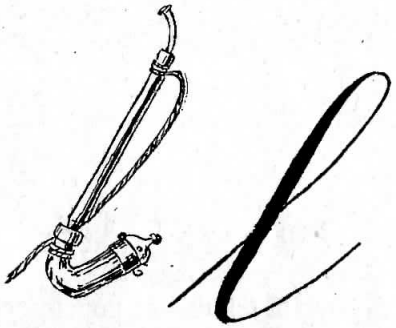

Kako vam se dopada lula, koju sam nacrtao? Sada nacrtajte i vi na pločice ovakovu lulu.

Još jednom rastavimo na glasove riječ **lula!** Izgovorimo prvi glas! Kako bi se zvao **l,** da ga napišemo? (Zvao bi se slovo).

Navještaj: Vidjet ćemo sada, kako se piše slovo l.

6. Pisanje slova. Učitelj napiše pokraj nacrtane lule slovo. Što sam napisao? (Vi ste napisali slovo **l).** Vidi gore!

7. Sličnost predmeta i slova. Pogledajte dobro slovo l! Sada pogledajte nacrtanu lulu! Što opažate? (Slični su). Koje su im crte zajedničke? U čemu se razlikuju? Kako bi se najlakše od slike lule dobilo slovo l? Što imade lula, a slovo l nema? — Pročitajte još jednom napisano slovo! Čega ćete se sjetiti, kad ga budete vidjeli? (Sjetit ćemo se lule. A na što će vas sjetiti slika lule? (Na slovo l). Zašto?

8. Elementi slova. Hajde, da pogledamo crte, iz kojih **l** sastoji! (Ono sastoji od tankih i debelih crta, kosih i savinutih. Debela i tanka crta sijeku se. Debela prelazi preko tanke i opet savine.) Kaži nam točno, kako sam napisao **l!** (Tanka kosa gore savinuta na lijevo; debela kosa dolje, prelazi preko tanke, dolje savinuta desno i tanka kosa gore).

9. Građenje slova. Već vam je dobro poznato slovo **l,** pak ćemo ga sada napraviti od kukuruznog zrnja i kamenčića te od jednog komadića tankog užeta. Učenicima se razdijeli građa, te samostalno sastavljaju i grade l.

10. Pravilno pisanje slova. Lijepo ste sastavili l, pak ćemo ga sada pisati među crtama, kao što je u knjizi napisano. Ovako ga valja pisati! Učitelj ga pravilno napiše na ploču. Što opažate? (Njega valja pisati čak do gornje crte). Još ćete nešto opaziti, samo dobro pazite!

(Debela crta prelazi preko tanke baš na drugoj crti). Pogledajte »tanka kosa gore«! (Ona ide samo do druge crte, kao kod **u,** a ne ide preko nje). Još nam jednom kaži, kako valja pisati l!

Evo imam ovdje lijepo napisano l, te ćemo i njega pogledati. Izložim pisano l na stalak, a učenici konstatiraju, da je jednako onom na ploči.

11. Poredba novog sa poznatim slovom. Koje smo slično slovo već upoznali? (e). Napiši **e** na ploči pokraj l! Učenik ga napiše, pa ustanovimo sličnosti i razlike.

12. Učenici pišu slovo. Učitelj pozove pojedine učenike (više njih), da pišu l na ploči, a cijeli razred korigira napisano slovo. Zatim se piše u bilježnice ili pločice.

13. Sinteza. a) **Sastavljanje slogova.** Tu će nam dobro poslužiti stalak.

Na jednu stranu stalka postavimo l, a na drugu bilo koji samoglasnik na pr. **u.**

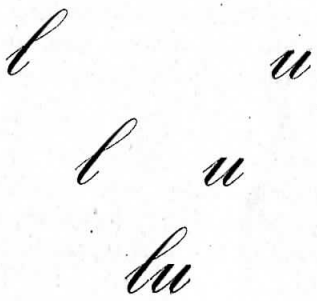

Učitelj će pokazati šibom **l.** Učenici će ga tako dugo izgovarati, dok bude išao šibom prema **u.** Čim dođe do **u,** oni ga izgovore. Zatim postavi slova bliže. Sada će kraće izgovarati. Onda postavi slova jedno do drugoga, a učenici izgovore kratko **lu.** Radi lakšeg izgovaranja priučimo djecu, da suglasnik izgovore glasnije i odmah spoje sa samoglasnikom.

Na isti način spajamo l o, l e, l a, l i. Dođi, Zvonko, napolje i postavi na stalak **le.** Što ćeš postaviti? Koja su ti slova potrebna. Postavi na stalak slovo **l!** Kraj njega **a!** Čitaj skupa!

b) **Sastavljanje riječi.** Na što ste kazali, da ćete misliti, kad budete vidjeli slovo l? (Mislit ćemo na lulu). Recimo svi lula! Tko bi znao sastaviti riječ lula na stalku? Tu imate slova, pa da vidimo, tko je junak! Kako ćeš sastaviti? Koja su ti slova potrebna? (l, u, l, a). Sastavi! Pročitajmo slova, koja je postavio! Pročitajmo prva dva slova! Druga dva! Sada cijelu riječ!

Učenici govore riječi, u kojima dolazi slovo **l** i sastavljaju ih na stalku (tele, leti, tuli). Moramo imati na umu, da učenici mogu sastavljati samo one riječi, koje sadržavaju djeci poznata slova.

14. **Čitanje.** a) **Iz ploče.** Učitelj napiše nekoliko riječi na ploču na pr. uliti, tuliti, tele, lula, teta i t. d. Dok učitelj piše, djeca gledaju, kako on spaja, veže slova. Pisanje riječi na ploču ima tu vrijednost, što učenici opažaju, kako se v e ž u slova. Kasnije se napisane riječi čitaju. Kod čitanja zahtijevamo, da dijete r e p r o d u k u j e pročitanu riječ te da kaže, što ona znači. To je potrebno radi apercepovanja teksta. Time silimo učenika, da već u početku misli na sadržaj koji čita, na r a z u m i j e v a n j e t e k s t a.

b) **Iz početnice.** Učenici potraže u početnici l. Djeco, tko bi znao kazati, zašto je baš uz lulu u početnici l? (Jer riječ lula počinje sa l; jer su lula i slovo l slični). Čitamo, što je pod l, tražeći uvijek od djece da pročitano reprodukuju te da kažu smisao pročitanoga.

15. **Diktovanje.** Učitelj diktira riječi, koje sadrže l, a učenici ih pišu u svoje bilježnice. Svaku riječ, prije nego li se napiše, valja elementovati (rastaviti u glasove). Od učenika zahtijevamo već u početku, da pišu svaku riječ kao jednu cjelinu, a da ih ne rastavljaju na slogove. Prvi će diktati biti vrlo kratki, samo tri, četiri riječi. Ovakav se diktat korigira tako, da jedan učenik napiše diktovane riječi na ploču, a ostali ih učenici ispravljaju u svojim bilježnicama riječ po riječ. Kad je korektura gotova, pojedini učenici čitaju riječi, koje su napisali, tumačeći im značenje.

Cijeli je ovaj postupak, kako smo ga prikazali, teško proći kao jednu neprekidnu jedinicu. Učitelj je slobodan, da napravi dvije jedinice i to prvu do s i n t e z e, a drugu od sinteze do kraja. Osobito će se morati tako raditi u početku.

Domaća zadaća. a) Kao domaću zadaću k prvoj jedinici mogli bismo zadati ovo: Svaki učenik ima da nacrta djeda s lulom, a oko njega napiše nekoliko l. — b) K drugoj jedinici može se zadati slijedeće: Svaki ima da sastavi iz kukuruznog zrnja riječ l u l a.

Sve ostale suglasnike obradit ćemo na isti način. Našim učenicima ne će zadavati poteškoća pisanje slova, jer su za to stekli dovoljno vještine u predvježbama za pisanje. Što više budemo napredovali u čitanju i pisanju, sve će lakše ići. N o c i j e l o ć e m o v r i j e m e p o s v e ć i v a t i i s t u p a ž n j u e l e m e n t o v a n j u (a n a l i z i) i s i n t e z i. Kako smo vidjeli, u tu nam svrhu vrlo dobro služi stalak. I s t o t a k o v e l i k u p a ž n j u p o s v e t i t ć e m o d i k t o v a n j u. Kod čitanja pak t r a ž i t ć e m o r a z j a š n j a v a n j e p r o č i t a n o g, da time privikavamo djecu na razumijevanje teksta.

Kod obradbe slova nastojat ćemo, gdje je ikako moguće, da dovedemo u vezu oblik slova i predmeta, kao što je bio slučaj kod **lule** i **l**. Imade doduše metodičara, koji su odlučni protivnici toga, ali moramo naglasiti, da je na ovom stupnju najglavnije, da učenici zapamte oblik slova. Ako s oblikom predmeta asociiramo i oblik slova, bit će bez

sumnje jača apercepcija. — U našoj početnici imade malo slika (predmeta), koje bi oblikom bile slične slovu. Ima ih samo nekoliko, a to su: igla s koncem slična je slovu **i**. Oko je oblikom slično slovu **o**; srp slovu **s**; lula slovu **l**.

Mala tiskana slova.

U našim su početnicama obrađena najprije sva mala pisana slova, a zatim sva tiskana (štampana). Prijelaz od jednih k drugima čine kurzivna slova. Držimo, da nije ovakva rasporedba najbolja. Svaki, koji je radio u prvom razredu, uvjerio se, da se u onom skupu tiskanih slova ne mogu snaći učenici, a niti učitelj.

Mnogo je korisnije i lakše, ako se uz pisano slovo uči odmah i tiskano. Ne mislimo time reći, da se oba slova obrađuju u istoj jedinici, istovremeno. Ali prije nego se prijeđe iz jednog na drugo pisano slovo, mora se upoznati također i prvo štampano. U svim je boljim početnicama (bukvarima) uvijek uz pisano i štampano slovo. Pretpostavljamo, da imamo i mi takovu početnicu, pak ćemo prema tome prikazati na jednom primjeru, kako valja obraditi štampano slovo.

Tiskano slovo l.

Tiskano slovo obradimo isti dan (ali drugi sat), kad i pisano slovo ili slijedeći dan. Posebne metodičke jedinice ne ćemo izvoditi kao kod pisanog slova.

Kako valja obrađivati štampana slova? Tiskana ćemo slova obrađivati po komparativnoj metodi. Mi želimo na pr. upoznati učenike s tiskanim **l**. Kako ćemo raditi?

1. Dozovemo učenicima u svijest pisano slovo l. Jedan ga učenik pravilno napiše na ploči. Ustanovimo, da je to **pisano l**. Povedemo kratki razgovor o elementima (crtama), od kojih sastoji.

Navještaj: Sada ćemo upoznati i drukčije l, kakovo je u novinama i molitvenicima.

2. Učitelj izvadi iz snopića tiskanih slova l i pokaže ga učenicima. Što sam vam pokazao? (Pokazali ste nam slovo l). Ovakovo se l zove **tiskano l.** Što sam vam pokazao? (Tiskano l). Kako se zove l, koje je napisano na ploči? (Pisano l). Izložimo tiskano l na stalak, da ga učenici motre.

3. Povede se razgovor o tiskanom l. Kako izgleda? (Izgleda kao dugačak štapić posvuda jednako debeo. Stoji uspravno. Na gornjoj strani ima malu crticu na lijevo, a dolje na lijevo i na desno. One mu služe kao podloga, da se ne sruši).

4. Na stalak izložimo uz tiskano l još i pisano. Učenici traže razlike između jednoga i drugoga.

5. U snopiću među tiskanim slovima imade više l. Učitelj dade dvojici ili trojici učenika cijeli snopić poznatih i nepoznatih slova, a oni

imadu da nađu među njima sva slova l. Kako koji nađe, pokaže ga cijelom razredu. Tiskano se l može tražiti i u štampanom tekstu novina ili molitvenika.

6. Koje slično slovo poznate još? (Tiskano i). Koja je razlika između njih? Po čemu ćete ih raspoznati?

7. Učenici slažu na stalku iz novog i već poznatih tiskanih slova riječi i čitaju. Čita se štampani tekst iz početnice.

8. Pisanje riječi u bilježnice. Ovom će zgodom razjasniti učitelj djeci, da se riječi, ma da su sastavljene od tiskanih slova, n i k a d a ne štampaju u bilježnice, već da se u v i j e k pišu pisanim slovima. Tako ćemo raditi i mi, kad budemo prepisivali iz knjige u bilježnice.

U ovom času, dok upoznavamo tiskano l, poznamo već tiskano i, u, e, o, a, t, ali prikaz smo iznijeli onako, kako valja početi s prvim štampanim slovom.

Na isti ćemo način, po komparativnoj metodi, upoznati i sva ostala tiskana slova neposredno iza pisanih.

Pojam »slog«.

Na početku školske godine naučili smo djecu samostalnoj gradnji rečenica radi vježbi u govoru. Pojam »riječ« dali smo im, kad smo počeli upoznavati glasove (suglasnike) i to zato, jer smo analizom riječi (normalne riječi) upoznavali glasove — suglasnike. Pojam »glasa« dobila su djeca još prije nego smo uopće počeli upoznavati pojedine glasove (samoglasnike). Još nam preostaje s l o g i a n a l i z a r e č e n i c e. Već sada napominjemo, da analizu rečenice ne ćemo provesti, dok ne budu učenici poznali sva mala slova, a to će biti oko Božića.

Pojam s l o g. Da li je uopće potrebno, da učenici znadu, što je slog? Kada ćemo im dati pojam sloga? Pojam sloga, dati ćemo učenicima, kad upoznamo prvi suglasnik (s l o v o). Zašto? Zato, jer čim upoznamo prvi suglasnik, sastavljamo (sintetiziramo) kod čitanja i pisanja cijele riječi. Upravo na ovome je mjestu nužno, da učenici dobiju pojam sloga zato, da se time mogu u pisanju koristiti t. j. da znadu, kako valja rastavljati riječi.

Poredamo na stol ove stvari: m a r a m u, k u t i j u, č a š u, p e r o i u r u.

Prebroji stvari, koje su na stolu! Koliko ih ima? Reci ime prve stvari, druge, treće, četvrte, pete! Recimo svi ime prve stvari! (Marama). Što je to, kad kažemo marama? (To je jedna riječ).

Sada pazite svi ovamo! Ja ću izgovarati riječ marama, a vi gledajte u moja usta. Učitelj izgovara polagano. Što ste opazili? Dobro gledajte! (Vi ste zatvarali i otvarali usta). Još ću jednom izgovarati, a vi pazite. (Opet ste zatvarali i otvarali usta). Koju sam riječ izgovorio? (Marama). Jeste li opazili, na koliko sam je puta izgovorio? Pokušajte i vi sa mnom! Na koliko smo je puta izgovorili? (Na tri puta). Što smo kazali prvi put? Drugi put? Treći?

Koja je četvrta stvar na stolu? (Pero). Izgovorimo svi riječ pero! Sada ću je ja sam izgovoriti, a vi gledajte u moja usta! Što ste opazili? (Na dva ste puta izgovorili). Pokušajte i vi sa mnom! Tko bi znao sam? Slušajte dobro, što ću izgovoriti, kad prvi put otvorim usta, a što, kad drugi put otvorim! Učitelj izgovara zatežući pe-ro. (Kad ste prvi put otvorili usta, rekli ste **pe**, a drugi put **ro**). Tko bi znao sa mnom ovako izgovoriti? Pokušajmo svi skupa!

Na koliko smo puta izgovorili riječ pero? Što smo izgovorili prvi, a što drugi put? Izgovorimo svi skupa još jedamput! Vidite, djeco! Svaki put, kad smo otvorili usta, izgovorili smo **jedan slog.** Izgovorimo svi skupa prvi slog! Što smo izgovorili? (Izgovorili smo prvi slog). Koji je prvi slog? (**pe**). A koji je drugi slog? (**ro**). Izgovorimo svi drugi slog! Koji smo slog izgovorili? Sada izgovorimo prvi, pak drugi slog! Koliko dakle slogova ima riječ p e r o? Tko bi znao kazati samo prvi slog? Tko samo drugi?

Tko bi od vas znao rastaviti na slogove riječ m a r a m a? Rastavi, Petre! Koliko ima slogova? Rastavimo svi skupa? (Jedan: ma, dva: ra; tri: ma). Koji je drugi slog u riječi marama? Koji je treći? Prvi? Rastavi na slogove riječ k u t i j a, č a š a, u r a!

Dok pojedini učenici rastavljaju riječi na slogove, svi ostali broje na prste, koliko imade slogova riječ, koju rastavljamo. Tom prilikom zahtijevamo, da pojedini učenici kažu, koji je prvi, koji drugi, a koji treći slog.

Djeco, vi znate već dobro rastavljati riječi na slogove i znate pogoditi, koji prvi, drugi, treći i četvrti slog. Što vi mislite, zašto moramo znati rastavljati riječi na slogove? U ovom ćemo času razjasniti djeci potrebu rastavljanja riječi u slogove radi pravilnog rastavljanja riječi na kraju crte, reda.

Velika slova.

Do sada smo upoznali mala pisana i tiskana slova. Uporedo s tim provodili smo i pismene sastavke, o čemu ćemo govoriti u slijedećem članku »Put do slobodnih sastavaka«.

Još nam preostaju velika slova. I velika ćemo slova, pisana i tiskana, uporedo upoznavati. Pri upoznavanju velikih slova, doznat će učenici i za njihovu praktičnu uporabu. Tako ćemo doznati kod prvog slova, da se na početku rečenice piše veliko slovo. Kod drugog slova doznamo, da se i krsna imena pišu velikim početnim slovom. U daljem ćemo radu doznati, da se i prezimena, imena mjesta (sela i gradova), ulica, trgova, rijeka i potoka, gora i brda, blagdana i t. d. pišu velikim slovom. No ne ćemo na pr. u Vojvodini govoriti, da se imena gora pišu velikim slovom, jer djeca gora ne vide. Govorit ćemo samo o onom, što djeca poznaju i vide.

Na ovaj ćemo način spojiti upoznavanje velikih pismena sa diktatima, jer tako imamo istovremeno dvostruku korist: upoznavanje velikih slova i gramatičku obradbu. U gramatičkoj obuci naši će učenici doznati,

da se na kraju rečenice postavi točka odnosno upitnik ili uskličnik. Slijedeća se rečenica počne opet pisati velikim slovom. Mi smo i prije poznavanja velikih slova pisali rečenice u naše bilježnice, ali na kraju svake rečenice postavljali smo zarez, a ne točku. Slijedeću smo rečenicu počeli pisati opet malim slovom. O tome će biti govora u slijedećem članku. Pretpostavimo, da smo već jučer upoznali veliko slovo U. U savezu s time doznali smo, da se rečenica počinje pisati velikim slovom i da se na kraju rečenice postavlja točka. Slijedeći nam dan dolazi po redu veliko slovo V.

Kako ćemo obraditi veliko slovo »V«? Poznavanje slova V spojit ćemo s diktatom. Doznat ćemo, da se krsna imena pišu velikim slovom.

a) **Omot sa naslovom (adresom) kao sredstvo.** Učenici vide svaki dan poštara, kad dolazi u školu i donaša pisma. Povede se s učenicima riječ o poštaru. Po čemu ga poznate? Kod koga je već bio u kući? Što je došao k vama? Da li dolazi svaki dan k vama? Što vam donaša? Kako znade, koje je pismo baš vaše? Kako zna, koje je pismo za školu i za učitelja?

Moguće, da će i danas donijeti koje pismo u školu za učitelja. pak ćemo ga pitati, kako je on znao, da je baš ono učiteljevo pismo. (Učitelj se može s poštarom dogovoriti, da mu u određeni sat donese poštu. To je moguće u svakom manjem mjestu. Učitelj napiše na svoje ime ili na ime nekog učenika kratko pismo. Na omotu napiše adresu, koja mu je pogodna za V. To pismo preda poštaru, i poštar ga donese u školu za vrijeme obuke).

Netko kuca. (Poštar je došao, donio je pismo). Naprijed! Dobar dan! Izvolite pismo! — Molim vas, ostanite malo ovdje! Kako ste znali, da je to pismo za mene? (Na omotu piše vaše ime). Učitelj uzme omot i pokaže ga učenicima. Tko želi pročitati, što piše na omotu? Slavko, dođi i čitaj!

Uljudnom gospodinu učitelju

Vladimiru Ribiću

u

(Mjesto).

Učenik čita polagano riječ po riječ, a ostali slušaju. Kad učenik dođe do riječi »Ribiću« izjavi, da je tu jedno veliko slovo, koje on ne pozna. Čitaj samo ono, što znaš!

b) **Krsna se imena pišu velikim početnim slovom.**

Pobroji, koliko si našao u svemu velikih slova! Omot damo učenicima, da ga dobro pogledaju. Kakovo je prvo slovo? (Veliko). Zašto? (Jer je na početku rečenice). Koje je drugo veliko slovo? Pročitaj cijelu riječ (Vladimiru). Zašto je drugo slovo veliko? Možda nije dobro napisano? Možda bi vam znao g. listonoša kazati, zašto je »Vladimiru« napisano velikim slovom? **(Riječ »Vladimir« je krsno ime, a krsna se imena pišu velikim slovom).** Što je kazao poštar? Ponovi još jednom! Još jednom ti!

c) **Traženje imena.** Svaki neka kaže jedno krsno ime, koje počinje sa V (Vlatko, Vera, Vlasta, Vjekoslav). Zamolimo listonošu, da nam dade još par listova, da se uvjerimo, da li su na svim omotima pisana imena velikim početnim slovom. Učenici ustanove, da su i druga imena napisana velikim početnim slovom, makar da sva slova ne poznaju. Da vidimo, jeste li zapamtili, zašto je »Vladimiru« napisano sa velikim V. — Poštaru zahvalimo i otpustimo ga.

Navještaj: Danas smo doznali, zašto je riječ Vladimir napisana velikim početnim slovom, pak ćemo V naučiti točno pisati.

d) **Pisanje slova V.** Učitelj napiše po cijeloj ploči V. Od koliko je crta sastavljeno V? Koliko debelih, a koliko tankih? Kada sam vukao debele, a kada tanke crte? Koliko sam puta savinuo? Čime sam svršio?

e) **Sastavljanje velikog V.** Evo vam kamenčića i kukuruznog zrnja, pa neka svaki sastavi V na svojoj klupi.

f) **Pravilno pisanje slova V.** Slovo se V ne piše tako veliko, kako sam ga ja napisao na ploči. I ono ima određen prostor, u kojem se piše. Evo ovako ga valja pisati. Napišem pravilno V. Gdje sam počeo? Kamo sam vukao? Kakvu sam crtu vukao gore? Što sam gore učinio? Kamo sam zatim vukao? Dokle? Kakvu sam crtu vukao dolje? Što zatim? Čime sam svršio? Još ću vam pokazati jedno pravilno V, a vi pogledajte, da li se razlikuje od onoga na ploči. Izložim slovo V na stalak.

g) **Poredba malog v sa velikim V.** Ima li što slična između v i V? U čemu je razlika?

h) **Učenici pišu V.** Učenici pišu pravilno V u svoje bilježnice.

i) **Sastavljanje imena.** Kaži jedno krsno ime, koje počinje sa V! (Vera). Rastavi ga na slogove! Dođi k stalku i sastavi ime Vera na stalku, no prije nam kaži, kako ćeš ga sastaviti i kakva ćeš slova rabiti! Zašto si uzeo veliko V? (Jer je ime Vera krsno ime, a krsna se imena pišu velikim slovom). Sjetite se još jednog imena, koje počinje sa V! (Vlatko). Dođi, Milutine, k stalku i sastavi ime Vlatko na stalku! Zašto si ga tako složio?

j) **Pisanje krsnih imena.** Učenici nalaze imena, što počinju sa V i pišu ih po diktatu. Svako ime, prije nego li napišu, elementiraju (rastavljaju u slogove i glasove) i kažu, kakvim će ga početnim slovom napisati i zašto.

k) **Pisanje rečenica.** Vjekoslave, ustani! Što je Vjekoslav? (Vjekoslav je učenik). Što smo kazali o Vjekoslavu? Koliko ima riječi u rečenici? Napiši tu rečenicu na ploči! Dobro je! — Slušajte, kako ću vas sada pitati! Što radi učenik Vjekoslav? (Učenik Vjekoslav stoji). Što smo kazali o Vjekoslavu? Kažimo svi tu rečenicu! Koliko ima riječi? Koja je prva, druga, treća riječ? Kažimo još jednom tu rečenicu! Tko je želi napisati? Dođi, Drago, k ploči i napisat ćeš rečenicu. Koju ćeš rečenicu napisati? Koju ćeš riječ najprije napisati? Zatim, zatim? Napiši! Učenika pustimo da samostalno piše. Ništa se ne miješamo u njegov rad. Gotov sam! Da li si sve dobro napisao? Pročitaj, što si napisao! (Učenik Vjekoslav stoji). Učenik je u istinu dobro napisao. Sada upravimo pitanje

na cijeli razred: Da li je u istinu sve dobro? Razred potvrdi. Zašto je napisao riječ »Učenik« velikim slovom? (Jer smo učili, da se svaka rečenica počinje pisati velikim slovom). Zašto je pak napisao »Vjekoslav« velikim V? **(Jer Vjekoslav je krsno ime, a danas smo doznali, da se i krsna imena pišu velikim slovom).** Zašto je riječ »učenik« napisao malim slovom? (Jer »učenik« nije krsno ime, a niti je na početku rečenice). Zašto je na kraju rečenice postavio točku? — Tako dobijemo od učenika jednu ili dvije rečenice nastojeći, da krsno ime dođe u sredini ili na kraju rečenice. Učenici ih napišu na pločice ili u bilježnice, pa onda tražimo od njih, da nam kažu, zašto su jednu riječ malim, a drugu opet velikim slovom napisali.

l) **Korist velikih slova.** Djeco, mi smo upoznali već dva velika slova. Znate li koja su to slova? (U i V). Koju korist imamo od toga, da znamo pisati velika slova? (Velikim slovom valja početi pisati svaku rečenicu, a treba i krsno ime u v i j e k pisati velikim slovom).

m) **Čitanje iz početnice.** Prijeđemo na čitanje teksta pod »V« u početnici. Od učenika zahtijevamo, da pročitano reprodukuju (ponove) i razjasne sadržaj.

n) **Domaća zadaća.** Svaki će od vas napisati tri rečenice. U svakoj će rečenici biti krsno ime, koje počinje sa V, ali ne na početku, već u sredini rečenice.

o) Tiskano V kao i kod malih slova.

S pomoću prvih dvaju velikih slova obradili smo i dva prva diktata. Kod daljega upoznavanja slova doznat ćemo i za drugu njihovu uporabu, a ne samo za početak rečenica i krsnih imena, što znači, da ćemo paralelno uz poznavanje slova obrađivati i diktat. No ne moramo sa svakim novim slovom spojiti i novi diktat, već možemo jedan diktat kod više slova primjenjivati.

Mi smo s prvim i drugim slovom vezali po jedan diktat radi primjera, kako valja velika slova obrađivati. U vezi s drugim slovom obradili smo diktat, u kojem smo doznali, da se krsna imena pišu velikim slovom. Kod primjene ovoga, što smo u diktatu doznali, pazit ćemo, da kod sastavljanja rečenica, u kojima će dolaziti krsna imena, ne dođu nikada krsna imena na početku rečenice, već na kraju ili u sredinu. Tako je učenik zbilja prisiljen da zapamti, da se krsna imena u v i j e k i ma gdje bila u rečenici moraju pisati velikim slovom. Nije dobro ni to, da se u diktatu krsna imena jedno za drugim jednostavno nabrajaju. Primjena onoga, što smo u diktatu naučili, tek je onda prava i uspješna, kad se zna primijeniti onako, kako se u životu primjenjuje (u knjigama, novinama, molitvenicima i t. d.)

DIO II.

Put do slobodnih sastavaka.

Kako ćemo dovesti učenike do samostalnog sastavljanja?

Rečeno je ranije, da je dobro provedena analiza i sinteza temelj za dobru provedbu pismenih sastavaka. Bez njihove dobre provedbe nema valjanih pismenih sastavaka. Dobra provedba djeluje na kvalitetu sastavaka, a i na vremenski početak.

Analiza i sinteza prikazane su u tančine i to kod zamjećivanja glasova i kasnije kod upoznavanja slova u početnom čitanju. Obradivši dobro i jednu i drugu već u početku, stvorili smo dobru podlogu za dobre sastavke. Ako je dakle dispoizicija tu, nema razloga da ne započnemo sa s l o b o d n i m s a s t a v c i m a. Nameće nam se slijedeće pitanje:

Kada i u kojem razredu ćemo početi sa slobodnim sastavcima?

Sa slobodnim sastavcima počet ćemo u prvom rezredu. Kada to može da bude vremenski? **To može biti nakon tri mjeseca obuke u prvom razredu, dakle u početku mjeseca decembra.** Možemo još tačnije odrediti termin, kad ćemo prvi sastavak pisati. To će zavisiti o tome, koliko smo slova upoznali. Za prvi sastavak pretpostavljamo, da moraju učenici poznavati oko 15 slova (10 samoglasnika i 5 suglasnika). Može se i poznavanjem sa manje od 15 slova pisati sastavak, no mi ćemo ih uzeti 15. Prema tome slijedi, ako smo prije početka docembra upoznali 15 slova, da možemo početi sa pismenim sastavcima.

Kakav će to biti pismeni sastavak, u kojem ne smije biti u svemu više od 15 slova u uporabi? Konačno: je li takav sastavak moguć? Jest, takav je sastavak moguć. Djeca će ga s veseljem, lakoćom i bez pogrešaka izraditi.

Kako će izgledati prvi pismeni sastavak i što će sadržavati? Sadržaj će sastavku odrediti učitelj. To je i razumljivo, jer učenici poznaju u svemu samo 15 slova. Razumije se, da u sastavak ne smiju doći nepoznata slova.

Učitelj postupa ovako: On traži riječi (imena predmeta), koje sadrže samo ona slova, koja učenici poznaju. Za prvi put uzima se pet predmeta. Te predmete donese učitelj u školu, postavi ih na stol, a učenici im, ako je potrebno, uz njegovu pomoć ustanove imena. Imena tih predmeta sačinjavati će prvi pismeni sastavak.

O svakom se predmetu povede kratki razgovor i to o njegovim svojstvima, uporabi, izgledu i t. d. Kad se razgovor svrši, postave se

predmeti na stol jedan do drugoga. Učenici im još jednom kazuju imena pojedince i u zboru. Imena pojedinih predmeta pišu se za vrijeme razgovora i na ploči, da se učitelj uvjeri, da li će učenici zbilja znati da napišu njihova imena.

Između pojedinih predmeta na stolu postavimo štapić, da se predmeti među sobom ne »potuku«. Štapići sjećaju djecu zareza, pa će i oni, kad budu pisali imena predmeta, postaviti iza svakoga imena zarez, »da se ne potuku«.

Kad je razgovor o pojedinom predmetu gotov, a učitelj se uvjerio, da će učenici znati tačno pisati imena predmeta bez ispuštanja pojedinih slova i da će znati postaviti zarez iza imena svakog predmeta, izbrišu se imena, koja su za vrijeme razgovora pisali učenici na ploči. Tada pišu učenici imena predmeta (riječi) gledajući predmete na stolu.

Kad su gotovi, povede se zajednički ispravak tako, da jedan učenik piše imena na ploči redom, kako stoje predmeti na stolu, a ostali kontroliraju, da li je točno napisao, a kontroliraju i svoje sastavke.

Ovako se provede prvi pismeni sastavak uopće, nakon što učenici poznaju 15 slova. Da bude još jasnija provedba prvog sastavka, iznijet ćemo niže njegovu metodičku obradbu.

1. Metodička obradba prvog sastavka.

Sadržaj sastavka: Riječi: j a j e, d r v o, v u n a, r i b a, v o d a, (ili v i n o, l u l a, b e b a).

Dakle u svemu samo pet riječi. Sve riječi sadrže samo djeci poznata slova.

a) **Ustanovljivanje imena stvari.** Donio sam vam danas nekoliko predmeta, pa da vidimo, znate li vi, kako se koja stvar zove. — Učitelj pokazuje predmete, a djeca im ustanove imena. Kako im se ustanove imena, tako se redaju jedan pokraj drugoga na stol (u svemu 5 predmeta ili stvari). Prebroji, Milane, koliko smo stvari postavili na stol!

Znate li vi, zašto sam danas donio te stvari u školu? (Nešto ćemo o njima učiti). A što bismo mogli o njima učiti?

Navještaj: Sada ćemo pisati imena stvari, koje su na stolu.

b) **Razgovor o stvarima.** Stvari su poredane ovim redom na stolu: jaje, komad drva, vuna, voda, lula.

Pokaži mi prvu stvar! (Učenik uzme jaje i reče: Ovo je prva stvar!) Kako je prvoj stvari ime? (Prvoj je stvari ime j a j e). Što je to, kad kažemo »jaje«? (To je jedna riječ). Bi li ti znao napisati riječ j a j e? Učenik već znade elementirati riječi na glasove i slogove i prije nego li napiše j a j e, rastavit će riječ na slogove i glasove, te kazati, kojim će redom napisati slova. Napiši! Učenici se javljaju, da znadu sastaviti riječ j a j e i na stalku. Pozovemo učenika, da sastavi riječ jaje na stalku. Povedemo kratki razgovor o jajetu. Zašto nam služi? Kako se priredi za jelo? Od koga dobivamo jaje? i t. d.

Pokaži mi drugu stvar na stolu! — Kako je drugoj stvari me? (Drugoj je stvari ime d r v o). Učenici kažu, da smo izgovorili riječ, kad smo

rekli d r v o. — Jedan učenik napiše »drvo« na ploči, a prije toga nam kaže, kako će napisati rastavivši na slogove ili glasove. Možemo i riječ drvo sastaviti na stalku. — Kratki razgovor o drvu. Gdje raste drvo? Kako se zove mjesto, gdje raste mnogo visokog drveća? Čemu služi?

Tako isto postupamo sa riječi vuna, voda, lula. Ne će trebati, da imena svih stvari pišemo na ploču i sastavljamo na stalku. Bit će dosta. ako samo ime jedne ili dviju stvari pišemo na ploču i to onih, koje su za djecu teže. Kod pisanja imena na ploči, učenici će pisati cijele riječi zajedno, a ne rastavljajući ih na slogove.

c) **Pisanje riječi.** Dođi k stolu, Slavko, pa ćeš nam redom kazati, kako je stvarima na stolu ime!

Prvoj je stvari ime j a j e, drugoj je stvari ime d r v o, i tako do kraja). Sada će Milutin govoriti samo imena stvari i svaku će stvar pokazati, kad joj kaže ime (jaje, drvo, vuna, voda, lula).

Djeco, naše stvari na stolu mogle bi se potući. A da se ne potuku, mi ćemo ih ograditi štapićima. — Između stvari postavimo štapiće, koji nam služe u računskoj obuci. Izgleda ovako:

jaje | drvo | vuna | voda | lula.

Znate li, zašto smo između njih postavili štapiće? Zašto još? — Vi toga ne znate, pak ću vam i to kazati. Kad napišete ime prve stvari, vi ćete postaviti mjesto štapića zarez; iza imena druge stvari opet zarez; iza imena treće stvari zarez, iza četvrte zarez. A što ćete postaviti iza pete stvari, kad nema štapića? (Iza imena pete stvari postavit ćemo točku).

Sada neka dođe k stolu Vlatko i neka nam kaže, kojim će redom pisati imena i što će iza svakoga imena postaviti (jaje zarez, drvo zarez, vuna zarez, voda zarez, lula točka). Dobro je rekao. — Sada kažimo svi, kako ćemo pisati i što ćemo postavljati iza svake riječi.

Ovom prilikom naučimo djecu, kako se točno piše ili označi zarez.

Sve dobro znate, kako valja pisati, pak izvadite vaše bilježnice i napišite imena onim redom, kako stvari stoje na stolu i postavite zareze, kamo treba.

d) **Čitanje napisanog.** Dok učenici pišu, učitelj se nipošto ne miješa u njihov rad. Ako je bilo ime koje stvari napisano na ploči, izbriše se. Učenici ne smiju tražiti ni u koga pomoći. Svaki radi samostalno. — Već kod p r v o g ovakovog sastavka bit će ih većina izrađena bez pogrešaka. Dobar sastavak glasi ovako:

jaje, drvo, vuna, voda, lula.

Kad su učenici gotovi, čitaju redom iz svojih bilježnica riječi, kako su ih pisali. Dok jedan čita, svi ostali prate u svojim bilježnicama.

e) **Korektura.** Ako su samo neki učenici zlo napisali imena riječi pozovemo ih k ploči i nastojimo, da sami isprave. Ako ih je većina, koji su loše izradili, pišemo (učenik piše) cijeli sastavak ponovno na ploči uz sudjelovanje svih ostalih učenika. — Običaj je također, da kod ispravka jedan učenik traži pogreške drugome. To se može bolje prak-

ticirati, kad su učenici već vještiji. — Iza izvršenog ispravka učenici ponovno čitaju riječi iz bilježnica. Tom prilikom možemo tražiti, da svaku riječ zaodjenu u rečenicu na pr. jaje je dobro za jelo; drvo raste u šumi; vunu dobivamo od ovaca; vodu piju ljudi; lulu puši djed.

Tako ima izgledati, kako smo ga gore metodički obradili, prvi pismeni sastavak. Ali ovaj prvi pismeni sastavak nije slobodan, već je izrađen učiteljevom pomoći. Ništa ne smeta, što je učitelj učenicima pomagao, ali ovo je put, kojim učenike vodimo do slobodnog sastavljanja. D r u g i i t r e ć i ćemo sastavak također na sličan način obraditi t. j. učitelj će i u njima učenicima pomagati. **Ali već četvrti sastavak bit će posve slobodan.** Kako će taj izgledati?

Učitelj će i četvrtom sastavku odrediti sadržaj t. j. izabrat će one predmete, čija imena sadržavaju učenicima poznata slova. Predmete će postaviti na stol. Između predmeta postavit će štapiće i naredit će učenicima, da pišu imena predmeta. Kod toga ne će učitelj učenicima ništa pomagati, osim ako im je ime predmeta nepoznato, kazat će im, kako se zove. Učenici će samostalno raditi. Ovo će biti prvi s l o b o d a n sastavak.

Smije li se jednostavno nabrajanje imena predmeta nazvati pismenim sastavkom? Smije, i to zato, što ove vrsti sastavak odgovara vremenskom stupnju znanja učenikova, a i zato, što učenik samostalno piše.

Kako ćemo se dugo zadržati na slobodnim sastavcima pri nabrajanju riječi? Tako dugo, dok učenici ne upoznadu sva mala slova. To će trajati po prilici do nešto iza Božića. Iza Božića pisat ćemo već rečenice. O tome kasnije. — Iza četvrtog sastavka piše se uvijek samo slobodno. Pri obradbi, upoznavanju svakog slova moći će učenici pisati druge nove riječi i to bez pomoći učiteljeve.

Hoće li učenici moći da samostalno pišu nove riječi, nova imena? Gdje im je podloga za to? Naš rad, koji smo provodili kod upoznavanja slova (analiza i sinteza), osposobit će učenike, da napišu svaku riječ od dva, tri i više slogova samostalno i točno. Mi se sjećamo, da smo kod obradbe svakog slova sastavljali na stalku riječi, u kojima to slovo dolazi u sredinu, na početku i na kraju. Sada nam je jasna velika vrijednost dobro provedene analize i sinteze s jedne strane i uporabe stalka s druge strane. Osim toga pisali smo i diktate (riječi), u kojima novo slovo dolazi. Ako sada kompariramo naša razlaganja pri upoznavanju pojedinih slova i prve pismene sastavke, opazit ćemo, da između jednoga i drugoga postoji organska veza. Radi te organske veze i jedinstvenosti rada u školi dolaze naši prvi sastavci u vrijeme, kad učenici upoznavaju pojedina pismena, a sastoje u samom pisanju riječi. Oni traju, kako smo već kazali, dok učenici upoznaju sva mala slova.

Do sada izneseni sastavci čine **prvi stupanj pismenih sastavaka** u prvom razredu.

2. Drugi stupanj pismenih sastavaka.

U čemu sastoji drugi stupanj? Kada treba prijeći u drugi stupanj? Čim su učenici upoznali sva mala slova, proširuju se i naši sastavci. Sa pisanjem pojedinih riječi prestajemo i prelazimo na **pisanje rečenica.**

Hoće li biti naši učenici sposobni da samostalno pišu rečenice? Hoće. Mi smo već ranije razložili, kako ćemo učenike uputiti (priviknuti) u samostalnu gradnju rečenica. To smo učinili već prvih dana dječjeg školskog života. Dakle gradnja rečenica ne će činiti nikakvih poteškoća. Sada će nam preostati samo to, da temeljito provedemo **analizu rečenice** t. j. rastavljanje rečenice u riječi. Svu ostalu analizu proveli smo ranije (rastavljanje riječi u glasove i slogove) .

Kakove ćemo rečenice pisati? Najlakši prijelaz od pisanja riječi na pisanje rečenica bit će, ako počnemo pisati rečenice od dvije riječi. Rečenice od dvije riječi pisat ćemo najprije i zato, što će na taj način biti učenicima i analiza rečenice najlakša i najrazumljivija. Iza pisanja rečenica od dvije riječi, prijeći ćemo na rečenice od tri i četiri riječi.

Budući da naši učenici još ne poznaju velikih slova, pisat ćemo rečenice malim početnim slovom, a na kraju rečenice postavljat ćemo zarez.

Da bude svakome jasan pismeni sastavak drugog stupnja u prvom razredu, obradit ćemo i taj metodički.

Metodička obradba pism. sast. drugoga stupnja.

Sadržaj sastavak: Rečenice: **peć gori, ura bije, kreda piše, učitelj govori.**

1. Prijelaz od riječi na rečenice. Pokažemo učenicima peć. Kako se zove ova stvar? Što smo izgovorili, kad kažemo p e ć? (Izgovorili smo jednu riječ). Tko će napisati na ploču riječ p e ć? — Učenik napiše p e ć. Isto tako pokažemo uru, kredu i t. d. Djeca ustanove, da su to riječi i napišu ih na ploču.

Navještaj: Djeco, vi već znate jako dobro pisati pojedine riječi ili imena stvari, **a danas ćemo pisati rečenice o stvarima.**

b) Pogledajte peć! Recite joj svi ime! Glasno! Vi već znate, što smo kazali, kad kažemo peć! — Pogledajte, što peć radi, ali ne kažite ništa. Učenici gledaju, kako peć gori. Kažite svi samo ono, što radi peć. (Gori.) Još! (Gori)! Tko bi znao kazati cijelu rečenicu o peći? (Peć gori). Kažimo svi tu rečenicu! (Peć gori). Što smo rekli o peći? (Rekli smo rečenicu). Neka kaže rečenicu o peći samo Marko!

c) Sada ću vas pitati nešto, što vas još nikada nisam pitao. Prije mi recite svi rečenicu o peći! (Peć gori). **Koliko riječi ima rečenica** »peć gori«? **(Dvije riječi).** Kako to znate, da su dvije? **(Peć** je jedna riječ, a **gori** je druga riječ). Recimo svi prvu riječ! — Pokažite stvar, koju označuje prva riječ! (Djeca pokazuju peć). Sada recimo svi drugu riječ. Pokažite prstom, što označuje druga riječ? (Djeca upru prstom prema otvoru peći). Time smo htjeli pokazati, da broj riječi odgovara broju stvari odnosno činu.

d) Kažimo još jednom cijelu rečenicu! — Koliko ima riječi? Koja je prva, koja druga? — Što sačinjavaju obadvije riječi? (One sačinjavaju jednu rečenicu). Sada ću vas malo drukčije pitati. Od čega sastoji rečenica? **(Rečenica sastoji od riječi).** — Mi smo istom na ovom stupnju proveli analizu rečenice u riječi, a ranije smo je izostavili. Time smo uštedili suvišan napor i učitelju i učeniku.

Točno ćemo na isti način doći do ostalih rečenica (ura bije, kreda piše, učitelj govori). — Kod gradnje svake rečenice provest ćemo i njezinu točnu analizu. Ustanovit ćemo, da broj riječi u rečenici odgovara faktičnom stanju stvari, da riječi čine rečenicu, t. j. da rečenica sastoji od riječi.

2. Sabiranje rečenica. Koju smo rečenicu kazali o peći? Kaži je, Milane! — Koja je prva riječ? Druga? — Koju smo kazali o uri? — Koju o kredi? O učitelju? — Svaku rečenicu analiziramo.

Kažimo svi rečenicu o peći! — Tko bi znao tu rečenicu napisati na ploči? Koju ćeš riječ najprije napisati? Koju zatim? Koliko ćeš puta zasebice pisati? (Dva puta). Napiši je! — Kad je učenik gotov, ostali učenici kažu svoje mišljenje o pravilnosti napisane rečenice. Bit će dovoljno, ako još koji učenik napiše jednu rečenicu na ploči.

3. Pisanje rečenica u bilježnice. Ja vidim, da bi vi znali i ostale rečenice napisati na ploči, pak ćete ih lijepo (sve četiri) napisati u svoje bilježnice. No prije, nego li počnete pisati, kažite mi, što ćete postaviti na kraju svake rečenice? (Zarez). Učenici izvade bilježnice i pišu rečenice malim početnim slovom i na kraju postave zarez.

4. Čitanje sastavka. Kad su učenici gotovi, učitelj pozove pojedince, da čitaju, što su napisali i da svaki put kažu »zarez« tamo, gdje su ga postavili. Ujedno tražimo, da razjasne značenje svake rečenice.

5. Korektura. Ispravak se prevodi pojedinačno, zajednički na ploči, a i učenici jedan drugome, jer su već dosta »zreli« za to.

Ovako izrađen sastavak je pravi pismeni sastavak i ne može mu se prigovoriti. Jedini bi prigovor mogao biti, da su rečenice rastrgane, bez ikakve veze. No na takav prigovor ima i laki odgovor. Pismenom je sastavku na ovom stupnju samo ta svrha, da učenik u potpunim rečenicama izrazi i napiše misli bez obzira na njihovu međusobnu vezu.

Iznijeli smo gornju obradbu (jedinicu) kao primjer, da se vidi, kako će učitelj postupati u prvom, a isto tako u drugom i trećem sastavku na drugom stupnju u prvom razredu. Ako ovako obradimo još dva, tri sastavka (našom pomoći), moći će **dalje da sami učenici bez naše pomoći sastavljaju i pišu rečenice.**

U prvom smo sastavku obradili rečenice od dvije riječi. U drugom možemo obraditi dvije rečenice od dvije riječi i dvije rečenice od tri riječi. — U trećem sastavku uzet ćemo jednu rečenicu od dvije, dvije rečenice od tri i jednu od četiri riječi. Tako će učenici postepeno doznati, da ima rečenica od dvije, tri, četiri i više riječi.

Pri obradbi svakog sastavka po dispoziciji provest ćemo i analizu rečenice.

Četvrti ili peti sastavak pisat će učenici posve slobodno. Kako ćemo im taj sastavak zadati? Učitelj će donijeti u školu na pr. ove predmete i postaviti ih na stol: k u t i j u (za duhan), n o v i n e, n o ž i s v i r a l i c u. Ustanovit će s učenicima samo ime za svaki predmet i naložiti im, da o svakom predmetu napišu po jednu rečenicu i to kakovu tko hoće (po volji). Djeca će se tome veseliti, jer im to nije teško. Oni su već davno vješti gradnji rečenica. Napisat će po prilici ovo:

u kutiji stoji duhan, tata čita novine, nož reže, sviralica svira.

Što će biti još zanimljivo kod ovako slobodnog sastavka? Budući da su učenici vješti gradnji rečenica, bit će o istoj stvari napisano više raznih rečenica, jer učenici ne smiju da jedan drugome pomažu.

Kako ćemo dugo pisati rečenice malim početnim slovom? Tako dugo, dok čitamo u početnici vježbe sa malim tiskanim slovima. Možemo kazati još određenije: dok upoznamo prvo veliko slovo. To će trajati po prilici oko dva do tri tjedna.

Upoznavanje velikih slova spojiti ćemo s diktatima. Čim upoznamo prvo veliko slovo, obradit ćemo diktat, u kojem učenici doznaju, **da svaku rečenicu valja početi velikim početnim slovom i da se na kraju rečenice postavi točka.** Mi smo do sada počinjali rečenice s malim slovom za to, jer nismo poznali velikih slova, ali u buduće ne ćemo toga raditi. Prvi diktat (Rečenicu valja pisati velikim početnim slovom) obrađivat ili bolje reći aplicirat ćemo kod upoznavanja prvog, drugog i trećeg velikog slova. Drugi diktat (Krsna se imena pišu velikim slovom) obrađivat ćemo kod dalja dva, tri velika slova. Tako ćemo redom s upoznavanjem velikih slova spajati diktate tako, da ćemo istovremeno biti gotovi s velikim slovima i diktatima. Pravila naučena upoznavanjem velikih slova i s njima spojenim diktatima ponavljat će se uvijek u daljem radu.

Kad učenici upoznadu sva velika pismena i najobičnija gramatička pravila (iz diktata), pristupa se pravim, u potpunom smislu, pismenim sastavcima. Kod toga nastoji učitelj, da u svakom sastavku bude aplicirano po koje gramatičko pravilo. Ovakove sastavke izrađuju učenici u u početku po d i s p o z i c i j u, a kasnije i s l o b o d n o.

U ovom momentu dolazimo na t r e ć i stupanj pismenih sastavaka u prvom razredu.

Iznosimo niže po jedan sastavak trećeg stupnja i to: iz **1. Stvarne nastave i** *2.* **Estetsko-etičkog članka.** U ovim će sastavcima biti aplicirana prva gramatička pravila. Oba će sastavka biti obrađena po dispoziciji. Kad se obrade po dispoziciji dva, tri sastavka i ustanovi, da učenici znaju upotrebiti ono, što su u gramatici učili, zadaju se slobodni sastavci.

3. Metodička obradba p. s. trećeg stupnja.

1. Stvarna obuka.

Sadržaj sastavka: Jorgovan raste u vrtu. Klinčić ugodno miriše. Zimzelen je modre boje. Perunika ima velik cvijet. Tratinčica ima mnogo latica.

Iz gornjih se rečenica vidi, da se sa sastavcima trećeg stupnja počinje na proljeće. Budući da je u proljeću cvijeće onaj objekat, koji skreće na se svu dječju pažnju, to smo izabrali cvijeće, da nam ono posluži za pismeni sastavak trećeg stupnja u prvom razredu. U tu svrhu donese učitelj u školu **jorgovan, klinčić, zimzelen, peruniku i tratinčicu** te postupa ovako:

a) **Ustanovljivanje imena.** Evo, donio sam u školu nešto što vas vrlo zanima. Što je ovo, što sam donio? (Cvijeće). Pogledajte ovo cvijeće! Koji se cvijet tebi najviše dopada? A koji tebi? Koji tebi? Djeca kazuju redom, koji im se cvijet dopada. Što mislite, gdje sam pobrao ovo cvijeće? (U vrtu, na polju).

Tko od vas pozna koji cvijet? (Ovo je jorgovan). Tko još pozna? Tko još? Kaži ti, kako se ovaj cvijet zove! (Jorgovan). Postavi jorgovan na kraj stola! Recite svi, kako se zove! — Napiši mu ime na ploču! — Tko pozna još neki cvijet? (Ovo je klinčić). Neka kaže cijeli ovaj red, kako se ovaj cvijet zove! (Klinčić). Milane, uzmi klinčić, pokaži ga cijelom razredu i kaži, kako se zove! Sada ga postavi na stol do jorgovana. Recite svi, kako se zove cvijet, koji je Milan postavio na stol kraj jorgovana. Napiši mu ime na ploču! — Kako se zove prvi cvijet na stolu? Kako drugi? — Tako se redom ustanove imena svega cvijeća i postavi se na stol, a ime svakog cvijeta napiše jedno dijete na ploču.

b) **Gradnja rečenica.** Slavko, dođi k stolu i kaži imena cvijeća onim redom, kojim stoji na stolu! (Jorgovan, klinčić, zimzelen, perunika i tratinčica). Sada govorimo svi polagano imena cvijeća, a Mirko će pokazivati imena napisana na ploči!

Recimo svi ime prvog cvijeta! (Jorgovan). Svaki neka izmisli jednu rečenicu o jorgovanu! (Jorgovan je lijep). Sada kaži, Milutine, rečenicu, koju si izmislio! (Jorgovan je ružičaste boje). Kaži, Petre, rečenicu! (Jorgovan raste u vrtu). — Tako govore učenici rečenice o jorgovanu, koliko znadu, Koja vam se od ovih rečenica najviše dopada? (Ona, koju je kazao Petar). Kaži je, Petre, još jednom! **(Jorgovan raste u vrtu).** Tu ćemo rečenicu zapamtiti, a osobito ti Petre!

Koji je drugi cvijet po redu na stolu? (Klinčić). Svaki izmisli rečenicu o klinčiću! (Klinčić je crven). Kaži ti svoju (Klinčić raste u loncu). — Dušane pomiriši klinčić. Kaži rečenicu o njemu! **(Klinčić ugodno miriše).** Koja vam se rečenica o klinčiću najviše dopada? (Dušanova). I tu ćemo zapamtiti. — Na isti način dođemo do rečenica **»Zimzelen je modre boje«, »Perunika ima veliki cvijet« i »Tratinčica ima mnogo latica«.** Učenicima dozvoljavamo, da govore i više rečenica o jednom cvijetu.

c) Sabiranje rečenica. Učitelj pozove one učenike, koji su kazali najprikladnije rečenice, da ih ponove. Zatim pozove jednoga učenika, da dođe k stolu i kaže o svakom cvijetu onu rečenicu, koju smo već kazali. Učenik govori: Jorgovan raste u vrtu. Klinčić ugodno miriše. Zimzelen je modre boje. Perunika ima velik cvijet. Tratinčica ima mnogo latica. — Još pozove pojedine učenike, da rečenice ponove, a zatim ih ponove svi u zboru.

Navještaj: Eto, vi znate lijepo govoriti rečenice o cvijeću, a čemu nam to treba? **(Mi ćemo te rečenice pisati).**

a) **Kontrola gramatičkog znanja.** Dobro, vi ćete rečenice pisati u bilježnice, ali prije moramo vidjeti, hoćete li vi to znati.

Koju smo rečenicu kazali o tratinčici? Recimo je svi! Koliko ima riječi? Tko želi napisati tu rečenicu? Dođi k ploči, Ivane, i kaži nam, što ćeš napisati? (Tratinčica ima mnogo latica). Koliko ima riječi? Koja je prva, druga, treća, četvrta riječ? Evo ti krede i napiši rečenicu o tratinčici! — Pročitaj, što si napisao! Pogledaj, je li sve dobro! — Zašto si počeo pisati velikim slovom? Zašto si na kraju rečenice postavio točku? Zašto si svaku riječ pisao zasebice?

e) **Pisanje rečenica.** Pogledajte naše cvijeće na stolu! Koliko ćete rečenica napisati? Koliko ćete puta početi pisati velikim slovom? Koliko ćete puta postaviti točku? Kako ćete pisati riječi? (Svaku zasebice).

Izvadite bilježnice i svaki će od vas napisati s a m o po jednu rečenicu o svakom cvijetu! — Prije nego li počnete pisati, kažite mi, koji ćete naslov dati današnjem sastavku? Djeca govore razne naslove, a najljepši se izabere i napiše na ploču. Učenici ga prepišu i pišu rečenice.

f) **Korektura.** Ispravak se vrši ili pojedinačno ili zajednički na ploči. Prije zajedničke korekture pregledavaju učenici jedan drugome sastavak.

Kad je sastavak gotov, svaki se učenik potpiše (ime i prezime) i napiše ime mjesta.

Ovaj je sastavak, osim upoznavanja cvijeća, imao zadaću, da se kontroliše odnosno još bolje utvrdi gramatičko znanje stečeno u diktatima. Malo kasnije iznijet ćemo još jedan sastavak, kojemu će biti svrha da utvrdi gramatičko znanje, stečeno u nekom drugom diktatu.

Kad smo ovako obradili prvi pismeni sastavak trećeg stupnja po dispoziciji, možemo slijedeći sastavak zadati učenicima, da ga obrade samostalno, slobodno. Formom će biti jednak prvome, jedino će biti drugi materijal, o kojem će učenici pisati.

Kako bi imao izgledati slobodan sastavak trećeg stupnja? Učitelj naruči učenicima već dan prije, da svaki donese u školu pet cvjetova. U školi se ustanove imena cvijeća. Svaki učenik drži svoje cvijeće kod sebe na klupi i dobije nalog, da o svakom cvijetu napiše samo jednu rečenicu. Kakove će biti rečenice, koje će učenici samostalno napisati? U prvom redu bit će rečenice različite, jer učenici imadu razno cvijeće.

Drugo, ma da imadu učenici isto cvijeće, rečenice će opet biti različite, jer naši učenici znadu o jednom cvijetu da kažu i više od jedne rečenice. Svaki će učenik nastojati da napiše takvu rečenicu, kakovu ne će napisati njegov drug, jer svako dijete voli da bude originalno. Baš radi toga smo zahtijevali kod gornjeg sastavka, da nam učenici o jednom cvijetu na pr. jorgovanu i klinčiću kažu po više rečenica, makar su samo po jednu smjeli da napišu. — Najglavnija dobit ovakvog sastavka bit će u tome, što se učenici privikavaju na samostalnost, a sastavci ne će biti jednolični.

2. Estetsko-etički članak.

Sastavak o cvijeću, što smo ga gore iznijeli, bazira na stvarnoj obuci. Izvedba je gornjeg članka dosta laka. No sastavak, koji ćemo iznijeti niže, a bazira na estetsko-etičkom članku, mnogo je teži od gornjeg. Zašto? Kod stvarne obuke imali smo predmete (cvijeće), koje smo servirali učenicima. Učenici su gledali u predmete, dok su pisali sastavak. Oni su vidjeli boju predmeta, veličinu, oblik; njuhom su im ustanovili miris, okusom okus, opipom hrapavost, glačinu, tvrdoću, mekoću itd. Učeniku dakle sam predmet govori, što imade o njemu da piše i što je za nj najmarkantnije. Zatim imade učenik već neko iskustvo o predmetima, koji se obrađuju u stvarnoj obuci u prvom razredu. Učeniku treba samo jedno stvojstvo, da može pisati o predmetima, a to je zamjećivanje, opažanje. I gradnja rečenica je laka, jer za svako svojstvo ili osebinu predmeta napiše po jednu rečenicu.

Posve je drukčije, kad se hoće da izvede pismeni sastavak iz estetsko-etičkog članka. Istina je, da se sastavak piše istom onda, kad je učenicima sadržaj članka poznat i kad su taj članak već nekoliko puta pripovijedali. Svejedno je teško učenicima jedan članak pripovijedati u kratkim i potpunim rečenicama. Učenici ne znaju često razlikovati u članku bitno od nebitna. Za njih čini cijeli članak jednako vrijednu cjelinu. — Osobito je učenicima teško u nekoliko kratkih, jasnih i potpunih rečenica prikazati pismeno događaj, što ga članak opisuje. I u tome se može postići lijepih rezultata već u prvim godištima, ako se racionalno i pedagoški postupa.

Kako ćemo dakle obraditi pismeni sastavak na osnovi estetsko-etičkog članka? Uzmimo za primjer članak »I v o i l e p t i r« 61. str. (prva čitanka). Članak je učenicima već poznat iz jezične nastave. Sada hoćemo da izvedemo iz njega sastavak, t. j. da u nekoliko rečenica prikažemo cijeli događaj, a da pri tom imadu učenici koristi i u pogledu sastavljanja.

Sadržaj sastavka: Mali je Ivo lovio leptira. Leptir je letio poljem. Ivo je gledao u leptira. Pao je u jarak. Udario se i plakao.

a) **Ponavljanje članka.** Pripovijedali smo jučer o malom Ivi i leptiru. Vi ste Ivin događaj lijepo ilustrirali s pomoću raznobojnog papira, a sada bih želio, da netko još pripovijeda, što se Ivi dogodilo. Pripovijedaj, Marko !

Navještaj: Bilo bi dobro da Ivin događaj opišemo.

b) **Razgovor o sadržaju.** Što ćemo o Ivi pisati? Učenici kazuju, što bi se moglo napisati.

c) **Gradnja rečenica.** Koga je lovio mali Ivo? (Mali je Ivo lovio leptira). Recimo svi tu rečenicu! — Kuda je letio leptir? (Leptir je letio poljem). Što je radio Ivo? (Ivo je za njim trčao). Kuda je sve trčao za leptirom? (Po polju, po kamenju, po trnju). Što mu se dogodilo? (Pao je u jarak). Što mu se dogodilo, kad je pao? (Udario se i plakao). — Svaki odgovor, koji nam je potreban za sastavak, ponavlja više učenika

a i svi skupa. Pitanja mogu postavljati učenici i to tako, da učitelj kaže na pr. Petru, neka pita Slavka, koga je lovio mali Ivo. Petar upravi direktno na Slavka pitanje na pr.: Koga je lovio Ivo? Ivo je lovio leptira, odgovara Slavko. Time postaje obuka veselija.

Kad smo jedamput dobili od učenika rečenice, koje smo željeli, postavimo iznova pitanje, da dobijemo prvi odgovor. Kad smo ponovno dobili prvi odgovr, učenici ga ponove u zboru, a učitelj napiše na ploču natučak, koji će učenike sjetiti na dotičnu rečenicu. Tako se postupa za drugu, treću, četvrtu i petu rečenicu. Konačno su slijedeći natučci na ploči:

Ivin lov. — Let leptira. — Ivino gledanje. — Pad. — Plač. Kod napisa prvog natučka na ploču, pitat će učitelj učenike: Zašto sam napisao »Ivin lov«? (Da se sjetimo na rečenicu, koju ćemo napisati u bilježnice). Tako ih isto pita, na što ih sjećaju ostali natučci.

d) **Odgovaranje na natučke.** Učitelj pozove jednoga učenika, da pročita prvi natučak s ploče, a drugoga, koji će odgovoriti ono, što će napisati u bilježnicu. Isto tako jedan učenik čita drugi natučak, a jedan kaže rečenicu, na koju ih sjeća natučak. Tako redom do kraja. — Kad su svi natučci pročitani i kad je na svaki natučak dat odgovor, pozovemo jednoga učenika, koji će čitati sve natučke, a drugoga, koji će kazati sve rečenice, koje valja napisati. Na koncu pozovemo učenika, koji će gledati u natučak na ploči, ali ih ne će glasno čitati, već će glasno govoriti ono, na što ih natučci sjećaju.

(Ivin lov). Mali je Ivo lovio leptira.
(Let leptira). Leptir je letio poljem.
(Ivino gledanje). Ivo je gledao u leptira.
(Pad). Pao je u jarak.
(Plač). Udario se i plakao.

e) **Gramatička kontrola.** Na koju te rečenicu sjeća prvi natučak? (Mali je Ivo lovio leptira). Koliko riječi ima ta rečenica? Koja je prva riječ, druga itd. — Dođi k ploči, Zdenko, i napisat ćeš tu rečenicu na ploču! Kaži još jednom rečenicu, koju ćeš napisati! Napiši! — Zašto si počeo pisati velikim slovom? Zašto si na kraju rečenice postavio točku? A zašto si riječ »Ivo« napisao velikim slovom? (Jer je Ivo krsno ime, a krsna se imena pišu u v i j e k velikim slovom).

f) **Pisanje rečenica.** Kad smo ustanovili, da će učenici znati pisati rečenice i da će znati primijeniti gramatičko znanje, razdijelimo im bilježnice i svaki sam piše. Prije nego li učenici počnu pisati, ustanovi se naslov sastavku.

g) **Korektura.** Ispravak se provede na način, kako je u prijašnjim sastavcima prikazan.

Ovim smo sastavkom ponovili staro gramatičko znanje, obrađeno u dva prva diktata, t. j. da se osim početka rečenice i krsna imena pišu velikim slovom. Druga je svrha sastavku, da prikaže, kako se iz članka mogu izlučiti najkarakterističnije misli. Više nego li u prvom razredu,

ovakovi se sastavci provode u drugom i trećem razredu, kad treba da se utvrdi znanje stečeno s pomoću estetsko-etičkih članaka, geografije, historije i t. d.

Svakome je jasno, da ovako proveden sastavak ima prednost pred jednostavnim prepisivanjem, odgovaranjem na pitanja ili korigiranim pismenim sastavcima. Ovdje se učeniku vrlo malo pomaže. On ima da sam konstruira rečenice, a natučak mu služi kao putokaz, da ne zastrani.

Slijedeći sastavak iz estetsko-etičkog članka provest ćemo bez natučaka i to tako, da najprije obradimo članak, a onda se s djecom d o g o v o r i m o, koje bismo rečenice mogli napisati u bilježnice. Te rečenice utvrdimo i ponovimo nekoliko puta, a djeca ih zatim pišu u bilježnice i to bez natučaka. Ovo d o g o v a r a n j e o rečenicama, koje će se pisati, čini prijelaz od natučaka posve slobodnim sastavcima.

Time bismo završili sa pismenim sastavcima u prvom razredu. Sada nastaje pitanje: Koja je konačna svrha pismenim sastavcima u prvom razredu? Pismenim sastavcima je zadaća, da se s pomoću njih dijete nauči k a z a t i i n a p i s a t i m i s a o u p o t p u n o j r e č e n i c i te da u p i s a n j u u p o t r i j e b i n a j o b i č n i j a p r a v o p i s n a i g r a m a t i č k a p r a v i l a.

Sistem pismenih sastavaka u prvom razredu.

Prvi stupanj sastoji u pisanju riječi (imena stvari). S prvim se stupnjem započne, kad učenici poznadu oko 15, a preko 10 malih slova.

Drugi stupanj sastoji u pisanju rečenica od dvije, tri, četiri i pet riječi. Sa drugim se stupnjem započne, kad učenici poznaju sva mala slova. Rečenice počinju pisati malim slovom, a na kraju postavljaju zarez.

Treći stupanj počinje, kad učenici poznadu sva velika slova. Na trećem se stupnju aplicira gramatično i pravopisno znanje stečeno u diktatima. Diktati se obrađuju u vrijeme, dok se upoznavaju velika slova. — Sastavci na drugom i trećem stupnju izrađuju se po dispoziciji u početku, a kasnije slobodno onako, kako smo ranije prikazali. Učenici počinju pisati rečenice velikim slovom, a na kraju postavljaju točku.

Pismeni sastavci u drugom razredu.

Pismeni sastavci u drugom razredu bit će u početku jednaki onima trećeg stupnja u prvom razredu. Kad bismo na pr. u jeseni htjeli da izvedemo pismeni sastavak o voću, postupali bismo isto, kao što smo postupali u prvom razredu sa cvijećem, jedino bismo od učenika zahtijevali, da o jabuci napišu dvije rečenice mjesto jedne. Isto tako o kruški, šljivi, breskvi i t. d. Naš bi dakle zahtjev bio veći, što je i opravdano, jer su učenici za nekoliko mjeseci stariji.

Osobitu pažnju valja posvetiti pismenim sastavcima na osnovu natučaka. Natučke možemo na razne načine da napišemo. Oni mogu da sastoje od dvije riječi kao i u prvom razredu na pr. »Ivin lov«, a mogu da sastoje i od samo jedne riječi kao »Pad«. Ako valjano budemo obrađivali estetsko-etičke članke, razne događaje i doživljaje djece u pismenim sastavcima, uspjet ćemo, da će učenici već nakon nekoliko mjeseci moći da neki d o g a đ a j s a m o s t a l n o opišu. Na koncu knjige iznosimo nekoliko takovih radova.

Tijekom cijele školske godine u drugom razredu nastojat ćemo, da budu pismeni sastavci imali neku vezu s diktatima t. j. provodit ćemo takove sastavke, u kojima će učenici moći primijeniti ono, što su u diktatima doznali. Zadaća je diktatima, da učenika upoznaju s najjednostavnijim gramatičkim i pravopisnim pravilima. U pismenim se sastavcima aplicira stečeno znanje u diktatima. Ako to učenici čine, tada su diktati postigli svrhu.

Donosimo niže jedan takav sastavak izrađen po dispoziciji. Uzet ćemo ono isto cvijeće, koje smo rabili u prvom razredu. Kakav ćemo sastavak moći o tom cvijeću provesti u drugom razredu pri kraju školske godine?

Sadržaj sastavka. Na stolu je ovo cvijeće: jorgovan, klinčić, zimzelen, perunika i tratinčica. Cvijeće je žute, bijele, modre i crvene boje. Najljepši je cvijet klinčić. Najugodnije miriše jorgovan.

Kako ćemo doći do ovog sastavka?

Donijet ćemo cvijeće u školu. Najprije valja ustanoviti ime pojedinog cvijeta. Učenici mirišu cvijeće i kazuju, kako djeluje na njih miris pojedinog cvijeta. Zatim se govori o bojama i ljepoti cvijeća, gdje raste, zašto ga ljudi sade u vrtove i t. d. Kad smo se tako o svemu porazgovorili, pitamo učenike, bi li dobro bilo, da o cvijeću nešto napišemo. (Navještaj).

Učenici kazuju, što bi se moglo o cvijeću pisati. Naravno, da učenici ne će kazati sve ono, što mi želimo. Zato će učitelj pitanjima navesti učenike na ono, što je za sastavak potrebno. Učitelj postavi slijedeća pitanja, na koja učenici odgovaraju redom, kako ih učitelj postavlja: Koje je cvijeće na stolu? — Kakvih je boja cvijeće? — Koji je cvijet najljepši? — Koji najugodnije miriše? — Kad su jednom učenici na sva pitanja odgovorili, vratimo se opet prvom pitanju: Koje je cvijeće na stolu? Učenici odgovore, a učitelj napiše na ploču natučak: **Cvijeće-stol.** Učenici su već vješti gradnji rečenica s pomoću natučaka i znat će, zašto je napisan natučak. Zatim slijedi drugo pitanje: Kakvih je boja cvijeće? Učenici opet odgovore, a učitelj napiše natučak: **Cvijeće — boje.** Tako isto dođe do trećeg i četvrtog natučka: **Najljepši cvijet. Najugodniji miris.**

Kad su sva četiri natučka napisana na ploči, pozovemo jednog učenika da čita natučke, a drugog, da govori rečenice. Na koncu gleda jedan učenik u natučke na ploči, a govori samo rečenice, koje će pisati u bilježnice.

(Cvijeće — stol). Na stolu je ovo cvijeće: jorgovan, klinčić zimzelen, perunika i tratinčica.

(Cvijeće — boje). Cvijeće je žute, bijele, modre i crvene boje.

(Najljepši cvijet). Najljepši je cvijet klinčić.

(Najugodniji miris). Najugodnije miriše jorgovan.

Sada slijedi gramatička i pravopisna kontrola. Ona sastoji u tome, da jednoga učenika pozovemo k ploči, da napiše jednu rečenicu, koja nam se čini najtežom. Kad je učenik gotov, pitamo ga, zašto je postavio dvotočje, zašto iza svake riječi zarez, zašto ispred posljednje i itd. Tako ponovimo opet ono, što smo već u diktatu obradili.

Kad se uvjerimo, da učenici znaju postavljati interpunkcije kako valja, razdijelimo bilježnice i učenici pišu sastavak. Dok učenici pišu, cvijeće stoji poredano na stalu tako, da ga svaki učenik može dobro vidjeti. — Kad je sastavak g o t o v, p r o v e d e se ispravak.

U ovom su sastavku imali učenici mnogo riječi da samostalno umetnu do potpune i logične rečenice. Tako u prvoj rečenici devet riječi, u drugoj šest riječi, dok u posljednjim dvjema manje, ali zato smo im dali mjesto na koncu sastavka.

U slijedećem sastavku, koji bi imao istu zadaću, pomogli bismo djeci mnogo manje. Taj bi mogao na pr. ovako izgledati: **Stvari u školi. Boje stvari. O svakoj stvari jednu rečenicu.** Dosta je, da ova tri natučka napiše učitelj na ploču i da ništa više ne govori; učenici će znati da samostalno pišu sastavak. Sastavak će biti izrađen bez pogrešaka.

S pomoću natučaka obrađivat ćemo u početku estetsko-etičke članke, razne zajedničke dječje doživljaje, događaje, školske šetnje, škol. svečanosti, sajmove u mjestu, proslave itd. Naravno, da ćemo uvijek, prije pisanja natučaka na ploču, tražiti od djece, da ona kažu, što bi vrijedno bilo da se o stanovitoj stvari napiše. Sloboda dječjeg iskazivanja je od velike važnosti. Ali djeca često iskazuju nesuvislo, rastrgano, bez reda. Zato je učitelj onaj regulator, koji ima da dječje iskaze svede na pravu mjeru i da im dade pravi smjer. Radi direktive djeci u radu, potrebni su u početku natučci. Pismeni sastavci s pomoću natučaka dobri su i zato, što se u svaki sastavak, komu je natučcima određeni sadržaj i opseg, može lijepo da unese i po koje gramatičko pravilo iz diktata.

Prijelaz od natučaka do posve slobodnih sastavaka čini r a z g o v o r. Razgovorom odredimo sadržaj sastavku, koji će se pisati i formu, u kojoj će se napisati. No ovaj se razgovor razlikuje od onoga, koji vodimo s djecom prije napisivanja natučaka. Ovim je razgovorima zadaća, da se već njima (razgovorima) odredi točno sadržaj i forma, u kojoj će se sastavci napisati. Djeca iskazuju sve ono, što će napisati i kako će napisati u suvislim cjelinama. Iza ovakovih razgovora ne slijedi napisivanje natučaka na ploči, već učenici odmah pišu sadržaj u bilježnice bez ikakvog putokaza.

Iza nekoliko provedenih pismenih sastavaka s pomoću r a z g o v o r a prelazimo na posve slobodne sastavke. Kod slobodnih sastavaka učitelj zada djeci sam temu ili sporazumno s djecom, a oni samostalno pišu bez ikakve pomoći bilo natučaka, bilo razgovora.

Kako vidimo i drugi razred ima svoj sistem za provedbu pismenih sastavaka i to: 1. Najprije izrađujemo sastavke s pomoću **natučaka.** 2. **S pomoću razgovora** o građi i formi sastavaka i 3. Posve **slobodne** sastavke.

Mi smo navijestili, da ćemo već u prvom razredu osposobiti učenike za samostalno sastavljanje. U tome smo i uspjeli. Sada nastaje pitanje: Ako su već u prvom razredu sposobni učenici da samostalno sastavljaju, čemu je onda potreban poseban sistem za drugi i treći razred? Moglo bi se reći, da je to suvišan posao, jer ako nešto već posjedujemo, znamo i možemo, čemu se još za to boriti? Ovakova su pitanja na oko opravdana. Ali ako pomislimo, da su opći zahtjevi, koje stavlja škola na prvi razred maleni, za drugi veći, za treći još veći, bit će u vezi s time i naši zahtjevi, što se tiče slobodnog sastavljanja isto tako gradirani t. j. za prvi razred maleni, za drugi veći, a za treći još veći. (Vidi sistem p. s. u osnovnoj školi).

Koju svrhu imadu pismeni sastavci u drugom razredu? Pismeni sastavci imadu tu svrhu, d a s e u p i s a n j e u n e s e m a l o s i s t e m a i l o g i k e. Dalje: u č e n i c i m o r a j u s t e ć i s p o s o b n o s t, d a o n o, š t o s u n a u č i l i u d i k t a t i m a, z n a j u p r i m i j e n i t i u s a s t a v k u. Treće: s p o m o ć u s i s t e m a t s k e p r o v e d b e p. s. (s pomoću natučaka i razgovora) m o r a j u u č e n i c i s t e ć i s p o s o b n o s t, d a m o g u i s a m i s a m o s t a l n o i u k r a t k o d a o p i š u n e k i d o g a đ a j i l i d o ž i v l j a j.

U trećem ćemo razredu provoditi isti sistem, kao i u drugom.

Pismeni sastavci u trećem razredu.

Treći je razred bogat materijalom za pismene sastavke. U njemu dolaze novi predmeti: zemljopis i povijest. Zemljopis i povijest obrađuje se najuspješnije po geografskim i historijskim slikama i dopisivanjem sa školama onih krajeva i oblasti, koje se obrađuju. Slike iz povijesti i zemljopisa dobro će nam poslužiti za pismene sastavke. Svaka slika čini zasebice cjelinu. Ako hoćemo, da nam učenici s a m o s t a l n o opisuju slike, moramo ih tome naučiti. Prvi je uvjet za vjerno i istinito opisivanje slika svestrano opažanje. Zadaća je stvarne obuke, da još u nižim godištima (I. i II. razr.) nauči učenike svestrano opažati. Nas zanima u ovom slučaju, kako će učenici naučiti da opisuju historijske i geografske slike. — Evo primjera: Pri obradbi historijskog članka »T u g a« rabili smo i sliku »Dolazak Hrvata u Hrvatsku«. Sada hoćemo da tu sliku opišemo.

Metodička obradba.

Sadržaj sastavka: Na slici ima petoro braće i dvije sestre. Braća se zovu: Kluk, Lobel, Kosjenac, Muhlo i Hrvat. Sestre se zovu Tuga i Vuga. Braća traže put, kuda će voditi narod. Braća su našla put, jer trubač zove narod na odlazak. Narod se odmara u šatorima. U pozadini vide se brda, šume i močvare.

Kako ćemo doći do gornjeg sadržaja?

a) **Razgovor o sadržaju.** Prije svega pitat ćemo učenike, što bi bilo vrijedno da o gornjoj slici zabilježimo. Učenici će nam kazati, da bi vrijedno bilo da nešto napišemo o braći i to: **koliko je braće; kako se braća zovu; što rade; da li su našli pravi put; što trubač radi** i još štošta drugo.

b) **Sabiranje sadržaja.** Ovo, na što su nas djeca opomenula, moramo sabrati i dovesti u organsku vezu. To se može učiniti vrlo lako zgodnim pitanjima.

Djeca su najprije kazala, da bi vrijedno bilo zapisati, koliko je braće. Učitelj će pitati: Koliko ima braće, a koliko sestara? (Na slici ima petoro braće i dvije sestre). Čim su djeca odgovorila, učitelj napiše slijedeći natučak: »**Braća — sestre**«. Na što će vas sjetiti natučak »Braća — sestre«? (Sjetit će nas na rečenicu »Na slici ima . . .«). — Kako se braća zovu? (Braća se zovu: Kluk, Lobel, Kosjenac, Muhlo i Hrvat). Učitelj napiše natučak: **Imena braće.** Na što vas sjeća ovaj natučak? — Kako se zovu sestre? (Sestre se zovu Tuga i Buga). Napišemo natučak: **Imena sestara.** — Što traže braća? (Braća traže put, kuda će narod voditi). Natučak: **Braća — put.** Da li su braća uspjela na nađu pravi put? (Braća su našla pravi put, jer trubač zove narod na odlazak). Natučak: **Uspjeh traženja.** — Što radi narod, dok braća traže put? (Narod se odmara u šatorima). Natučak: **Narod — šatori.** Što se vidi u pozadini? (U pozadini vide se brda, šume i voda). Natučak: **Izgled pozadine.**

Iza svakog dječjeg odgovora, koji je prikladan da ga djeca napišu u bilježnicu, učitelj napiše na ploči natučak, koji će učenike sjetiti na odgovor. Svaki put pitamo djecu, na što ih natučak sjeća.

c) **Određivanje sadržaja.** Na ploči imademo napisane ove natučke: **Braća — sestre. Imena braće. Imena sestara. Braća — put. Uspjeh traženja. Narod — šatori. Izgled pozadine.**

Djeco, na ploči imademo natučke za sastavak, pa da vidimo, da li biste vi znali odgovarati prema natučcima. Učitelj pozove jednoga učenika, da čita natučke, a druge učenike izmjenično, da odgovaraju, što će napisati u bilježnice. Zatim zove pojedine učenike, da svaki čita tiho natučak, a glasno odgovori, što će napisati. Konačno jedan učenik čita tiho jedan natučak za drugim, a glasno odgovara cijeli sastavak i to onako, kako će napisati u bilježnicu.

(Braća — sestre). Na slici ima petoro braće i dvije sestre.
(Imena braće). Braća se zovu: Kluk, Lobel, Kosjenac, Muhlo i Hrvat.
(Imena sestara). Sestre se zove Tuga i Buga.
(Braća — put). Braća traže put, kuda će voditi narod.
(Uspjeh traženja). Braća su našla pravit put, jer trubač zove narod na odlazak.
(Narod — šatori). Narod se odmara u šatorima.
(Izgled pozadine). U pozadini vide se brda, šuma i voda.

U zagradama su natučci, a kraj njih rečenice, koje će učenici pisati u svoje bilježnice.

d) **Gramatička kontrola.** Djeco, vi znate vrlo dobro odgovarati na natučke, a sada da vidimo, biste li vi znali to i napisati. — Pročitajmo svi drugi natučak! (Imena braće). Na koju te, Dušane, rečenicu sjeća ovaj natučak? (Braća se zovu: Kluk . . .). Izađi napolje, pak ćeš napisati tu rečenicu. Ponovi je još jednom! Koliko imade riječi? (9.). Napiši! — Dječak napiše pravilno. (Gotov sam). Pogledaj, da li je sve uredu! (Jest, sve je uredu). I ostali učenici ustanove, da je sve u redu. — Zašto si iza riječi z o v u postavio dvotočje? Zašto si imena braće pisao velikim slovom? i t. d.

Pročitajmo peti natučak! (Braća su našla pravi put, jer . . .). Koliko imade riječi u toj rečenici? Napiši, Gojko, rečenicu na ploču! — Zašto si iza riječi »p r a v i p u t« postavio zarez? (Riječ j e r je veznik, a ispred veznika postavljamo zarez).

e) **Pisanje sastavka.** Vidim, da ćete dobro pisati sastavak. Izvadite svoje bilježnice i neka svaki sam napiše sastavak.

f) **Ispravak sastavka.** Kad su učenici gotovi, provedemo ispravak. Učenici će sami jedan drugom ispravljati i to ona dvojica, koji su u istoj klupi. Ako neku pogrešku ne znadu učinici da isprave ili sumnjaju, da je pogreška, potraže pomoć kod učitelja.

Bit će možda potrebno, da još jednu ili dvije historijske ili geografske karte obradimo s pomoću n a t u č a k a. Treću, četvrtu i petu obradit ćemo s pomoću r a z g o v o r a, kao što smo prikazali u drugom razredu.

Primjer, koji smo iznijeli za opis historijske karte prema n a t u č c i m a (u početku), a prema r a z g o v o r u kasnije, vrijedi i za sve ostale sastavke kao opise šetnja, svečanosti, prirodnih pojava, dječjih doživljaja, pisma i t. d. Sve daljnje sastavke pišu učenici samostalno, jer n a t u č c i i r a z g o v o r samo su prelazne ljestvice, kojima dolazimo do slobodnog sastavljanja.

U početku će opisivanje biti možda nepotpuno, ali ako se to događa kod više učenika, znak je, da nisu učenici imali dobru nastavu u nižim razredima. No kad jedamput osposobimo učenike, da sami sastavljaju i opisuju događaje, doživljaje, slike i pojave, onda smo postigli

trajnu vrijednost, jer više o samostalnom i slobodnom sastavljanju ne znadu niti odrasli. Tom će se vrijednosti koristiti učenici kroz cijeli školski period i za cijelog života.

U trećem razredu, kao što smo napomenuli (već i u drugom razredu), zahtijevat ćemo, da učenici u pismenim sastavcima apliciraju gramatičko i pravopisno znanje stečeno u diktatima. U tu svrhu zadavat ćemo takove pismene sastavke najprije po dispoziciji i s pomoću razgovora, a kasnije slobodne, gdje će biti učenici prisiljeni da primijene svoje znanje iz diktata.

Da nam bude već sada što jasnija svrha pismenih sastavaka u trećem razredu, navest ćemo još jedan primjer iz stvarne obuke i to opisat ćemo »Jorgovan«.

Kad smo u prvom i drugom razredu upotrijebili cvijeće za pismene sastavke, kazali smo na koncu, koja je svrha uopće pismenim sastavcima u prvom, a koja u drugom razredu.

Sada ćemo s pomoću sastavka »Jorgovan« i prijašnjeg »Dolazak Hrvata u Hrvatsku« da izvedemo opći zaključak o svrsi pismenih sastavaka u trećem razredu. I u ovom ćemo se slučaju poslužiti natučcima.

Maj — Jorgovan cvate u mjesecu maju.
Miris — Njegov je miris veoma ugodan.
Kitica — Cvijet mu je sličan kitici.
Ures — On je uresno drvo.
Vrt — Raste u vrtovima i perivojima.
Stabljika — Stabljika mu je drvena.
Bjelogorica — Spada u bjelgorično drveće.

Jasno je, kako je došlo do gornjih natučaka i rečenica, jer smo takav postupak temeljito razložili u prijašnjem sastavku, pak ga ne ćemo ponovno razlagati.

Ranije smo napomenuli, da u trećem razredu dolaze novi predmeti (geografija i historija). Jedna i druga uspješno se obrađuju s pomoću karata-razglednica i dopisivanja sa drugim školama. Budući da učenici trećega razreda dopisuju sa drugim školama, bilo bi potrebno, da iznesemo jedan primjer, kako se mogu učenici naučiti da napišu pismo.*

Koja je svrha pismenih sastavaka u trećem razredu?

Pismenim je sastavcima u trećem razredu svrha, da se učenike osposobi, da mogu temeljito i svestrano opisati jedan predmet, sliku, doživljaj, događaj, pojav i t. d. i to posve samostalno, bez tuđe pomoći. Takovi slobodni sastavci moraju biti gramatički i pravopisno dotjerani.

Pismeni sastavci u četvrtom razredu.

Sastavci, što smo ih iznijeli u prvom, drugom i trećem razredu, u međusobnoj su organskoj vezi. Tko je pomno pratio početak pismenih sastavaka u prvom razredu, njihov napredak u istom razredu, zatim u

* Primjer, kako se piše pismo, iznijeli smo u knjizi Dječji Samorad u kompleksnoj koncentraciji „Crna Gora". Izdanje V. Vošicki, Koprivnica.

drugom i trećem, mogao je opaziti, da su izrađeni po nekom sistemu i s naročitom tendencijom. Njihova je tendencija jasna, a sastoji u tome, da se postepeno dovodi učenika do potpune samostalnosti u pisanju. Mi smo induktivnom metodom prikazali cijeli razvitak pismenih sastavaka počevši sa pisanjem pojedinih riječi (imena predmeta) u prvom razredu do samostalnog opisivanja slika, događaja i pojava u trećem razredu.

Prema tome naši su učenici već u trećem razredu sposobni, da svoje misli jasno izražavaju i prenose na papir. Sada nastaje pitanje: Kako će izgledati sastavci u četvrtom razredu? Kako će se ti sastavci provoditi? Što će se pisati? U četvrtom razredu provodit će se isključivo slobodni sastavci. Učenici će dobiti temu i o njoj će slobodno pisati. Tema, koju ćemo zadati učenicima, može da bude u vezi s gradivom, koje se obrađivalo u školi, a može da bude i »slobodna tema« t. j. učenici imadu da samostalno opišu nešto, što se izvan škole dogodilo i nema veza sa obukom u školi. Dakle: učenici će u četvrtom razredu izrađivati isključivo slobodne sastavke, a jedino ćemo onda raditi po dispoziciji, ako opazimo, da djeca nisu opazila ono, što je bitno kod onoga, što pisuju, ili ako se pokazalo mnogo pogrešaka u sastavku.

Mi idemo još i dalje. Nastojat ćemo, da se u četvrtom razredu u istom satu piše što više različitih sadržaja. To se može lijepo provesti, ako su sastavci historijskog sadržaja. Kad smo obradili jedan historijski period, kod čega smo upotrebljavali razne historijske karte (razglednice) i slike, razdijelit ćemo te razglednice učenicima (pojedincima ili po klupama), i svaki će morati da opiše svoju razglednicu. Što time postizavamo? Time postizavamo to, da ćemo istovremeno obraditi više različitih sastavaka, a postizavamo i drugo, što je još važnije, da je svaki učenik prisiljen, da sam slobodno radi bez pomoći svoga druga. — U istu se svrhu mogu korisno upotrijebiti i geografske razglednice. Opisi šetnja su također zato zgodni, jer pojedini učenici dobiju da opišu različite momente o šetnji.

Što će se sve pisati u četvrtom razredu kao slobodni sastavci?

Iz historije: Opisi historijskih slika počevši od dolaska Hrvata pa se do našega ujedinjenja. Zatim mjesta historijske vrijednosti, stari gradovi i gradine. U svim većim knjižarama i papirnicama mogu se te slike dobiti u obliku razglednica. **Iz geografije:** Učitelj mora nastojati, da dobije razglednice iz onog kraja, koji obrađuje. To će najlakše postići, ako se učenici njegove škole obrate učenicima škole onoga kraja. Pismo, koje učenici pišu drugoj školi, čini za sebe sastavak, a razglednice, koje se dobiju, upotrijebe se u istu svrhu. **Iz sela.** U svakom se selu dogodi nešto važna kroz godinu kao na pr. sajmovi, proštenja, vatrogasne vježbe, strani posjeti, svatovi, božićno i uskršnje vrijeme i drugo. To sve služi za pismene sastavke. — **Iz gospodarstva:** Škola mora da prati rad u polju počevši od jeseni pa do ljeta. Kroz deset mjeseci ima mnogo radova u polju, koje mogu učenici opisati. — **Iz meteorologije:** Meteorologija pruža osobito mnogo materijala, jer razne nepogode, kao jake kiše, poplave, oluje, vjetrovi, snijeg i tuča ostavljaju redovito trajne i neizbri-

sive uspomene. — **Iz prirodopisa:** Priroda pruža najveće bogatstvo. Ona posjeduje živi i mrtvi materijal, pokretan i nepokretan. U njoj se nalazi mnogo materijala za pismene sastavke na pr. leptiri i cvijeće; ptice u zimi; ptice i kukci; dabar u zimi; jež i grožđe, jazavac i kukuruz i t. d.

Radom u školi nadolazi uvijek nova građa za sastavke. Za to se na pr. mogu dobro upotrijebiti produkti ručnog rada, ako ti produkti čine neku cjelinu kao: ilustrovano štivo s pomoću raznobojnog papira; razglednice izrađene iz kartona, jelovih šibica, šećernovih ljusaka i papira.

Kako se vidi, u četvrtom razredu ne dolazi novih momenata u pogledu svrhe pismenih sastavaka. U četvrtom će se razredu samo u većem broju izrađivati slobodni pismeni sastavci, te bolje i jače utvrditi ono, što je stečeno u prva tri razreda.

Sada možemo pitati: Koja je k o n a č n o zadaća p. sastavaka u o p ć e? Konačna i jedina je zadaća p. sastavaka, da se s njihovom pomoću nauči učenika, **da zna jasno i potpuno izražavati misli i prenositi ih na papir. Misli iznesene na papiru moraju biti gramatičke i pravopisno dotjerane.**

Na koncu iznosimo cijeli sistem pismenih sastavaka u osnovnoj školi. Ujedno napominjemo, u čemu oni sastoje od prvoga do četvrtoga razreda, te koja im je zadaća.

Sistem pismenih sastavaka u osnovnoj školi.

Prvi razred:

Prvi stupanj sastoji u pisanju riječi (imena predmeta). S prvim se stupnjem započne, kad učenici poznaju preko 10 slova.

Drugi stupanj sastoji u pisanju rečenica od dvije, tri, četiri i više riječi. S drugim se stupnjem započne, kad učenici poznaju sva mala slova. Rečenice počinju pisati malim slovom.

Treći stupanj počinje, kad učenici poznaju sva velika slova. Na trećem se stupnju aplicira gramatičko i pravopisno znanje stečeno u diktatima. Sastavci se na drugom i trećem stupnju izrađuju u početku po dispoziciji i razgovoru, a kasnije slobodno. Konačni im je cilj: izražavanje misli u potpunim učenicima te iznašanje na papir.

Drugi razred:

Pismeni sastavci imadu tu svrhu u drugom razredu, da se u pisanju unese malo sistema i logike (organske veze). U sastavcima mora se aplicirati ono, što je naučeno u diktatima. Sastavci se pišu po dispoziciji, razgovoru i slobodno. U slobodne sastavke spadaju k r a t k i opisi dječjih događaja i doživljaja.

Treći razred:

Sastavcima je u trećem razredu svrha, da se učenike osposobi, da mogu temeljito i svestrano opisati j e d a n d o g o đ a j, pojav, sliku. Sastavci se pišu po dispoziciji, razgovoru i slobodno. Dovode se u vezu sa diktatima. Konačni je cilj p. sastavaka u trećem razredu, da se osposobi učenike za s a m o s t a l n o izražavanje misli u sastavku. Sastavci moraju biti gramatični i pravopisno dotjerani.

Četvrti razred:

U četvrtom se razredu izrađuju sastavci onako, kao i u prva tri razreda. Novih momenata nema. Sve sastavke izrađuju učenici slobodno, osim iznimnih slučajeva. U četvrtom se razredu mora polučiti konačna svrha pismenih sastavaka t. j. učenike se mora osposobiti, da mogu jasno i potpuno izražavati svoje misli te ih samostalno iznašati na papir. Iznesene misli moraju biti gramatički i pravopisno dotjerane.

Tako smo završili sa prikazom razvitka pismenih sastavaka u osnovnoj školi. No mnogi će čitalac kazati: »Sve je to moguće postići u prvom, drugom i trećem razredu, ako sam vodio učenike od prvoga razreda dalje. Ali kako ću raditi, ako dobijem četvrti ili treći razred, u kojem se uopće nisu provodili pismeni sastavci, ili ako su se provodili, provodili su se nevaljano? Što i kako ću započeti?«

Gornja je opaska umjesna, a mi smo je predvidjeli. Kad se prečesto premještaju učitelji, dogodi se, da dobije učitelj četvrti razred, u kojem se nisu provodili p. sastavci, ili su se provodili na način, koji smo mi već ranije osudili. Kako će u tom slučaju raditi učitelj?

I za to ima pomoći. On mora da prijeđe cijeli razvoj p. sastavaka, kako smo ga prikazali, jer inače ne će imati pravog uspjeha.

Počet će sa sastavcima **trećeg stupnja u prvom razredu**, kako smo ih prikazali pod 1. i 2. Oni sastoje u tome, da se učenik nauči izražavati misli u potpuni mrečenicama i napisivanju tih rečenica. Rečenice ne moraju biti u međusobnoj organskoj vezi. Takovih će sastavaka izvesti pet do šest. — Zatim će p r i j e ć i na i z v o đ e n j e p. sastavaka, kako smo ih prikazati u drugom razredu. Tim će sastavcima biti zadaća, da se unese u pisanje malo veze, a uz to će se paziti i na gramatičku stranu. I za drugi razred izradit će pet do deset sastavaka. — Iza toga počne se sa sastavcima za treći razred te ih se izrađuje u početku po dispoziciji, kako smo metodički prikazali. U ovom se slučaju izradi toliko sastavaka po dispoziciji, koliko ih treba. Kad su učenici sposobni, da i duži sastavak napišu dobro po dispoziciji, prijeđe se na sastavke, kojima se već razgovorom odredi sadržaj i forma. Iza provedenog razgovora pišu učenici sastavak u bilježnice bez natučaka. Posljednji je i zadnji stadij i u ovom slučaju pisanje posve slobodnih sastavaka.

Tako možemo u četvrtom razredu, gdje su već malo odrasliji učenici, da prijeđemo za tri do četiri mjeseca sve razvojne stupnjeve p. s. od prvog do četvrtog razreda. To bi vrijeme trajalo po prilici do Božića. Iza Božica moglo bi se započeti i u razredu, gdje se zanemarilo p. s. u našem smislu sa provedbom slobodnih sastavaka.

Primjeri dječjih slobodnih sastavaka.

Kao dokaze naših prijašnjih tvrdnji i razlaganja iznosimo niže slobodne sastavke, što su ih učenici izradili na temelju zadanih tema.

Neki su sastavci u vezi sa škol. obukom, t. j. njihov je sadržaj bio obrađen za vrijeme nastave u pojedinom predmetu (historija, geografija, prirodopis itd.), dok su drugi posve slobodni, t. j. bez veze s obukom. To će u ostalom čitalac lako opaziti. Ističemo, da su jedni i drugi izrađeni bez učiteljeve pomoći. Učenici su sami ili uz pomoć učiteljevu ustanovili samo naslov sastavku, koji su pisali.

Sastavke, što ih iznosimo kao primjere, nanizat ćemo po razredima počevši od prvoga razreda.

Radi boljeg pregleda različnosti između pojedinih sastavaka u istom razredu iznijet ćemo uvijek po dva sastavka istog naslova. To ćemo učiniti za prvi i drugi razred. Treći i četvrti razred izrađivali su većinom sastavke istog naslova, pa ćemo kao primjer kod njih iznijeti po jedan sastavak trećeg, a jedan četvrtog razreda.

Na koncu prikaza iznijet ćemo jedan primjer, gdje su imala sva četiri razreda da obrade istu temu t. j. jednaki sastavak. Tu će se jasno opaziti razlika između radova pojedinih razreda.

Kod pojedinih sastavaka napomenut ćemo i svrhu, koju su imali, odnosno kako su nastali.

Prvi razred.

Kad su učenici pisali ovaj sastavak, poznavali su sva mala slova.

1. kako ste proveli božić.

a) na božić smo pjevali, na božić smo dobili kolača, na božić smo dobili jabuka, na božić smo se igrali, na badnjak smo kitili bor, na božić smo se veselili. (Ilija Stanivuković).

b) mi nismo bili u školi na božić, na božić smo palili svećice, na badnjak su pripremali bor, na božić smo dobivali kolače, na božić smo pjevali, na božić smo se veselili (Drago Matijević).

2. nova godina kod nas.

a) na novu godinu su prestavljali, nova godina je veliki dan, nova godina je lijepi dan, na novu godinu je bilo lijepo, na novu godinu je bilo sunce. (Mile Rabljenović).

b) na novu godinu su prestavljali, na novu godinu je bilo lijepo, na novu godinu je bijo potres, nova godina je veliki blagdan. (Svetislav Vlatković).

3. napišite, što vidite na slici.

a) orao je zgrabijo srnu, jastreb je ulovio goluba, kukuvija lovi miševe, sova ušara stoi na drvetu, orao ima pandže, orao je kralj ot ptica. (Đuro Novaković).

b) orao je kralj od ptica, orao pravi gnijezdo u velikima šumama, kobac vata male ptičice, kukuvija je uvatila miša, ćuk je na zemlji, sova je na grani, na drvetu je gnijezdo od ptica (Joso Berendi).

Opaska: Sa četvrtim razred. obrađivali smo grabljivice, a prvi je razred bio prisutan.

Dok smo upoznavali velika slova, obradili smo i sve diktate za prvi razred. Učenici poznaju već sva velika slova, znadu i njihovu primjenu, pa mogu da pišu pravilno sastavke. U buduće im zadajemo takove sastavke, gdje mogu da primijene ono, što su u diktatima naučili.

4. Što rade obrtnici?

a) Zidari ziđu zid. Stolar pravi pokućstvo. Bravar pravi brave. Staklar reže staklo. Soboslikar slika sobe. Pećar pravi peći. Cipelar pravi cipele. (Nikola Paripović).

b) Zidar zida kuće. Soboslikar slika sobe. Bravar pravi brave. Pećar pravi peći. Opančar pravi opanke. Stolar pravi stolove. Krojač kroji odijela. Cipelar pravi cipele. (Marija Žaknić).

Opaska. O obrtnicima bilo je govora u stvarnoj obuci.

5. Cvijeće na stolu.

a) Rašeljka ima puno cvijeta. Jorgovan ugodno diši. Kruška ima bijelih cvijeta. Cvijeće svakako raste. Jorgovan ima ružičast cvijet. Kruška je dobra za jesti. Kruška raste u vrtlu. (Nada Marković).

b) Rašeljka jorgovan i kruška. Rašeljka ima bijelih cvijetića. Jorgovan ima ružičastih cvijetića. Kruška stoji na peteljki (Mile Rabljenović).

Opaska: Djeci sam pomogao samo ustanoviti imena cvijeća. O cvijeću je svatko pisao, što je htjeo.

6. Opišite svoju uskršnju kartu!

a) Moja karta je od kartona. Od ove kuće ide jedan put. Na polju je jedan zec i pet pisanica. Po zraku leti jedan leptir. Polje je ravno. (Joso Berendi).

b) Na mojoj karti se vidi: Zec stoji na pisanicama. Pisanice su boje crvene i zelene i žute. Kuća ima dva prozora i jedna vrata. Ljubica je ljubičaste boje. Na travi su jaja. Sretan Uskrs. (Drago Matijević).

Opaska. Za Uskrs pravili smo s učenicima uskršnje karte. Kad su karte bile gotove, svaki je učenik morao da jednu kartu samostalno opiše.

7. Vesela djeca i proljeće.

a) U proljeće djeca se igraju. Kad je proljeće ljudi se vesele. Dok je proljeće ljudi oru. U proljeću grije. U proljeću je lijepo. U proljeću mi idemo sa Sekicom. (Mile Rabljenović).

b) Kad je proljeće onda se dijeca igraju. U proljeću raste trava i cvijeće. U proljeću orači oru. U proljeću svakojako voće cvijeta.

Opaska: Gornji sam naslov napisao na ploču, a učenici su pisali o proljeću, što su htjeli, bez ičije pomoći.

8. Napišite nešto o leptirima!

a) Djeca love leptire sa šeširom. Lepitara ima jako mnogo. Leptir ima kratki život. Leptiri lijeću pokraj kuća. Leptira ima u proljeću. Kad djeca love leptire onda se dogodi da se udari (Đuro Novaković).

b) Leptira ima mnogo u šumi. Leptir pravi svilu. Leptira ima svuda. Na listu ima mnogo leptira. Leptira ima u proljeću. U proljeću leptiri legu jaja. (Marija Žaknić).

Opaska: U stvarnoj obuci obrađen je leptir, no sastavak su učenici pisali bez ikakve pomoći učitelja.

Ove smo primjere iznijeli zato, da se vidi, kakove se rezultate može postići već u prvom razredu, ako se sistematski i metodički obradi početno pisanje i čitanje.

Drugi razred.

U drugom se razredu mora nastojati, da su p. s. takovog karaktera, da se u njima može primijeniti znanje stečeno u diktatima. Inače učenici pišu i posve sloobdne sastavke, kao što je prikazano u prvom razredu pod 6—8.

1. Što je u našoj školskoj sobi?

U našoj školskoj sobi je ovo: jedan stol, jedan umivaonik, dve peći na paru, jedna ploča, jedan kalendar, tri stolice, jedan koš, jedno računalo, jedan ormar, jedna vrata, pet prozora i tri žarulje. (Ratimir Ruvarac).

2. Tko je u tvojoj spavaćoj sobi?

U mojoj sobi su ovi: Zvonko Golac, Josip Kariolić, Viktor Martinec, Arkadij Popov, Antun Prokop, Nikola Paripović i Krešimir Časni. (Arkadij Popov).

Opaska: Sastavci ovakove vrsti imadu zadaću, da se aplicira ono, što je naučeno u diktatima. U gornja tri sastavka aplicirana su četiri diktata.

3. Lula.

Lulom se puši. Luli treba duvan. Lula ima kesicu za duvan. U škatulji ima šibica. Šibica služi za lulu. Iz lule ide dim. Kada izgori duvan onda ostane pepeo. ((Milorad Matić).

Opaska: Prvi i drugi razred bili su u istoj sobi. Dok smo razgovarali o luli, prigodom upoznavanja slova **l** sudjelovao je i drugi razred. Kad smo prešli na pisanje slova **l** i čitanje riječi, drugi je razred dobio zadaću, da napiše nešto o luli.

4. Naš anđeo čuvar.

Anđeo čuva djecu. Anđeo ima krila pa leti dobroj djeci. Bog naređuje da anđeli idu kod dobrih ljudi. Ljudi volu anđela jer anđeo čuva ponoći. (Ljubomir Bjeličić).

Opaska: I ovaj je sastavak nastao kao i gornji.

5. Što smo danas radili u školi?

U školi smo učili o merenju pšenice. Trgovac koji prodava pšenicu zove se žitarski trgovac. Pšenica je naj veće blago za nas. Pšenica je od Boga blago slovena. Svaki seljak se Bogu moli za dobru godinu. Pšenica se seje u jesen. (Milorad Matić).

6. Posjet svetog Nikole.

Sinoć smo se veselili daće doći sveti Nikola. Kada je došao sveti Nikola onda je govorijo Sarapa pjesmu. Kada je svršijo pjesmu onda reče sveti Nikola ja vidim da ste dobri. Onda nam je dao na šibi paketić. Unutra su bile ove stvari: bomboni, kolači i smokve. (Ljubomir Bjeličić).

Opaska: Zadaća je 5. i 6. sastavka, da učenici uktrako opišu ono, što su vidjeli.

Treći i četvrti razred.

1. Tko je u tvojoj sobi i odakle je?

U mojoj sobi su ovi: Petar Oravec iz Orahovice u Slavoniji, Petar Vučetić selo Lipica Lika, Nikola Sarapa iz sela Ponikava Lika, Josip Lulić iz grada Siska, Branko Đurin iz grada Zagreba, Drago Milković iz grada Gospića, Mile Kosanović iz sela Jasena u Hrvatskoj i Joso Berendi iz sela Podgradaca Bosna. (Drago Linić).

Opaska: Ovaj je sastavak imao zadaću, da se ponovi gramatičko znanje stečeno u drugom razredu. Tu smo najedamput ponovili pet diktata.

2. Naše ribice u akvariju.

a) Naše ribice su lijepe. One su uvjek vesele. U posudi je trava. Na dnu posude je pijesak. One su žute. One ljepo plivaju. Naše ribice se hrane ovim: Suhim mesom, hostijama i komarcima. (Petar Vučetić III. r.)

b) Naše se ribice igraju. One su vesele. Ribice su u staklenoj posudi. U posudi je na dnu pijesak. One su zadovoljne. Ribice se hrane ovim: dafnijama, suhim mesom, hostijama i komarcima. U posudi ima trave.

Ribice žive u slatkoj vodi. Tamo ima: dva mužjaka i pet ženki. One veselo plivaju. Mužjaci se razlikuju tim, što imaju dugi rep kao mač. Našim ribicama je ime mačonoše. Svaki tjedan im mijenjamo vodu. (Petar Oravec IV. razr.).

Opaska: Djeca su sama hranila ribice, ali se nije nigda obrađivalo »ribice u akvariju« kao posebnu jedinicu. Gornji je sastavak rezultat dječjeg iskustva.

3. Naše zdravlje i kiša.

a) Danas je grdo vrijeme. Kada je grdo vrijeme onda se kvarcamo. Kada je lijepo onda se sunčamo. Mi volimo kada je lijepo vrijeme. Ali kada je ružno vrijeme onda nas boli. Kada je kiša onda se neidemo kupati. (Milan Delić III. r.).

b) Za našu bolest je najbolje da je sunce. Kad je lijepo vrijeme, onda se kupamo i sunčamo. A kad je grdo vrijeme, onda idemo na kvarc. A nama je bolje kad je lijepo vrijeme. Kad je grdo vrijeme, onda nas više boli. (Zora Tušek IV. r.).

4. Izlet do Sušaka.

a) Kada smo jučer došli na Sušak bilo je mnogo parobroda. Vidjeli smo: kuća, velikih parobroda, željeznicu i gimnaziju. Vidjeli smo na Sušaku most kuda se ide na Rijeku. (Krešimir Časni III. r.).

b) Jučer smo bili sa Sekicom na izletu. Snama je išao i gospodin učitelj. On nam je pokazivao i pripovijedao, kako se što zove. Pokazao nam je i škole i to: gimnaziju, trgovačku i licej. Vidjeli smo i lijepih tvornica, ali mi smo se najviše veselili, kad smo vidjeli lijepu Sušačku luku. U njoj smo vidjeli ovo: lijepih parobroda, jedrenjača i čamaca. Gledali smo, kako se neki parobrodi spremaju za daleki put. Pokazao nam je gospodin učitelj i granicu, gdje se dijeli Jugoslavija i Italija. Kad smo polazili iz luke mislili smo, da ćemo ići gledati rijeku Riječinu, ali je bila prejaka, pa nismo mogli doći knjoj. Mi još želimo, da idemo na take lijepe izlete. (Petar Oravec IV, r.).

5. Prvi zimski dan u Kraljevici.

a) Danas pada snijeg. Kada pada snijeg onda se ne možemo sunčati. Ove dane je grdo vrijeme. Danas puše bura i pada snijeg. More je uzburkano. Po moru nejde ni jedan čamac. More je danas toplo. (Nevenka Račić III. r.).

b) Na 13. I. je prvi dan počeo snijeg padati. Snijeg je padao, a bura puhala pa je bilo sasvim neugodno. A po moru su jako valovi špricali. I tako je bila jaka zima da se je jedva moglo van izići. Snijeg je pomalo padao, a bura ga je pomalo nosila. Sve je išao dalje idalje. (Jure Knežević VI. r.).

6. Kako živimo u lječilištu?

a) U lječilištu je nama dobro. Imamo dobru hranu. Idemo više puta sa Sekicom. Kad je lijepo, onda se kupamo i sunčamo. U lječilištu imamo i školu. Imamo dobroga učitelja i liječnika. U lječilištu je sve čisto. (Petar Vučetić III. r.).

b) U lječilištu nam je dosta dobro. Imademo školu, gospodin učitelj nam je dobar, pa zato i mi rado učimo. Kad smo dobri, onda nas gospodin učitelj pozove da idemo slušati radio. Ako je lijepo vrijeme, onda se više puta idemo voziti sa Sekicom, a kad je grdo vrijeme, onda nemožemo nikamo ići. Više puta smo i po cijeli dan u krevetu, kad nikamo nejdemo, a nemamo, da se ščim zabavljamo. Tu u lječilištu je lijepo, ali je kod kuće najljepše. Mi najviše mislimo na kuću i na svoje roditelje. (Ružica Marković IV. r.).

7. Naš radio.

a) Mi idemo da slušamo posle večere oko osam sati. Mi rado idemo da slušamo na radio. Mi na radio čujemo pjesme i kako govore. Iz Rima se čuje lijepe pjesme, kako sviraju. Kad je lijepo vrijeme, onda se lijepo čuje. (Milan Delić).

b) Poslije večere mi svaki čas očekivamo, kad će doći gospodin učitelj, da nas pozove da idemo slušati radio. Mi se tomu jako veselimo, a osobito onda, kad lijepo sviraju. Čujemo također i razne govore, ali najviše slušamo iz Italije i to iz grada Rima. Iz njega se najbolje čuje od sviju gradova. Mi slušamo radio dok u Rimu ne tuće deset sati. Kad to čujemo kako tuče, onda idemo svaki u svoju sobu i spavamo do dana. (Petar Lukšić IV. r.).

8. Poledica i snijeg u Kraljevici.

a) U srijedu je počeo padati snijeg, a pomalo je i bura puhala, a drugi dan u četvrtak u jutro bilo je puno leda dne 14. I. 1926. I bila je jaka zima, da se nije moglo izići van, a bilo je i burno, pa nijesmo mogli izići van, kako je bilo zima. A bilo je snijega, a najviše po cestama. I bila je zima nama, a najviše je bila zima siromasima, koji su bili na ulici. (Drago Linić III. r.).

b) Dne 13. I. padao je prvi put u Kraljevici snijeg. U jutro, kad je počeo svanjivati dan vidjeli smo, kako pada snijeg. Jako smo se obradovali, kada smo vidjeli, kako pada snijeg, i kako sniježne pahuljice lete jedna za drugom na zemlju. Snijeg je padao do 10 sati, ali je bila bura, te je raznašala snijeg. I zato ga nije bilo puno. Bura je nosila iz mora vodu, pa ju je spuštala na morsku obalu. Zato je bila morska obala sva se zaledenila. Snijeg se prvi dan smrznuo, ali je kasnije sijalo sunce, te se sav rastopio. Danas je opet padao snijeg. Ovaj put je više napadao, nego prvi put. Danas smo se i grudali. U Primorju nema toliko snijega, ali i nije tolika zima kao u sjevernoj Jugoslaviji. Uzrok je tome, što je u Primorju klima blaga. More daje u zimi toplinu, te nije tako zima kao što u drugim zemljama, gdje nema blizu mora. Zato je u Primorju toplo i nema puno snijega. (Petar Aravec IV. r.).

9. Pismo u Ston.

Dragi prijatelji!

a) U Kraljevici je jedna bolnica za bolesti u kostima. Tu ima bolesnika iz cijele Jugoslavije, ima ih iz Dalmacije. Mi smo učili o Dalma-

ciji. Pošaljite nam karte kako se pravi sol. A mi ćemo vama od Kraljevice ili Sušaka. (Petar Lukšić IV. r.).

b) U Kraljevici ima bolnica za liječenje kosti. I u toj bolnici je škola. Mi vam pišemo ovo pismo i molimo vas, da budete tako dobri, da nam pošaljete par razglednica od Stona i soline. Kada primite naš list, onda nam pišite, kakove razglednice vi hoćete. Ako hoćete od Kraljevice. Bakra ili Sušaka ili možda koju drugu. Mi smo učili o Hrvatskom primorju, a sada učimo o dalmatinskom primorju, pa smo učili i gradove u Dalmaciji. Kad smo došli do Stona, onda smo čuli, da se tamo pravi sol. Zato vas molimo, da nam pišete kako se pravi sol i pošaljete razglednice od Stona.

Sada primite pozdrav od III. i IV. razr. osnovne škole. Gospodin učitelj vas pozdravlja. (Ružica Marković).

Sastavci: Sastavci od 2—8 uključivo nemaju uopće veze s obukom u školi. Učenici su nešto doživjeli i to su imali da opišu, kako znadu.

Sada ćemo iznijeti par sastavaka, koji su u vezi sa nastavom u školi, ali učenici su ih ipak samostalno izradili. Kod ovih je sastavaka u toliko lakše učenicima, što po prilici znadu, o čemu će pisati.

10. Opišite svaki svoju božićnu kartu!

a) Božićna čestitka.

Na mojoj je karti jedna kuća i dva bora od zelenog papira. Kamenje je od borove ljuske i snijeg od vate. Mi smo karte pravili za Božić. Ovakovih karata nema u dućanima, da se kupi. (Milan Delić III. r.).

b) Isus u štalici.

Ja imam jednu božićnu kartu. Evo kakva je moja karta: Ona je od običnog kartona. Da bude ljepša karta metnuo sam za podlogu srebrni papir. Okvir sam napravio od češerovih ljusaka. Kamenje što se vidi na karti napravio sam od borove kore. Po kamenju se vidi trava, a nju sam napravio od zelenog papira. Stalica, što se vidi na karti napravio sam ju od tankih jelovih šibica. Na štalici se vide vrata, a malo više od vrata vidi se jedan mali okrugli prozorčić. U štalici se vidi maleni Isus. On je izrezan iz jedne karte. Malo dalje od štalice se vidi jedan bor. Njega sam izrezao od zelenog papira. Za deblo sam izrezao od smeđeg papira. Nad štalicom sam napravio šesterokutnu zvijezdu repaticu od zlatnog papira. Ona pokazuje put u štalicu. Na karti piše: »Isus se rodi«. S tom kartom bi mogli čestitati Božić. Tu kartu smo metnuli pod božićno drvce. Tu kartu sam napravio ja Dragutin Linić.

11. Opišite povijesnu sliku »Kosovska djevojka«.

a) Mi vidimo na sliki i u travi, kako leže junaci na zemlji. I gledamo, kako je došla jedna djevojka poslije rata na Kosovo polje i gleda jeli koji junak živ. Kosovka djevojka je nosila sa sobom: bijeloga kruha, vina i studene vode u vrčevima. I vidimo, kako jednoga junaka poji sa vinom, a to je bio Orlović Pavao. (Krešimir Čašin III. r.).

b) Kad je bio u Srbiji rat, onda je poginulo mnogo Srpskih ljudi. Srbska je vojska bila jako velika i, već je skoro pobijedila Turke, ali je Vuk Branković izdao Srbe. I onda je Turska vojska pobijedila. U tom ratu je poginuo car Lazar i turski car Murat. Kad je rat prestao onda je išla Kosovka djevojka na Kosovo i gledala jeli ima još živih ljudi. Sa sobom je nosila dva vrča. U jednom je bila voda, a u drugom vino. Vodom je umivala ranjenike, a vinom ih je okrepila. Kosovka djevojka je najviše išla na Kosovo, da vidi jesu li tamo ona tri junaka: Prvi je Miloš Obilić, drugi je Toplica Milane, a treći Kosančić Ivan. (Petar Oravec).

12. Opišite ilustraciju »Neposlušni Ile«.

Pjesmicu »Neposlušni Ile» ilustrirali smo u školi. Ilustraciju imali su da opišu istovremeno prvi, drugi, treći i četvrti razred.

Prvi razred: Na toj karti ima jedno selo. Ima jedna bara. Ima jedna šuma. Ima mnogo trave. Ima jedna njiva. Ile je zamazan. (Mile Rabljenović).

Drugi razred: Na karti se vidi ovo: podalje je selo a malo bliže od sela je njiva. Iza sela ide jedan smeđi put k močvari. A pored močvare lovi Ile žabe. Podalje od močvare je šumica a Ili se rugaju žabe jer je zmazan. (R. Ruvarac).

Treći razred: Na karti je jedna bara. U bari je žaba i na obali je žaba. Voda je srebrna od srebnoga papira, a po njoj je pređeno sa zelenom bojom. Oko bare je blato i mnogo trave. Na travi je jedan dečko, ima smeđu kapu i bjelo odijelo i smeđi pojas. On ima zamazane gaće i noge. Zbog toga, jer je lovio žabe i pao u močvaru. A žabe mu se smiju. Od močvare vodi smeđi put u selo. Kod sela je jedna izorana njiva. (Branko Đurin).

Četvrti razred: Na mojoj se slici vidi ovo: Jedno je selo i jedna bara. Od sela vode putevi. U selu ima borova. Kod sela ima jedna izorana njiva. Na ovoj sliki ima bara. U močvari su žabe, pa ih Ile hvata. Kad je Ile hvatao žabe, onda je pao u močvaru i sav se zamazao. I izišao je iz močvare i stoji, pa plače. U zraku lete ptice. Na sliki je šuma i mnogo je u šumi borova. Ovu su sliku pravili iz prvoga i drugoga razreda. (J. Knežević).

Opaska: Ovaj je sastavak izrađen pod konac školske godine. Učenici, koji su ga pisali, nisu najbolji u razredima. — Kad zadajemo učenicima slobodne sastavke prepustimo im uvijek, da sami izaberu naslov, što će ga dati sastavku.

Pogovor.

Redoslijed rada u prvom razredu.

Budući da je metoda početnog pisanja i čitanja iznesena zasebice, a put do slobodnih sastavaka zasebice, potrebno je još malo razjašnjenja. Radi bolje orijentacije učitelja moramo iznijeti redoslijed rada t. j. prikazati istovremenost rada u početnom čitanju i pisanju te pismenim sastavcima. Jedno i drugo podijelili smo u četiri dijela i to:

Prvi dio:

Prvi dio obuhvata pripravne vježbe za čitanje i pisanje.

a) Najprije priučavamo djecu na **samostalnu gradnju rečenica** (na početku škol. god.).

b) Istovremeno, dok se priučavaju na samostalnu gradnju rečenica, podamo im **pojam glasa uopće i upoznamo ih sa samoglasnicima** (glasovima, ne slovima). — Iza toga prijeđemo na **upoznavanje suglasnika.** Ali budući da do suglasnika dolazimo analitičkim putem, tako da riječ elementiramo, rastavimo na glasove, to im moramo prije toga podati **pojam riječ.**

c) Cijelo vrijeme, dok učenici upoznavaju glasove (samoglasnike i suglasnike), provode se **vježbe u početnom pisanju.**

Drugi dio.

Drugi dio obuhvata poznavanje malih slova (pisanih i tiskanih) **te početke pismenih sastavaka.**

a) Najprije upoznamo slova **i, u, e, o, a.** Prije prijelaza na poznavanje ostalih slova (suglasnika), dobiju učenici **pojam slog.** Zatim slijedi upoznavanje ostalih slova.

b) Kad učenice poznadu već oko 15 slova, počinju **prvi pismeni sastavci,** koji sastoje samo u **pisanju riječi** (imena stvari). Tu počinje dakle **prvi stupanj** pism. sastavaka.

c) Kad upoznamo sva mala slova, ali prije prijelaza na velika slova, **provedemo analizu rečenice.** Sada počinje **drugi stupanj pismenih sastavaka,** a sastoji u **pisanju rečenica** od dvije, tri, četiri i više riječi.

Treći dio:

Treći dio sastoji u upoznavanju velikih slova te uputama u najjednostavnija gramatička pravila s pomoću diktata.

Dok učenici upoznavaju velika slova, provode se i diktati. U diktatima upoznaju djeca praktičnu vrijednost velikih slova. Tu je početak **pravih pismenih sastavaka,** a čini njihov **treći stupanj.**

Četvrti dio:

Budući da su učenici već upoznali sva velika slova i doznali njihovu praktičnu vrijednost, u četvrtom dijelu prelazimo na čitanje i obrađivanje štampanog teksta. — **U pismenim se sastavcima apliciraju gramatička pravila naučena u diktatima.**

Literatura.

Афанасьев П. О.: Родной язык в трудовой школе. 1924.

Јовановић Ђ. Јов.: Методика матерњег језика. 2. izd. 1926. — Методика Буквара или елементарна настава матерњег језика у основној школи. 1927.

Karstädt Otto Dr.: Methodische Strömungen der Gegenwart. 14. izd. 1926.

Пинкевић Проф. А. П.: Педагогика. Трудовая школа. 1925.

Pöschl J. F.: Das zweite Schuljahr. 5. izd. 1921.

Richter W. R.: Die Elementarklasse. 4. izd. 1920.

Turić J. Dr.: Radom gojeni elementi čovještva. 1925.

Od istoga autora: Dječji samorad. (Praktična predavanja). Izdanje naklad. knjiž. V. Vošički Koprivnica 1925.

Knjige za osnovne škole

Za III. i IV. razred:

Šiller: Povijest SHS za osnovne škole. S 30 slika . . . . D 2
Šiller: Zemljopis SHS za osnovne škole. S 55 slika . . . . D 2
Špoljar: Zemljopis hrvatsko-slavonskog međurječja i hrvatskoga krša za III. razred. S 35 slika . . . . . D
Špoljar: Zemljopis kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za IV. razred. S 62 slike . . . . . D 1
(U Dalmaciji, Bosni, Hercegovini i Vojvodini za III. i IV. razred)
Špoljar: Povijest SHS za osnovne škole. S 47 slika . . . D 1
Odobrilo Ministarstvo Prosvjete.

ZA V. RAZRED I ZA PRODUŽNE ŠKOLE (OPETOVNICE):

Šiller-Pinter-Pirnat: Čitanka za produžne škole (opetovnice). III. prošireno izdanje. 388 strana i 100 slika. Po preporuci Glavnog Prosvjetnog Savjeta odobrilo Ministarstvo Prosvjete odlukom od 19. XI. 1927. O. N. Br. 80585. . . . D 30
Isto ukoričeno . . . . . D 35
Pevalek-Dabac: Računica za produžne škole (opetovnice). Po preporuci Glavnog Prosvjetnog Savjeta odobrilo Ministarstvo Prosvjete odlukom od 23. VI. 1928. O. N. Br. 609. D 35
Šiller: Zemljopis za viša godišta osnovnih škola. S 55 slika D 20

ZA GG. UČITELJE(-ICE):

Bučar: Igre za društva i škole. S 66 slika . . . . . D 30
Defranceschi: Metoda početnoga čitanja i pisanja te put do slobodnih sastavaka . . . . . D 25
Horvat: Diktati kao pravopisne i gramatičke vježbe od I.—V. razreda . . . . . D 15
Markovac: Nacrti za muški ručni rad u I. i II. razredu . . D 30
Markovac: Nacrti za muški ručni rad u III., IV. i V. razredu D 30

NAGRADNE KNJIGE:

Bakine priče. Basne S 30 slika. D 10. Ukoričeno . . . . D 20
Branko priča djeci. Izbor za djecu iz pjesama Branka Radičevića. Sa slikama . . . . . D 20
V. Nazor: Crvenkapica. S 15 slika . . . . . D 15
Ukoričeno . . . . . D 25
V. Nazor: Genovefina košuta. S 12 slika . . . . . D 10
Ukoričeno . . . . . D 20
V. Nazor: Veli Jože. Dječje izdanje. S 22 slike . . . . . D 10
Ukoričeno . . . . . D 20
Le Sage: Hromi djavo. S 55 slika . . . . . D 20
Ukoričeno . . . . . D 25
Vukasović: Basne za omladinu. Ukoričeno . . . . . D 10
Zmaj: Što nam priča čika Jova. S 30 slika. D 20. Ukoričeno D 30

Sve ove knjige dobiju se u svakoj boljoj knjižari kao i kod

NARODNE KNJIŽNICE, ZAGREB, Vojnička ulica 13.

KOD VEĆE NARUDŽBE ZNATAN POPUST.